

5

УКРАЇНСЬКА МОВА

УКРАЇНСЬКА МОВА

5

2022

ЦІНУЙМО:

- ❖ державу й мову
- ❖ природу, захоплюймося її красою
- ❖ бережімо надбання попередніх поколінь

ДОСЛІДЖУЙМО:

- ❖ творення слів, їх значення
- ❖ закони милозвучності
- ❖ текст, його ознаки, будову

ВИВЧАЙМО теми:

- ❖ Лексикологія.
- ❖ Будова слова. Словотвір. Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія.
- ❖ Відомості з синтаксису й пунктуації.

ПІЗНАВАЙМО з рубрики «ХВИЛИНКА-ЦІКАВИНКА» про:

- ❖ скарби народної творчості, культури народу України;
- ❖ чудеса України, красу її природи;
- ❖ людей, які прославляють Україну в її межах і за кордоном.

МОДЕЛЮЙМО:

- ❖ словосполучення й речення;
- ❖ розповіді, казки, діалоги;
- ❖ проекти, комікси, есеї.

УКРАЇНСЬКА МОВА

Підручник для 5 класу з навчанням молдовською мовою
закладів загальної середньої освіти
(з аудіосупроводом)

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Львів
Видавництво «Світ»
2022

УДК 811.161.2 (=135.2)(075.2)
У45

Авторський колектив:

С. Свінтковська, Н. Михайловська, М. Левинська, Т. Мельниченко

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 08.02.2022 № 140)

Умовні позначення

Аудіосупровід

Перекладний
словничок

Робота в парах

Домашнє
завдання

Колективна робота

Тестовий
простір

Аудіосупровід розміщено в електронній бібліотеці за адресою:
<https://lib.imzo.gov.ua>

У 45 **Українська мова** : підруч. для 5 кл. з навч. молд.
мов. закл. заг. серед. осв. (з аудіосупроводом) / С. Свінт-
ковська, Н. Михайловська, М. Левинська, Т. Мельни-
ченко. – Львів : Світ, 2022. – 224 с.

ISBN 978-966-914-400-3

УДК 811.161.2(=135.2)(075.2)

ISBN 978-966-914-400-3

© Свінтковська С.А., Михайловська Н.А.,
Левинська М.В., Мельниченко Т.М., 2022
© Художник Дунаєва В.А., 2022
© Видавництво «Світ», оформлення, 2022

ДЕРЖАВНІ СИМВОЛИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Слова Павла ЧУБИНСЬКОГО, музика Михайла ВЕРБИЦЬКОГО

Ще не вмерла України ні слава, ні воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці,
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Душу й тіло ми положим за нашу свободу
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

ДОРОГІ П'ЯТИКЛАСНИКИ ТА П'ЯТИКЛАСНИЦІ!

Запрошуємо вас поринути в чудовий і прекрасний світ українського слова, відчувати його мелодійність і красу.

Цей підручник мотивуватиме дізнатися більше про Україну. У ньому поєдналися минуле й сьогодення, історія й актуальність. Допоможуть вам мандрувати такі розділи: «Держава і мова», «Усе, що зветься Україна», «Чудеса України», «Мудрість крізь віки...», «Світ навколо нас», «Край досягнень і краси», а після кожного з них ви зануритеся в царину тестових просторів, розміщених на QR-кодi. Задля кращого сприйняття навчального матеріалу 12-те завдання тестів передбачене в підручнику.

П'ять рубрик до кожного параграфа – «Цінуємо», «Досліджуємо», «Пізнаємо», «Вивчаємо», «Моделюємо» спрямують вас до набуття вмінь і знань.

*Запропоновані також різні види словничків: наголосів, антонімів, синонімів, омонімів, паронімів, а тлумачний – розповідь, що означає слово, позначене знаком-символом – *. Перекладний словничок подається одразу після текстів у параграфах.*

QR-коди до тестових просторів і словничків розміщені наприкінці підручника – на форзаці.

Запрошуємо вас до цікавої подорожі на хвилях української мови: набутти вмінь грамотно писати українською, говорити правильно, користуватися великим запасом слів!

Хай вам щастить!

Авторки

ВСТУП

ДЕРЖАВА І МОВА

§ 1. Мова єднає народи

ЦІНУЄМО

1. Прочитайте текст. Як ви розумієте його зміст? Як можна примножувати красу мови?

Багата й барвиста мова українського народу. Мова – то краса нашого життя, наше майбутнє. Рідне слово – невмируще джерело, з якого ми пізнаємо навколишній світ, свою родину, свій народ. Пам'ятаймо завжди про це, бережімо, плекаймо, збагачуймо, примножуймо красу мови (З інтернет-джерел).

невмируще – *nemuritor*

плекаймо – *oporām*

Рідною вважають мову нації, мову предків, яка пов'язує людину з її народом, з попередніми поколіннями, їхніми духовними надбаннями. Вона віддзеркалює душу народу, його історію. Народ плекав мову в піснях, легендах, переказах і передавав від роду до роду. «Без усякої іншої науки ще можна обійтися, без знання рідної мови обійтися не можна», – писав Олександр Олесь. Громадяни і громадянки України окрім української мови називають рідною кримськотатарську, молдовську, румунську, угорську, польську тощо. Мова – генетичний код нації. «Слово – то мудрості промінь, / Слово – то думка людська», – писала Леся Українка.

Мова – духовний скарб нації.
 Це не просто засіб людського спілкування, це те, що живе в наших серцях. Змалечку виховуйте в собі справжню людину, створюйте у своїй душі світлицю, у якій зберігається наш найцінніший скарб – **МОВА** (З інтернет-джерел).

світлиця – *sotoara*
 скарб – *bogație*

5. Утворіть прислів'я. Поясніть їх значення.

Щоб зрозуміти народ,	зложиться мова.
Слово до слова –	стільки разів я людина.
Не перо пише,	а людину – по мові.
Скільки я знаю мов,	хай сам себе стидається.
Птицю пізнають по пір'ю,	а розум.
Хто мови своєї цурається,	потрібно зрозуміти його мову.

МОДЕЛЮЄМО

6. Складіть два речення зі словом «мова».

7. Напишіть мінітвір (4–5 речень) або підготуйте мініпроект «Мова, що єднає покоління» за поданими зображеннями.

8. Випишіть 2–3 прислів'я про мову.

ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

УСЕ, ЩО ЗВЕТЬСЯ УКРАЇНА

Будова слова

§ 2. Значущі частини слова

ЦІНУЄМО

9. Прочитайте поезію Ліни Костенко «Усе моє, все зветься Україна». Пояс-
ніть назву. Розберіть за будовою виділене слово.

Буває, часом сліпну від краси...
Спинюсь, не тямлю,
що воно за диво, –
оці степи, це небо, ці ліси,
усе так гарно, чисто, незрадливо,
усе як є – дорога, явори,
усе моє, все зветься – **Україна**.
Така краса, висока і нетлінна,
що хоч спинись і з Богом говори.

нетлінна – *veşnıcǎ*

ДОСЛІДЖУЄМО

Закінчення – змінна значуща частина слова, що пов'язує його з іншими словами в реченні: *Батьківщин* [а], *Батьківщин* [и], *Батьківщин* [у].

Основа – частина слова без закінчення. Основа складається з **кореня**, **префікса** й **кореня**, **кореня** й **суфікса**; **префікса**, **кореня** й **суфікса**: *край*, *країна*, *Україна*.

10. Прослухайте легенду. Додайте слово чи словосполучення для завершення тексту легенди. Доберіть заголовок. Дайте відповіді на запитання до тексту.

пращури – *strǎmosi*

1. Про що йдеться в тексті?
2. З якою метою прийшли пращури до Бога?
3. Чому вони не посміли перебивати Богові молитву?
4. Яку землю запропонував Бог нашим пращурам?
5. Чи бережуть нащадки заповітну землю?

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Найбільший транспортний літак у світі було збудовано в Україні. Велетень Ан-225, також відомий як «Мрія», створений у 1988 році на київському заводі імені Антонова. Літак занесено до Книги рекордів Гіннеса за найвищі результати (3 інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

11. Відновіть частини прислів'їв.

Рідна земля і	а вдома краще.
Де не є добре,	та дома миліше.
За морем тепліше	в жмені мила.

12. Запишіть слова у три колонки: у першу – основа складається з кореня, у другу – з префікса й кореня, у третю – з кореня, префікса, суфікса. Визначте частини слова.

Кінний, об'їзд, зірка, безмежний, перебудова, затінок, попрацюємо, осінній, завітчати, перелісок, вольовий.

Слова, які мають спільний корінь, називаються **спорідненими**: сніг, сніжок, сніговий, засніжений.

13. I. Випишіть споріднені слова. Визначте в них корені.

Брат, земля, братерство, осінь, воля, героїчний, брататися, нести, побратим, дитина, зимувати, учнівський, холодно, вільний, визволити.

Зразок: *брат – братерство, брататися, побратим.*

побратим – frate

II. Випишіть слова з нульовим закінченням.

МОДЕЛЮЄМО

14. З поданих слів складіть два речення. Запишіть їх. Визначте закінчення у виділених словах.

Весною
червоні
цвітом
восени
калина
дарує
ягоди
а
квітує
білим

15. Складіть і запишіть висловлювання (5–7 речень) на тему «Україна – моя Батьківщина».

16. Прочитайте текст. Випишіть іменники та прикметники, визначте в них корені.

Чорношкірий студент-іноземець Джуда Окейчукву родом із міста Лансінг, штат Мічіган. Він мріє лікувати дітей, тому й вступив до Івано-Франківського медичного університету.

За п'ять років проживання Джуда зміг оволодіти українською мовою й вільно спілкується з людьми на вулиці. А ще вважає українську дуже романтичною. Він стверджує, що давно закохався в нашу культуру. Йому до вподоби українські традиції, звичаї та кухня.

Частини мови

§ 3. Іменник. Прикметник

ЦІНУЄМО

17. Прослухайте поезію Дмитра Білоуса про частини мови. Дайте відповіді на запитання до тексту.

1. Які частини мови називає Дмитро Білоус у вірші?
2. На які питання вони відповідають?
Які мають ознаки?
3. Чи всі частини мови названі в поезії?

Задля успішного, грамотного спілкування потрібно вивчати мову, частини мови, поповнювати свій словниковий запас, правильно складати словосполучення, речення, висловлювати власні думки тощо. Адже в українській мові з'являється дуже багато нових слів.

18. Спишіть, уставте пропущені закінчення. Визначте відмінок виправлених слів. До якої частини мови вони належать?

Маленька прац.. краща за велике безділля. Хто працює, той прац.. шанує. Чесної прац.. вітер не розвіє (*Народна творчість*).

19. Опрацюйте таблицю.

ЧАСТИНИ МОВИ			
САМОСТІЙНІ			
ІМЕННИК	питання	позначає	приклад
	<i>хто? що?</i>	назву предмета	<i>стіл</i>
ПРИКМЕТНИК	<i>який? яка? яке? які?</i>	ознаку предмета	<i>зелений, добрий</i>
ДІЄСЛОВО	<i>що робити? що зробити?</i>	дію предмета	<i>ходить, літати</i>
ЧИСЛІВНИК	<i>скільки? котрий?</i>	кількість, порядок	<i>три, п'ятий</i>
ЗАЙМЕННИК (особовий)	<i>хто? що?</i>	вказує на особу, не називає її	<i>я, ти, ми</i>
ПРИСЛІВНИК	<i>де? куди? як? коли? звідки?</i>	ознаку дії	<i>гарно, тепло</i>
СЛУЖБОВІ			
ПРИЙМЕННИК		СПОЛУЧНИК	ЧАСТКА
у, до, над, про, через, за		а, але, та, й, або	не, ні, би, же, хай

20. Гра «Хто швидше». У поданих словах уставте пропущені букви, згрупуйте їх у дві колонки: у першу – іменники, у другу – прикметники.

Бат..ківс..кий, вул..ця, оз..ро, з..л..не, матус..н..ка, ..країна,
в..селий, з..мля, віт..р, з..ма, бабус..на, дж..р..ло, д..ржавний.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Найбільша пустеля в Європі розташована в Україні. Олешківські піски, що в Херсонській області, – це справжнісінька пустеля, аналогів якій немає в усій Європі (3 інтернет-джерел).

21. Поставте всі іменники тексту в множині. Запишіть утворений текст. Позначте закінчення в іменниках.

Ранкова роса ще виблискувала на білій ромашці. Жаринкою червоніла гвоздика. Острівцем жовтіла суха квітка безсмертника. Легенький вітерець шарудів у шипшиновому острівці (*З інтернет-джерел*).

22. Замініть іменники спорідненими прикметниками. Складіть два речення з утвореними словосполученнями.

Зразок: *порада матері – материна порада.*

Прапор України –
Хата батька –
Думка народу –
Країна казок –

23. Утворіть прикметники від іменника «калина». Уведіть їх у речення й запишіть.

1. З ... вуст молодії дівчини зринає задушевна пісня. 2. Хлопчик на ... сопілці виводить ніжну пісню. 3. ... чай допомагає від застуди. 4. У багатьох селах України зустрічаються ще ... гаї.

 24. Запишіть словосполучення, поставте прикметники у відповідних відмінках. Визначте число, рід і відмінок прикметників.

у (синій) небі –
(осінній) ранку –
(порожній) коридором –
в (останній) ряді –

25. Спишіть, поставте прикметники в потрібній формі.

Державний Прапор – один із трьох (офіційний державний) символів, це стяг із двох (рівновеликий горизонтальний) смуг синього і жовтого кольорів. Україна славна своїми (родючий)

землями, (могутній) ріками, (Карпатський) горами. Найбільше Україна може пишатися своїми (талановитий, працюючий) людьми *(З інтернет-джерел)*.

■ МОДЕЛЮЄМО

26. Складіть і запишіть висловлювання «За що я люблю Україну».

27. Прочитайте й поміркуйте. Доповніть текст прикметниками з довідки. Запишіть.

Ясного ... ранку ... дівчинка вийшла погуляти на ... лужок. Раптом вона почула: хтось плаче. Прислухалась і збагнула: плач долинає з-під каменя, що лежав у кінці ... галявини. Камінь ... , але дуже твердий.

Довідка: сонячного, невеликий, зелений, маленька, великої.

§ 4. Числівник

■ ЦІНУЄМО

28. Прочитайте речення. Випишіть числівники. Поставте до них запитання.

Щорічно перед Новим роком в Україні продають близько одного мільйона ялинок. В Україні розташовано сім об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО. Україна посідає четверте місце у світі за кількістю громадян із вищою освітою. *(З цікавих фактів про Україну)*.

29. Випишіть числівники у дві колонки: у першу – які відповідають на питання **скільки?, а у другу – на питання **котрий?****

Сім, перший, п'ятий, три, дванадцятий, десять, сорок восьмий, сто, тридцять третій, двадцять п'ять.

Скільки?

Котрий?

30. I. Від поданих числівників, які відповідають на питання **скільки?, утворіть числівники, які відповідатимуть на питання **який? котрий?** Запишіть за зразком.**

Зразок: *десять – десятий.*

Сім, п'ятнадцять, сорок три, дев'ять, тридцять, чотири, один.

II. Складіть із трьох числівниками речення.

31. Спишіть речення, числівники запишіть словами.

19 лютого 1992 року Верховна Рада України затвердила тризуб як Малий Герб України, головний елемент великого Державного Герба України. Відкритий конкурс щодо створення його проєкту, відповідно до постанови Верховної Ради, був оголошений 24 червня 1991 року.

32. Прослухайте загадки, відгадайте. Запишіть числівники, поясніть їх правопис.

33. Прочитайте текст. Випишіть числівники й запишіть їх словами.

5 вересня 2021 року в Токіо відбулися Параолімпійські ігри-2020. За підсумками змагань Україна посіла шосте місце за загальною кількістю медалей, здобула 98 нагород. З них – 24 золоті медалі, 47 срібних і 27 бронзових.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

За кількістю населення Україна посідає 5-те місце в Європі (після Німеччини, Італії, Великобританії, Франції) та приблизно 21-ше місце у світі. На її долю припадає 7,3% населення Європи та 1% населення Землі (з інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

34. Запишіть подані числівники в орудному відмінку.

Зразок: шість – шістьма.

П'ять, вісімдесят, чотирнадцять, десять, дев'ять.

35. Запишіть словами математичні вирази, використайте прийменники від, до.

$$30 + 15 = 45$$

$$60 - 40 = 20$$

$$50 + 30 = 80$$

$$90 - 35 = 55$$

36. Поєднайте числівники з іменниками. Запишіть утворені словосполучення.

11 (кінь), 50 (день), 20 (корова), 2 (село), 3 (учень), 10 (дівчина), 32 (діти), 23 (номер), 3 (яблуко), 6 (вівця).

МОДЕЛЮЄМО

37. Складіть розповідь «Моя сім'я», використайте числівники.

38. Спишіть загадки, поставте (де потрібно) числівники у відповідній формі. Визначте відмінки числівників. Запишіть у дужках відгадки.

1. Під (один) ковпаком сімсот козаків. 2. Хто вранці ходить на (чотири) ногах, вдень на (дві), а ввечері на (три)? 3. Одне рядно (сім) бабів тягло. 4. Загородив дід хлівець для (п'ять) овець. 5. (Три) зубами сіно їсть.

§ 5. Займенник

ЦІНУЄМО

39. I. Прочитайте та прослухайте повний текст, визначте його основну думку. Доберіть заголовок до тексту.

Прапор – полотнище певного кольору чи поєднання кольорів, часто з певним зображенням, прикріплене до державки чи шнурка; є офіційною емблемою держави, символом її суверенітету.

Державні й національні прапори здебільшого поєднують два або декілька кольорів. **Вони** відображають органічну гармонію народу з **його** землею, природою, світоглядом, багатством тощо.

держак – *tâner*

емблема – *emblemă*

II. Випишіть виділені слова. До якої частини мови вони належать? Доберіть інші приклади, запишіть.

ДОСЛІДЖУЄМО

40. Замість крапок поставте в потрібних відмінках займенники, подані на початку рядка.

До (я) ... прийшов товариш. Тато купив ... книжку. Старший брат пишається

(Ми) ... запросили на цікаву виставу. У театрі ... дуже сподобалося. Після вистави з ... провели бесіду.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

За часів Київської Русі пошанного звертання на «Ви» ще не було. Підлеглий до свого володаря звертався на «ти», як і володар до підлеглого. Згодом займенник «Ти» став нормативним у звертанні до Бога.

Займенник «Ви» в Україні набув поширення у звертанні дітей до батьків, молодших за віком до старших та до незнайомих людей. Таке звертання засвідчує етичні норми нашого народу, що вироблялися протягом віків (з інтернет-джерел).

41. Спишіть текст. Підкресліть займенники. Визначте їх особу, число, відмінок.

Вірш П. Чубинського, покладений на музику М. Вербицького, став Державним гімном України, бо в ньому прославляються наша держава, її сила та могутність. Гімном починають і закінчують день, ми чуємо його на урочистостях. Коли лунає мелодія українського Гімну, усі підводяться та віддають шану Україні.

Павло
Чубинський

Михайло
Вербицький

МОДЕЛЮЄМО

42. Розгляньте фото. Хто на них зображений?

43. Складіть розповідь про відомих спортсменів/спортсменок, які прославляють нашу державу в Україні та за її межами. Використайте в реченнях займенники.

44. Спишіть речення. Підкресліть особові займенники, визначте особу, число, відмінок.

1. У нього не дістанеш і серед зими льоду. 2. Батьківщина – мати, умій за неї постояти. 3. Як ти вітаєш, так і тебе

вітатимуть. 4. З ним каші не звариш. 5. Ви – нам, а ми – вам.
(Народна творчість).

§ 6. Дієслово. Прислівник

■ ЦІНУЄМО

45. Прочитайте поезію Наталії Замрії. Випишіть усі дієслова.

Осінь фарби готувала,	Потім все розфарбувала.
У відерця наливала,	Придивіться, все довкола
Змішувала, чаклувала,	Стало різнокольоровим.

■ ДОСЛІДЖУЄМО

46. З-поміж запропонованих слів виберіть і запишіть ті, які позначають дію.

Дізнатися, висота, ясний, іти, імовірні, єднатися, держава, місто, Київ, славити, порятунок, любити, природа, організувати, щодня, вірити, молоді, обдумувати.

47. Додайте до іменників дієслова за змістом, визначте їх особу. Запишіть.

Учень, учениця (що робить?)...
Льотчик, льотчиця (що робить?)...
Продавець, продавчиня (що робить?)...
Музикант, музикантка (що робить?)...
Художник, художниця (що робить?)...
Кухар, кúхарка (що робить?)...

48. Поставте дієслова у правильній формі. Визначте їх час і особу.

Липа (цвітуть) у липні. Учні (співає) у хорі. Книжки (стоїть) у шафі. Каченя (пливуть) до берега. Журавлі (летить) у вирій.

49. I. До поданих іменників доберіть спільнокореневі дієслова в неозначеній формі та запишіть.

Мир – ... , друг – ... , вечеря – ... , письмо – ... , обід – ... , стук – ... , праця – ... , зима – ... , слух – ... , хвиля –

II. З трьома утвореними дієсловами складіть речення.

Хвилинка-цікавинка

Перші гроші
(срібники Ярослава Мудрого)

Що символізує тризуб?

Для українців в усьому світі тризуб символізує нерозривний зв'язок із Вітчизною. У різні періоди історії наш тризуб ставав символом боротьби за незалежність. Київський князь Володимир Святославович (980–1015 рр.) карбував тризуб на монетах, де з одного боку зображувався портрет володаря, а з іншого – тризуб (з інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

50. І. Прослухайте слова. За допомогою дієслів, ужитих у переносному значенні, опишіть ліс, осінь.

ІІ. Складіть розповідь «Ходить осінь Україною» (5–7 речень).

51. І. Прочитайте тексти. Зверніть увагу на споріднені прислівники і прикметники. Порівняйте їх. Яку роль вони виконують у реченнях, текстах?

Вітерець легенько розносить довкола неповторну свіжість. Небо загадково висвічує лазурною блакиттю. Щедро всміхається сонечко. Дотик його промінців лагідно пробуджує від дрімоти землю.

Легенький вітерець розносить довкола неповторну свіжість. Загадкове небо висвічує лазурною блакиттю. Всміхається щедре сонечко. Лагідний дотик його промінців пробуджує від дрімоти землю.

ІІ. Випишіть прислівники, поясніть їх написання.

52. Удоскональте текст. Поширте речення прислівниками з довідки.

Дихає вільна земля. Вітерець колише свіжі запашні трави, перебирає листочки на гілках дерев, гойдає стебельця квітів. Пагорби вкриті червоними тюльпанами. Як жар, горять вони.

Довідка: *легко, ніжно, ледь-ледь, вільно, навкруги, скрізь.*

53. I. Уставте пропущені букви.

Т..пер, с..годні, вп..ред, вос..ни, увеч..рі, поп..р..ду, пр..ємно, н..давно, щоде..о, н..далеко, вес..ло, с..рдито, пос..р..дині.

II. Із трьома прислівниками складіть речення.

МОДЕЛЮЄМО

54. I. Від поданих прикметників утворіть прислівники.

Ніжний, затишний, лагідний, тихенький, казковий, чарівний.

II. З утвореними прислівниками складіть речення, які можна об'єднати в текст під назвою «Лісова казка». Яка роль прислівників, використаних у тексті?

55. I. Доберіть антоніми до поданих прислівників. Складіть 3–4 речення з утвореними прислівниками.

Спочатку, справа, весело, улітку, зблизька, погано.

II. З поданих слів складіть речення, а з них – текст. Доберіть заголовок. Підкресліть дієслова, визначте час.

Пташенята, у, скоро, з'являться, нього.

Сонце, вище, все, підіймається, землею, над, весняне.

Виспівує, жайворонок, тому, так, і, польовий.
Полі, у, дзвенить, пісня, жайворонкова.
Він, з, ділиться, нами, своєю, радістю.

Службові слова

§ 7. Прийменник, сполучник

ЦІНУЄМО

56. Прослухайте текст про Святослава Хороброго. Назвіть службові частини мови, запишіть їх. У чому полягає відмінність між самостійними й службовими частинами мови?

ДОСЛІДЖУЄМО

57. I. Прочитайте, з'ясуйте, якими частинами мови є подані слова. Визначте самостійні та службові.

Київ, син, зміцнити, перед, самостійний, політика, але, мати, не боятися, між, хмара, сумно, воно, світити, і.

II. П'ять-шість слів (на вибір) уведіть до самостійно складених речень.

58. Прочитайте текст. Визначте, де прийменники, а де – префікси, правильно запишіть їх. Пригадайте, як вони пишуться зі словами.

Святослав є сином князя Ігоря та відомої мудрої княгині Ольги. Він (за)лишився (без)батька (в)три роки, тому Ольга намагалася виховати розумного та дипломатичного сина. Коли виповнилося 10 років, він брав (у)часть (у)битвах, де гартувався його характер, (з)добувалася військова мудрість.

59. Поєднайте слова за допомогою:

а) прийменників

наближатися ... озера; воювати ... ворогом; лист ... написом;
пішов ... похід;

б) сполучників

не по суші ... на човнах; відносини між сином ... матір'ю; не в Києві ... в походах; шанував ... беріг.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Мало хто знає за межами нашої Батьківщини про ім'я воїна, правителя і людини – Великого князя Київського Святослава Ігорьовича, якого за сміливість прозвано Хоробрим. Він був талановитим і відважним полководцем, прославився своїми військовими перемогами. Про це написано в давньоруських літописах. Святослав Хоробрий – перший князь, якому дали слов'янське ім'я. Утворилося воно з двох старослов'янських слів – «святий» і «слава», і має значення «свята слава». Це ім'я говорить про те, що Святослав Хоробрий – безстрашний, мужній і чесний лицар, який не шукав ні здобичі, ні багатств, а цінував воєнну славу і для неї одної жив (З інтернет-джерел).

Юрій Журавель.
Портрет Святослава
Хороброго

ВИВЧАЄМО

 60. З поданих слів складіть речення-прислів'я, визначте, якою частиною мови є кожне зі слів.

1. не, кожух, чужий, гріє.
2. до, язик, доведе, Києва.
3. пригоди, від, давні, шкоди, боронять.

61. Спишіть текст, уставте пропущені службові слова.

Походження Київської княгині Ольги невідоме. ... неї склали чимало легенд. За однією ... них, жінка перевозила князя Ігоря ... річку, чоловік захопився її вродою ... одружився. ... іншою легендою, вона була донькою боярина псковського князя.

Микола Брут. Свята Велика княгиня Ольга

62. Складіть розповідь «Чому необхідно знати історію свого народу».

Василь Лопата.
Слово о полку Ігоревім

Сергій Васильківський.
Козацька чота (загін)

63. Спишіть. Підкресліть службові слова.

Знаменита княгиня Ольга взяла владу в Київській Русі у свої руки після загибелі чоловіка, бо її син Святослав, який прославився пізніше своєю безстрашністю і принципами честі, був тоді ще занадто малий. Княгиня Ольга доклала всіх зусиль, щоб принести у свою країну культуру й процвітання.

Словосполучення

§ 8. Головне й залежне слово у словосполученні

ЦІНУЄМО

64. Поєднайте словосполучення за допомогою сполучників **а**, **але**. Поясність, як ви розумієте значення поданих приказок.

Щебече, як соловейко ...

Лисиця спить ...

В душу в'ється ...

Дивиться звисока ...

курей бачить.

нікого не бачить.

кусає, як гадюка.

в кишеню лізе.

Словосполучення не виражає думки, не має інтонаційного оформлення. Воно, як і слово, слугує матеріалом для побудови речень. Слова у словосполученні пов'язані **за змістом і граматично**.

Змістовий зв'язок встановлюється за допомогою питання: *руки (чий?) мамині; живе (де?) у місті; осінь (яка?) золота; листя (яке?) жовте*.

Граматичний зв'язок здійснюється за допомогою закінчення (*мамині руки, маминими руками*) або закінчення і прийменника (*жив у місті, переїхали до села*).

65. I. Доведіть, що це:

Словосполучення
давньоруська держава
князь Русі
створив бібліотеку
школи живопису

Інші сполучення слів
дружба і співпраця
при соборі
Ярослав любив читати
з півдня на північ

II. Випишіть словосполучення. Визначте зв'язки.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Найбільш видатною особою в історії України є Ярослав Мудрий. Ярослав Володимирович (роки правління – 1015–1054) – Великий князь Київської Русі та відомий воєначальник (з інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

66. I. Утворіть словосполучення.

Князь, Русь; їздити, в сідло; історія, країна; славний, історія; побудував, церква; бібліотека, Ярослав.

II. З двома-трьома словосполученнями складіть речення.

67. Прослухайте словосполучення, запишіть їх за зразком.

Зразок: *галявина в лісі – лісова галявина.*

МОДЕЛЮЄМО

68. Складіть розповідь (6–7 речень) про Великого князя Київського Ярослава Мудрого.

Пам'ятник Ярославу Мудрому в Києві

69. Випишіть 4–5 словосполучень.

Ярослав Мудрий багато уваги приділяв освіті. Школи створювалися при церквах і монастирях. Дітей навчали письма, читання, церковного співу та правил поведінки.

Речення

§ 9. Зв'язок слів у реченні. Головні члени речення (підмет і присудок) і другорядні

ЦІНУЄМО

70. Прочитайте та прослухайте повний текст. Як ви розумієте слова Нестора Літописця? Що ви знаєте про нього? Дайте відповіді на запитання до тексту.

Преподобний Нестор належить до найосвіченіших людей Київської Русі кінця XI – початку XII століття.

літописець – *letopiseť*
преподобний – *venerabil*
чернець – *śalugår*

1. Ким був Нестор Літописець?
2. Здібності до яких наук він мав?
3. Якою мовою добре володів?
4. Як ви розумієте слова відомого давньоруського письменника?

ДОСЛІДЖУЄМО

71. Складіть речення про відомого літописця Нестора. Як встановлюється зв'язок слів у реченні?

1. покровитель, навчає, усіх, Нестор Літописець, хто.
2. писемне, започаткував, слово, він.
3. преподобний Нестор, з, історії, мав, і, літератури, знання.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Дата Дня української писемності та мови припадає на православне свято – день ушанування преподобного Нестора Літописця – послідовника творців слов'янської писемності Кирила і Мефодія. Адже дослідники вважають, що саме з його праці починається писемна українська мова. Колись навіть дітей віддавали до школи саме в цей день, після Служби в церкві, де молились та просили в Нестора Літописця, аби благословив їх на науку.

Традиційно до свята проводиться радіодиктант національної єдності (3 інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

72. Складіть речення із розсипаних слів, підкресліть головні й другорядні члени.

1. був ченцем, монастиря, Нестор, Києво-Печерського.
2. художні, писав, про, Нестор, святих, життя, твори.
3. працю, написав, Нестор, головну, «Повість минулих літ».

73. Із поданих словосполучень складіть і запишіть прислів'я. Визначте граматичні ознаки. Як ви зрозуміли зміст кожного з них?

Книга вчить ...

... а знання з книг.

Глибина в морі ...

... як на світі жить.

Золото добувають із землі ...

... а мудрість у книзі.

■ МОДЕЛЮЄМО

74. До кожного підмета доберіть присудок. Запишіть речення, доповніть другорядними членами.

Осінь. Листя. Небо. Вітер. Дні. Пташки. Люди.

75. Складіть і запишіть розповідь (6–7 речень) за поданим зачином. Доберіть заголовок.

Листок востаннє покружляв у повітрі й упав у калюжу. Бачу – на ньому мурашка сидить. Завмерла бідолашна з переляку від такого польоту.

§ 10. Види речень за метою висловлювання й інтонацією. Побудова речень із звертаннями. Речення з однорідними членами

■ ЦІНУЄМО

76. Прослухайте повну легенду. Доберіть заголовок. Про кого йдеться в тексті?

... – Він нам Богом даний, то й назвімо його Богданом, а ще знайшли його під хмелем, то хай ще зветься і Хмелем або Хмельниченком...

77. I. Опрацюйте таблицю.

РЕЧЕННЯ		
За метою висловлювання		
розповідні	питальні	спонукальні
За інтонацією		
окличні/неокличні	окличні/неокличні	окличні/неокличні
Розділові знаки		
[!][.]	[?!][?]	[!][.]

II. Складіть і запишіть три речення: розповідне окличне, питальне і спонукальне.

78. Прочитайте текст. Перебудуйте речення на два питальні та окличні.

Батько виховував юного Богдана дуже суворо: змушував багато часу займатися не лише навчанням, а й вивченням військової справи. У дитинстві хлопчик вправлявся у змаганнях на дерев'яних шаблях зі своїм батьком, а згодом – і на справжніх.

Друге ім'я, яке отримав Хмельницький під час хрещення, – Зиновій. У повсякденному житті гетьман ним не користувався (З інтернет-джерел).

79. Перебудуйте речення на речення зі звертаннями.

Людина в житті повинна постійно розвиватися. Народ кожної хвилини охороняє честь своєї рідної мови. Український народ безперестанно дбає про вдосконалення своєї мови.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Богдан Хмельницький – гетьман Війська Запорозького.

Ті, кому пощастило спілкуватися з ним, звертали увагу на розум, уміння передбачати розвиток подій, міцну волю гетьмана (З інтернет-джерел).

гетьман – hatman

80. Запишіть слова у формі звертання.

Зразок: *дідусь – дідусю.*

Богдан, батько, мати, брат, сестра, подруга, товариш, Україна, Ганна Дмитрівна, Іван Петрович, Дніпро, земля.

81. Спишіть речення. Підкресліть однорідні члени. Визначте, якою частиною мови вони виражені, яким зв'язком поєднані між собою.

Богдан Хмельницький чудово володів польською, турецькою, татарською, французькою і латинською мовами. Він любив народні пісні, був привітним господарем. Гетьман був знавцем зброї і коней. Хмельницький мав двох синів і чотирьох доньок. Сильний і вольовий характер гетьман проявляв і в житті, і на полі бою (З інтернет-джерел).

Наталя Павлусенко.
Богдан Хмельницький

МОДЕЛЮЄМО**82. Напишіть твір на одну з тем, використайте звертання й однорідні члени речення.**

1. Жовтень ходить по краю та виганяє птахів із гаю.
2. Листопад іде і за собою дощі веде.

83. Складіть і запишіть речення з однорідними:

а) підметами

книги, газети і журнали; учителі, учні й батьки;

б) присудками

прочитав, подумав і відповів; прийшов, побачив, переміг.

ТЕСТОВИЙ ПРОСТІР

за темою «Повторення вивченого в початковій школі»

Виконайте тестові завдання (з 1 по 11), які розміщені на QR-кодi

12. Прочитайте речення, що первісно, за іншого порядку їх розташування, становили зв'язний текст. Виконайте завдання після речень.

- Мова – то давній витвір людини.
- Серед інших мов українська мова виблискує своїм багатством, красою й пісенністю.
- За допомогою мови творяться великі дива на Землі.
- Кожна мова по-своєму прекрасна, мов неповторний самоцвіт, має своє звучання, свою важливість, власну наповненість і красу.
- Відберіть у людини мову, і людина здичавіє (За І. Цюпою).

Зміст первинного тексту буде відновлено, якщо речення розташувати в послідовності, запропонованій у рядку

А					
Б					
В					
Г					

ЛЕКСИКОЛОГІЯ

ЧУДЕСА УКРАЇНИ

§ 11. Лексичне значення слова. Ознайомлення з тлумачним словником

ЦІНУЄМО

84. Прочитайте прислів'я й поясніть, як ви розумієте значення виділеного слова.

1. Вола в'яжуть мотузком, а людину – **словом**. 2. Усякому **слову** своє місце. 3. **Слово** – срібло, а мовчання – золото. 4. **Слово** – не горобець, вилетить – не спіймаєш. 5. Правдиве **слово** і меч здолає (*Народна творчість*).

ДОСЛІДЖУЄМО

85. Дослідіть лексичне та граматичне значення слова.

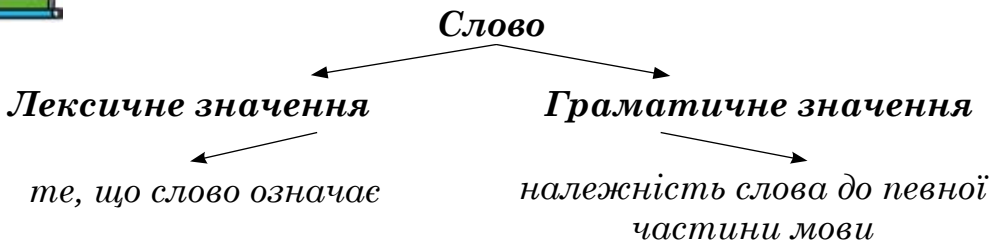
Слова можуть називати осіб, предмети, явища (*учень, будинок, сніг*), ознаки (*цікавий, сумний, батьківський*), дію чи стан (*будувати, радіти*), обставини (*несподівано, весело*). Кожне слово щось означає, тобто має лексичне значення.

Лексика – це всі слова мови. Наука, яка вивчає лексичний склад мови, називається **лексикологією**.

Лексичне значення слова – це зміст слова, те, що воно означає. Лексичне значення слова розкривається у **тлумачному словнику**.

тлумачний - explicativ

86. Прослушайте відповідні визначення. За поданими лексичними значеннями доберіть із довідки й запишіть слова. З'ясуйте граматичне значення кожного.

Довідка: *Луна. Тотожний. Плесо. Ініціали. Кроїти.*

перешкоди – obstacole

відгомін – есои

кроїти – a tăia

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Біосферний заповідник* «Асканія-Нова» імені Фрідріха Едуардовича Фальп-Фейна – одне із семи природних чудес України. Він входить у сотню найбільш відомих заповідних територій планети.

В Асканійському зоопарку живе понад 100 видів тварин із різних континентів. 60 видів птахів, 32 види тварин занесено до Червоної книги України, 27 видів – до Міжнародної Червоної книги (3 інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

87. Спишіть, уставте пропущені букви. Порівняйте лексичне значення виділених слів.

Коло хати ростут.. різнобарвні квіти. Спл..лося *коло* (дітей), закружляло по кімнаті.

Лексичні значення слів пояснюються у **тлумачному** словнику.

МЕРЕХТІТИ

Світити тремтливо, нерівно (*про світло*); блимати, мигтати. *Лиш де-де з вікон блимає світло, що ледве мерехтить за сніговим серпанком* (Іван Франко).

88. Спишіть текст, з'ясуйте значення виділених слів за Тлумачним словником¹.

ЛИСТОПАД

Сьогодні в лісі справжній жовтневий листопад. Клени обси- паються від найменшого *подиху* вітерця. Гаснуть осінні *вогневі* барви. На восковому листі з'являються брудні плями, і вони зда- ються Улянці *відбитком* чийхось чорних пальців. Деякі листки засихають і скручуються в дудочку. Коли обережно розгорнути такий листок, то всередині тремтить *кришталева* росинка.

подих – *suflare*
вогневий – *aprints*
відбиток – *pecetă*
кришталевий – *de cristal*

89. Спишіть слова, уставте пропущені букви. Поясніть лексичне й граматичне значення.

З..ма, с..ло, бад..орість, піс..сот, священ..ик, сіл..ю, к..т, в..ск.

МОДЕЛЮЄМО

90. Прочитайте народні прислів'я та приказки; доповніть словами, що підходять за змістом, з довідки; запишіть їх.

1. Веселий сміх – це ...
2. Іржа залізо їсть. А чоловіка – ...
3. Сміх краще лікує, ніж ...
4. Хворому і мед ...

¹ Скористайтесь Тлумачним словником до всіх матеріалів підручника, позначених – *, за QR-кодом.

5. Весела думка – половина ...
6. Здоров'я ... не купиш.
7. Часник сім хвороб ...

Довідка: здоров'я, хвороба, усі ліки, гіркий, здоров'я, за гроші, лікує.

91. Поєднайте слова з відповідним лексичним значенням.

1 Брунька –	А великий битий шлях; шосе, велика дорога.
2 Гостинець –	Б виражена у грошах ціна чого-небудь.
3 Дороговказ –	В ще не розвинений пагін рослини, зачаток квітки або стебла.
4 Вартість –	Г напис, стовп, стрілка, що допомагає визначити напрямок куди-небудь.

§ 12. Однозначні й багатозначні слова

ЦІНУЄМО

92. Прочитайте діалог за особами. Між ким і де відбулася ця розмова? Як ви вважаєте, що спричинило непорозуміння? З'ясуйте лексичне значення слова **журавель за Тлумачним словничком.**

- Будьте люб'язні, скажіть, де проживають Бондаренки.
- Іди, синку, навпростець, а відразу за колодязями із журавлем поверни у вулицю праворуч. Третя хата – Бондаренкова.
- Красно дякую.

– Бабусю, це знову я. Усе село обійшов, бачив три колодязі, біля двох кури ходили, коло третього горобці стрибали, а журавлів у селі вашому немає. То де ж Бондаренків хата?

люб'язний – *drăguț*
навпростець – *direct*

ДОСЛІДЖУЄМО

В українській мові є слова, які називають лише один предмет, явище чи особу, мають одне-єдине лексичне значення. Це **однозначні** слова.

Слова виникають з одним лексичним значенням, але деякі з них можуть з часом набувати нових значень. Слова, що мають два і більше значень, називаються **багатозначними**.

93. Прочитайте. Випишіть однозначні слова, з'ясуйте їх лексичне значення.

Відгомін, гітара, гідний, земля, енциклопедія*, Одеса, жовтий, око, золотий, тремтіти, гумор, дорога, елеватор, пацієнт, комп'ютер, мова, прислівник, антоніми, принтер, гострий, місяць, родич, ключ, прикметник, Київ.

відгомін – *ecou*
тремтіти – *a tremura*

94. Прослухайте загадки. Назвіть слова, ужиті в прямому значенні.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Мармурова печера – унікальна за красою печера, яка входить до п'ятірки найкрасивіших печер планети... Вона розташована на плато гірського масиву Чатир-Даг. Вхід до печери знаходиться на висоті 920 м над рівнем моря (3 інтернет-джерел).

95. Однозначні й багатозначні слова запишіть у дві колонки.

Помідор, корінь, горня, колібрі, медсестра, молоко, виделка, крило, ноутбук, голова, банкомат, гречка, журавель, диктант, снігур, Десна, ручка, гранат, ніс, двокрапка.

ВИВЧАЄМО

96. Спишіть текст, підкресліть однозначні слова однією лінією, а багатозначні – двома.

Сонце піднялося вже височенько й обливало своїм огнистим світом широке поле. Горіла молода трава зеленим вогнем, та роса відбивала дорогоцінним камінням. Картина була справді чудова. Церкви підняли високо вгору свої круглі голови. Річка звивалася змією по жовтому пісочку.

МОДЕЛЮЄМО

97. Складіть і запишіть три речення, у яких слово **земля** вживалося б у різних значеннях.

98. Складіть і запишіть розповідь «Хліб – усьому голова» (5–8 речень). Використайте багатозначні слова.

§ 13. Уживання багатозначних слів у прямому й переносному значеннях

ЦІНУЄМО

99. Прочитайте текст. Назвіть багатозначні й однозначні слова.

А злива так само швидко почала відходити, як надійшла. За річкою Ведмежою вмирили громи. Невидимі косарі якось ураз підкосили дощ, він зітхнув і впав на поле й пагорби. Назустріч німим блискавкам піднялися долоні гречки. Умилосся й виглянуло сонце. Запарувала земля, наче позбирала косарів, які почали варити куліш (М. Стельмах).

косарі – cositori

куліш (страва) – kuliş

ДОСЛІДЖУЄМО

Іноді ознака одного предмета переноситься на ознаку іншого. Таке лексичне значення називається **переносним**. У переносному значенні можуть вживатися багатозначні слова.

100. Прослухайте речення. Визначте слова, які вжито в переносному значенні.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Парк «Подільські Товтри» є одним із семи природних чудес України. За площею це найбільший парк України. Рослинний світ різноманітний та унікальний. Тут росте майже 1700 видів рослин, фауна налічує 55 видів тварин, 214 птахів, 10 плазунів. У Товтрах багато печер і гротів, а де печери – там є кажани (3 інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

101. Запишіть словосполучення у дві колонки: у першу – ужиті в прямому значенні, у другу – у переносному.

Хребет гори. Хребет собаки. Золотий час. Золотий перстень. Сива жінка. Сива давнина. Отруйний напій. Отруйне слово. Шийка дитини. Шийка пляшки.

102. Доберіть до іменників 2–3 прикметники в переносному значенні. Запишіть.

Зима, вітер, ранок, море, мати.

103. Прочитайте речення. Спишіть їх. На місці крапок уставте слово, до якого поданий опис. Назвіть слова з переносним значенням.

Зразок: кришталева, синя, глибока, блакитна вода в річці.

1. Золотокоса, яскрава, сумна, чепурна, святкова, щедра, багата, красива ...
2. Привітна, прохолодна, морозна, неприємна ...
3. Чисте, прозоре, безхмарне, блакитне, хмарне ...
4. Тепле, яскраве, сумне, осіннє, ласкаве ...
5. Безлисті, святкові, опатні ...
6. Золоті, коричневі, жовті, зелені ...

блакитне – *albastru*
опатні – *elegant*

■ МОДЕЛЮЄМО

104. Складіть висловлювання про зимовий день, у якому подані слова були б ужиті в переносному значенні.

105. Випишіть 5–6 прислів'їв, де були б слова з прямим і переносним значенням.

§ 14. Лексична помилка

■ ЦІНУЄМО

106. Прочитайте текст, визначте його тему й основну думку.

Мова – дуже важлива часточка життя людини. Нам приємно слухати особу, яка точно, образно виражає свою думку. Це значить, що мовець має великий словниковий запас, правильно поєднує слова. **Можна**, наприклад, сказати: *отара овець, рій бджіл*, але **не можна**: *отара бджіл, рій овець*. Це викликає сміх, свідчить про те, що людина або не знає значення слів, або не має поняття про те, які слова мови поєднуються між собою, а які ні.

107. Прочитайте речення в обох колонках. У якій із них зміст зрозумілий, а в якій викликає сміх.

Я повів Дружка гратися у скверик.

Мишко (Оля) покликав (покликала) мене надвір погратися.

На уроці ми гуляли в різні мовні ігри.

Я пішов вигулювати Дружка у скверик.

Мишко (Оля) покликав (покликала) мене пограти у дворі.

На уроці ми грали в різні мовні ігри.

Лексичні помилки – це помилки у вживанні слів. Позначається лексична помилка на березі зошита великою буквою **Л**.

Опрацюйте таблицю

Зміст помилки	Приклад	Правильний варіант
Слово вжите не в тому значенні	Я запишу цей знаменитий день народження у свій щоденник.	Знаменний (дуже важливий).
Порушення лексичної сполучуваності	На свята мама готує смачну їжу.	Смачні страви.
Повторення однакових чи спільнокоренових слів (тавтологія)	Їх не чути, бо їх дуже мало.	Не чути ластівок, бо їх дуже мало.
Дублювання змісту у двох словах	Мій дідусь улітку їздив на рідну Батьківщину.	Мій дідусь улітку їздив на Батьківщину.
Уживання росіянізмів	У бібліотеці можна знайти будь-яку інформацію, яка вас інтересує.	У бібліотеці можна знайти будь-яку інформацію, яка вас цікавить.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Озеро Світязь – найбільше, найглибше й одне з найчистіших озер природного походження в Україні. Живиться артезіанськими джерелами. Максимальна глибина 58,4 м. У вітряну погоду хвилі тут піднімаються до

півтораметрової висоти. Світязь схожий на море. Вода надзвичайно прозора і м'яка. Живильною водою Світязя лікували поранених воїнів у Другій світовій війні (З інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

108. Відредагуйте текст і запишіть. Доберіть заголовок.

Андрій дуже сильно любить пташок. Ще взимку Андрій зробив шпаківню і повісив її під вікном. Природа потребує нашого захисту. Захищати потрібно і дерева, і птахи, і ріки.

109. Прослухайте речення. Доберіть правильний варіант відповіді.

МОДЕЛЮЄМО

110. виправте допущені в тексті помилки. Запишіть відредаговане висловлювання.

На березі озера лежав жовтий пісок. Оддалік виднівся невеликий жовтого кольору дачний будиночок. Поряд ріс сад, у якому дерева обліпили якісь жовті плоди, мабуть, смачні. А над усім цим сяяло жовте сонечко. Воно посилало на землю ласкаві жовті промінці.

111. I. Доберіть із дужок правильне слово. Запишіть.

(Відкрити, розгорнути) книжку; (листати, гортати) сторінки; (відкрити, розплющити) очі; (закрити, зачинити) двері; (наступного, слідуючого) дня; відповідати (правильно, вірно); (виключити, вимкнути) світло; (піднести, підняти) руку.

II. Складіть і запишіть зі словосполученнями два речення.

§ 15. Загальновживані (стилістично нейтральні) і стилістично забарвлені слова

ЦІНУЄМО

112. Прочитайте текст. Визначте стиль мовлення. Назвіть слова, ужиті в переносному значенні. Чи часто вживаємо їх у своєму мовленні?

Україна – неймовірна країна. Її краса зачаровує. Чарівні куточки є в багатьох регіонах України. Але одним із найбільш популярних і дивовижних місць вважається Тунель кохання поблизу містечка Клевань на Рівненщині. П'ятикілометровий зелений коридор із дерев, що вишикувались в арку ідеальної округлої форми, і залізничні рейки в ньому стали візитною карткою Волині (З інтернет-джерел).

регіон – *regiune*

арка – *arcă*

1. Чому Україну вважають неймовірною країною?
2. Як ви думаєте, хто міг створити таке дивовижне місце?
3. На зображенні подано Тунель кохання в різні пори року. Якої пори Тунель вам подобається найбільше? Чому?
4. Чи можете ви назвати ще якийсь чарівний куточок України?

ДОСЛІДЖУЄМО

Усі слова мови поділяються на дві групи: **загально-вживані (стилістично нейтральні)**, які вживаються в усіх стилях мовлення; **стилістично забарвлені**, що вживаються лише в певних стилях.

Опрацюйте таблицю

Загальновживані	Стилістично забарвлені
1. Назви предметів: <i>олівець, лампа</i> . 2. Назви рослин, тварин, птахів: <i>калина, дуб, півень</i> . 3. Назви людей за родинними стосунками: <i>батько, дочка</i> . 4. Назви явищ природи: <i>дощ, буря</i> . 5. Назви побутових предметів: <i>хліб, підлога, вікно, ліжко</i> . 6. Назви ознак: <i>рідний, червоний, високий, короткий</i> . 7. Назви частин тіла: <i>голова, очі</i> . 8. Назви дій, процесів і станів: <i>говорити, любити, лежати, дивитися</i> . 9. Назви та позначення кількості: <i>одиниця, сто, декілька</i> .	1. Назви почуттів: <i>горе, радість, журба</i> . 2. Назви позитивної чи негативної поведінки: <i>добрий, милий, стурбований</i> . 3. Поетичні вислови: <i>рута-м'ята, сизокрилий, ясночолій, ненька</i> . 4. Слова в переносному значенні: <i>строчити (писати), метнутися (побігти)</i> . 5. Слова із суфіксами пестливості, здрібнілості, згрубілості: <i>хатка, дівчисько, дідуган</i> . 6. Лайливі слова: <i>дідько, телепень</i> .

113. Запишіть слова у дві колонки: у першу – загальновживані, у другу – стилістично забарвлені (скористайтесь таблицею).

Зоря, жито, підмет, сидіти, писати, лексика, словечко, джерельце, далеко, бігти, сизокрилий, вода, тачка, чоловік, шлях, хвиля, базика, вулиця, дівчина, спікер, кіт, книжка.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Долину річки Південний Буг визнають однією з найкращих природних «перлин» України. Особливо мальовничою є територія від північної околиці села Кінецьпіль до міста Вознесенська. Мало хто ще знає про дивовижні річки Мертвовод та Арбузинку, які є притоками річки Південний Буг. Так, течія цих річок не така стрімка, як Бугу, але за мільйони років ці маленькі річки створили неповторну глибоку ущелину. Годинами можна дивитися на цей витвір мистецтва, який створила природа (3 інтернет-джерел).

мальовничий – *pitoresc*

114. З-поміж поданих слів випишіть загальновживані.

Вірний, рука, базіка, крихітка, спати, ніс, дідусь, чоловік, іти, пес, гарна, подруженька, будинок, криниченька, котик, говорити, рученька, мала, плакати, подруга, криниця, після, співаночка, дощ.

115. Прочитайте вірш Ліни Костенко, на місці крапок уставте слова, які б римувалися й підходили за змістом. Підкресліть загальновживані слова однією лінією, а стилістично забарвлені – двома.

ВЕРБОВІ СЕРЕЖКИ

Біля яру, біля стежки
Одягла верба
Головою похитала,
Потихесеньку ...:
– Де ота біленька хатка,
Що гарнесенькі ...?
Хай би вибігли до стежки,
Подарую їм

Довідка: *питала, сережки, дівчатка.*

116. Уявіть, що ви запрошені на день народження друга. Чи можна привітати його таким чином? Відредагуйте привітання і запишіть.

Вельмишановний друже, у цю благословенну мить дозволь привітати тебе з днем народження. Нехай чаша твого життя повниться добреньким здоров'ячком, посмішкою фортуни, щастям, всілякими успіхами й гараздами!

117. До поданих слів допишіть по 2–3 подібних, щоб утворився ланцюжок. Поясніть свій вибір.

Річечка, дівчинонька,
Біоробот, вітамін,
Сонце, луг,
Чолов'яга, розбишака

118. Прослухайте загадки. Запишіть відгадки. Підкресліть стилістично забарвлені слова.

МОДЕЛЮЄМО

119. Зі словами-відгадками вправи 118 складіть мінітвір. Доберіть заголовок.

120. Прочитайте речення, випишіть стилістично забарвлені слова.

Якщо ви збираєтеся пофарбувати стелю, підготуйте такі інструменти: драбину, губку, пензлі, фарби, розчинники, можливо, шпаклівки або наповнювач, липку малярну стрічку для маскування, піддон, наждачний папір (*З інтернет-джерел*).

Групи слів за значенням

§ 16. Синоніми.

Ознайомлення зі словником синонімів

ЦІНУЄМО

121. Прочитайте текст. Визначте зміст висловлювання.

Юні мої друзі, щадіть серце і виховуйте почуття. Пам'ятайте, що в наш час людина з кожним роком усе більше відчуває вплив навколишнього середовища. В ідеї – людина людині друг, товариш і брат – закладено глибокий зміст. Бути другом – це значить утверджувати в собі людяність (*В. Сухомлинський*).

Точність і виразність нашого мовлення часто залежать від того, наскільки правильно й доречно дібрано слова. Одне й те саме поняття може називатися по-різному.

Синоніми – слова, різні за звучанням, але однакові або близькі за значенням: *лелека, чорногуз, бусол, бузько*. Два або кілька синонімів утворюють **синонімічний ряд**.

Синоніми допомагають точніше висловлювати думку, уникнути повторення однакових або співзвучних слів.

122. Прочитайте текст. Зверніть увагу на виділені слова. Різні чи одне й те саме явище природи ці слова називають?

Хуртовина то витягувала з себе вовче виття, то притихала і знову несподівано озивалася джмелиним смутком. *Заметіль* одразу ж ударила в обличчя. О, видно, добре тебе штовхала *метелиця* – ледве на ногах тримаєшся! *Завійниця* вже зовсім зрівнювала дорогу з полем (*М. Стельмах*).

смуток – intristare

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Одне із чудес України – Дністровський каньйон*. Це сам Дністер і його береги, які є Національним заповідником. Природа Дністровського каньйону своєрідна та неповторна. На Дністровських схилах є велика кількість рідкіс-

них рослин, тварин, птахів. Теплий клімат у каньйоні відрізняє цю місцевість від інших територій Західної України (3 інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

123. Спишіть синонімічні ряди, вилучіть «зайве» слово. За потреби зверніться до Словничка синонімів².

1. Смуток, журба, скорбота, сміх, печаль.
2. Сильний, дужий, слабкий, потужний, міцний.
3. Гарно, чудесно, марно, прекрасно, добре.
4. Дорога, путь, траса, шосе, діброва*.
5. Друг, товариш, приятель, другака, однокласник.

124. Прослухайте речення. Доберіть потрібне за змістом слово.

125. Доберіть із синонімічного ряду слова, які найбільше відповідають змісту речень.

Біля моєї хати (цвіли, квітли, красувалися) мальви. Вузька стежка (бігла, мчала, летіла) до криниці. Там (збільшувалася, росла, зростала) калина, (гомоніла, шуміла, рокотала) молоденька тополя. За хатою (квітували, розцвітали, цвіли) вишні та яблуні.

мальви – *malvi*

² Скористайтеся Словничком синонімів за QR-кодом.

126. Складіть розповідь «Осінні турботи». Використайте синоніми.

Турбота, морока, клопіт; прибирати, порядкувати, прикрашати.

127. Випишіть із «хмаринок» синонімічні ряди до слів: **іти**, **ввічливий**.

§ 17. Антоніми.

Ознайомлення зі словником антонімів

ЦІНУЄМО

128. Прочитайте вірш Миколи Ткача. Об'єднайте виділені слова в пари.

Слова, слова... Вони в собі всі різні:
Тривожні й тихі, радісні й сумні;
Є терпеливі, є жорстокі й грізні,
Лукаві й чесні, мудрі і смішні...

Антоніми – це слова з протилежним лексичним значенням.

Антоніми завжди виступають парами, тобто утворюють антонімічні пари, і є словами тієї самої частини мови: *сумно – весело, високий – низький, сидіти – стояти*.

129. Доберіть до слів антоніми. Запишіть пари. За потреби зверніться до Словничка антонімів³.

- а) мало, дешево, рано, швидко, улітку, низько;
- б) день, літо, темрява, холод, радість, друг.

130. Спишіть. Замість крапок уставте потрібні слова – антоніми. Поясніть значення прислів'їв.

1. З ... хмари малий дощ іде. 2. На чорному полі ... хліб родить. 3. Мудрого шукай, а ... обходь. 4. Добре говорить, а ... робить. 5. Літо ... годує. 6. Як є початок, то ... буде.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Хортиця – острів гарний, мальовничий. Це місце унікальне, овіяне легендами, міфами і переказами різних епох. Тут піднімаються на земну поверхню граніти, вік яких перевищує 2,5 мільярда років, саме тут знаходяться кургани* – ровесники єгипетських пірамід і стародавні храми – кромлехи. Це місце сили, куди тисячі людей приходять підзарядитися життєвою енергією.

Найяскравіші сторінки історії Хортиці пов'язані із запорізьким козацтвом (3 інтернет-джерел).

³ Скористайтесь Словничком антонімів за QR-кодом.

131. І. Замініть прикметники у словосполученнях антонімами. Запишіть утворені словосполучення. Скористайтесь Словничком антонімів.

Старе дерево – ...

Тихе щебетання –

Старий велосипед – ...

Тихий сон – ...

Глибока річка – ...

Свіжий хліб – ...

Глибокі знання – ...

Свіжий огірок – ...

ІІ. З двома утвореними словосполученнями складіть і запишіть речення.

132. Прослухайте загадки, відгадайте. Назвіть антоніми.

133. Знайдіть антоніми й запишіть їх парами. Доведіть, що це антоніми.

Повільно, кінець, над, сумувати, швидко, за, чорний, початок, далекий, холодний, під, верх, відпочивати, проти, радіти, білий, близький, низ, гарячий, багато, працювати, мало.

МОДЕЛЮЄМО

134. Складіть діалог між бабусею й онучкою про традиції молдован. Використайте в розмові синоніми й антоніми.

135. Замініть виділені слова антонімами. За потреби зверніться до словника антонімів. Запишіть.

Теплий літній ранок. *Перші вранішні* промені легенько торкають верхівки дерев, дахи будинків, *радісно вітаються* із матінкою-землею, ніби говорять: «Час *прокидатися!*» І *враз задзвеніли* пташині пісні, *зазвучали* людські голоси. *Прокинулася* в ліжечку й маленька Наталочка.

136. Випишіть із підручника «Українська література» 5–6 прислів'їв, у яких є антоніми.

137. Напишіть розповідь «Що таке добро і зло». Використайте у висловлюванні антоніми.

§ 18. Омоніми

ЦІНУЄМО

138. Розгляньте малюнки. Що на них зображено?

ДОСЛІДЖУЄМО

1. Як вимовляються ці слова?
2. Як вони пишуться?
3. Яке лексичне значення цих слів?

Омоніми – це слова, які однаково вимовляються й пишуться, але мають різне лексичне значення: *дерев'яна лава* – *вулканічна лава*, *вівсянка* (пташка) – *вівсянка* (каша). Найчастіше омоніми вживаються в художній літературі, народній творчості, в розмовному стилі.

Омоніми потрібно відрізняти від багатозначних слів.

Опрацюйте таблицю

Багатозначні слова	Омоніми
пов'язані за змістом можна дібрати синоніми можуть бути спільнокореновими: <i>крило літака, крила птаха, крило машини</i>	мають різне лексичне значення: <i>ніс людини, ніс літака</i> (багатозначне) – <i>ніс книги</i> (омонім)

139. Прочитайте речення, знайдіть і випишіть із них омоніми, поясніть їх лексичне значення.

1. Розплелася густа коса аж до пояса. Коси, коса, поки роса (*Народна творчість*). 2. Міцно стукнув дверима, перевібив замок (*В. Собко*). 3. На самій вершині гори видніються руїни старого замку (*Олесь Гончар*). 4. Ми станемо за Україну лавами. 5. Лилась пожежі вулканічна лава. 6. Вітром збило трепетну крону, снігом вкрило трепетну віть 7. Черевики для ворони продаються за три крони (*З інтернет-джерел*).

руїни – ruine

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Києво-Печерська лавра – печерний монастир, заснований у 1051 р. монахами Антонієм і Феодосієм поблизу Києва. Назва лаври «Печерська» походить від слова «печери», бо саме в печерах на її території оселялись перші монахи.

Довжина Ближніх печер – понад 350 м, Дальніх – близько 500 м. Катакомби вириті на глибині від 5 до 15 м від поверхні (з інтернет-джерел).

140. Прослухайте речення. Назвіть омоніми, поясніть їх лексичне значення.

Омоніми можуть надавати слову гумористичного забарвлення. Вони бувають основою для створення **каламбурів**.

Каламбур – дотепна гра слів, що ґрунтується на використанні омонімії, багатозначності або подібності вимови слів. Наприклад: *Повз хату, повз тин і повз клуб*, чорнючого диму *повз клуб* (О. Різниченко).

141. З поданими словами (на вибір) складіть три речення так, щоб ці слова виступали омонімами. За потреби зверніться до Словничка омонімів⁴.

Перловий, вити, кілька, марка, полька, склад, літній.

142. I. Прочитайте каламбури, назвіть омоніми.

1. «Нас з Китом у морі кілька!» – похвалилась Крабу Кілька (Г. Гарченко). 2. Гукав матросам з хвилі котик: «Я звір морський, не Мурчик-котик!» (З журналу). 3. Навіть хижа ласка любить ласку (Народна творчість).

II. Виберіть два омоніми й складіть каламбури.

Брівка (смужка волосся над очима – край тротуару), заводити (допомагати комусь увійти – упроваджувати щось, починати – видавати протяжні звуки, вити).

МОДЕЛЮЄМО

143. Складіть речення за фотоілюстраціями. Які слова у складених вами реченнях можуть мати омоніми?

⁴ Скористайтесь Словничком омонімів за QR-кодом.

144. Перепишіть речення. Підкресліть омоніми.

1. Поки зійдеш ти, вечірняя зоре, плугатар свою ділянку зоре.
2. Ціле гроно сусідніх держав Імператор у страху держав.
3. Хай які там буря-град – встоїть славний Київ-град.

плугатар – *plugar*

гроно – *cluster*

§ 19. Пароніми (ознайомлення)

ЦІНУЄМО

145. Розгляньте зображення. Запишіть слова парами. Поясніть, що спільного, різного між словами. За потреби зверніться до Словничка паронімів⁵.

Гривня (грошова одиниця)

Гривна (прикраса)

ДОСЛІДЖУЄМО

146. За поданими зображеннями складіть і запишіть словосполучення. Поясніть значення паронімів.

гриб

виставка

грип

вистава

⁵ Скористайтеся Словничком паронімів за QR-кодом.

компанія
(група осіб, які проводять разом час)

кампанія
(громадський захід)

Пароніми – це слова, схожі за формою, написанням, звучанням, але різні за значенням: *праска – прасувати*.

Вони мають і вимову, і написання подібні, проте не однакові. Такі слова можуть відрізнятися однією чи двома буквами у корені, різними префіксами та суфіксами.

Правильно визначити тлумачення слів допоможуть словники паронімів.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Ще одним із семи чудес України є парк «Софіївка». Парк був створений у 1796 році власником Умані, магнатом Станіславом Потоцьким та названий на честь його дружини Софії Вітт-Потоцької. Його вартість на той час – 15 мільйонів злотих.

Парк збудували за 5 років у місці, де не було лісу, понад річкою Кам'янкою. Саме кріпаки копали ставки й підземну річку, споруджували водоспади й фонтани, прокладали алеї, переносили кам'яні брили, зводили архітектурні споруди. У парку «Софіївка» є підземна річка Ахеронт, якою можна пропливти човном. Її ширина – 3 м (з інтернет-джерел).

147. Прочитайте речення, знайдіть у них пароніми, поясніть їх значення.

1. Дехто вважає себе дуже освіченим, бо обманювати надто досвідчений. 2. Кристал виблискував на сонці, як дорогоцінний кришталь. 3. Наша торговельна кампанія шукає кмітливую компанію для співпраці.

148. Прослухайте речення. Із пари паронімів доберіть той, що відповідає за змістом.

МОДЕЛЮЄМО**149. Складіть речення за фотоілюстраціями.**

лікувати

лічити

150. Прочитайте подані речення, відредагуйте їх і запишіть.

1. Громадяни України називають свої гроші гривнами. 2. Надія купила для своєї бабусі сердешні ліки. 3. На паркані заспівав сусідній півень.

ТЕСТОВИЙ ПРОСТІР
за темою «Лексикологія»

Виконайте тестові завдання (з 1 по 11), які розміщені на QR-кодi

12. Прочитайте речення, що первісно, за іншого порядку їх розташування, становили зв'язний текст. Виконайте завдання після речень.

- Клен цілу зиму спав.
- Холодний вітер нагинав його віти.
- Прокинулось дерево, зітхнуло, розправило плечі, зазеленіло.
- Одного ранку до клена доторкнулось лагідне проміння сонця.
- Крізь сон він чув завивання хуртовини (В. Сухомлинський).

Зміст первинного тексту буде відновлено, якщо речення розташувати в послідовності, запропонованій у рядку

А					
Б					
В					
Г					

БУДОВА СЛОВА. СЛОВОТВІР. ОРФОГРАФІЯ

МУДРІСТЬ КРІЗЬ ВІКИ...

§ 20. Корінь, суфікс, префікс і закінчення – значущі частини слова. Основа слова і закінчення змінних слів

ЦІНУЄМО

151. I. Прочитайте текст, визначте його тему й основну думку. Виконайте завдання.

СИМВОЛ УКРАЇНИ

З давніх часів відоме нам при-
слів'я: «Без верби і калини – нема
України». Народ завжди любив красу-
ню калину, оспівував її у своїх піснях,
переказах та легендах.

Зовсім недавно на луках та на уз-
ліссях* наших сіл можна було побачи-
ти суцільні *калинові* гаї. Цим і пояснюється те, що в Україні
немало населених пунктів з поетичною назвою *Калинівка*.
Є також прізвища *Калинюк*, *Калинчук*.

У національній символіці калина уособлює дівочу красу,
жіночість, сімейне благополуччя й достаток (За В. Скура-
тівським).

II. Випишіть виділені слова. Визначте частину слова, яка є спільною в
кожному з них. Пригадайте, як називається така значуща частина слова.

символ – *simbol, atributul*

гай – *pădurice*

суцільний – *întreg, neînterupt*

ДОСЛІДЖУЄМО

152. Доведіть, що виділені в тексті «Символ України» слова є спільноко-
реневими. Утворіть форми слова *калина*. Виділіть основу й закінчення.

153. Прочитайте речення. Випишіть у дві колонки: у першу – спільнокореневі слова, у другу – форми слова. Порівняйте, за допомогою яких значущих частин слова утворені спільнокореневі слова та форми слова.

1. Я – країна Україна – на горі калина! (*П. Тичина*). 2. Серед поля, край села калинонька зацвіла (*Л. Біда*). 3. Гарна калина, як рідна ненька Україна (*Народна творчість*). 4. Посади калину в себе біля хати (*А. Косовський*). 5. З Україною нікого у світі не боюся (*О. Луній*). 6. Ми дуже любимо весь наш край, і любимо Україну, її лани, зелений гай, в саду рясну калину (*М. Познанська*).

Слова, які мають однаковий корінь, але різні за лексичним значенням, не споріднені: міст і місто.

■ ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Червона калина – унікальна рослина, її корисні властивості не мають аналогів. Вона – ідеальний помічник у підтримці імунітету, оскільки в її ягодах міститься багато вітамінів С і РР, утричі більше заліза, ніж в яблуках і шипшині. Ті, хто вважає за краще лікувати застуду народними засобами, починають цей процес із калинового відвару. Цікаво, що не лише в Україні, але й у Північній Азії та Америці знають і люблять цю рослину, користуються її плодами, цвітом, корою, корінням (З інтернет-джерел).

унікальний – *unic*
аналоги – *analogi*
шипшина – *tăcies*
засіб – *mod, mijloc*

154. Гра «Четверте зайве». З кожної колонки випишіть «зайве» слово, доберіть до нього спільнокореневі слова. Поясніть свій вибір.

літо	син	вода
літній	синівський	підводний
літати	синіти	водичка
влітку	синочок	водити

155. Прослухайте слова, запишіть. Доберіть до слів спільнокореневі. Виділіть корені слів.

156. Доберіть і запишіть слова молдовської та української мов за поданими схемами.

1. ☐
2. ☐
3. ☐
4. ☐

МОДЕЛЮЄМО

157. Розгляньте картинку. Що на ній зображено? Який колір переважає? Чому?

158. Складіть есе «Калина – це символ краси», використайте спільнокореневі слова (5–7 речень).

159. Випишіть із речень спільнокореневі слова, розберіть їх за будовою. Випишіть форми слів, утворіть від них нові форми, позначте закінчення.

1. Калина – уособлення домівки, батьків, усього рідного. Біля батьківської хати вона – не тільки краса, а й наша Берегиня (*З журналу*). 2. Калина цвіте наприкінці весни, коли вже відходять заморозки (*За В. Скуратівським*). 3. Протягом довгої морозної зими палахкотять* рубіновим намистом на калині яскраво-червоні ягоди (*З журналу*).

§ 21. Уживання префіксів у вимові та на письмі.

Префікси з-, (зі-, с-), роз-, без-, через-

ЦІНУЄМО

160. Прочитайте вірш Володимира Лучука. Визначте тему й основну думку. Дайте відповіді на запитання до вірша.

Вишивала я рушник
Власними руками.
Гаптувала залюбки
Всіма кольорами.

Мов жива, на полотні –
калинова гілка.
Під мережкою, внизу, –
Книжка і сопілка...

гаптувати (вишивати) – brodează
полотно – tablou, pânză
мережка – găurele

1. Які почуття передає автор поетичними рядками?
2. Яку картину ви уявляєте під враженням від прочитаного?

ДОСЛІДЖУЄМО

161. Запишіть подані слова з префіксом **с-. Визначте, перед якими буквами пишемо префікс **с-**.**

Перед іншими приголосними **з-**: *здобути, зцілити, зрозуміти*.

В окремих словах можуть паралельно вживатися префікси **зі-** і **зо-**: *зітлілий – зотлілий, зігнилий – зогнилий*.

Не плутайте на письмі префікси **з-**, **зі-** з прийменниками **з**, **зі**: *злізти – з лісу, зігнути – зі мною*.

162. Запишіть подані слова, приєднайте до них префікси **роз-**, **без-**. Чи змінилися лексичні значення слів? Як називаються слова, які ви утворили? Відповідь обґрунтуйте.

Дати, радісний, цвісти, стелити, хвилюватися.

У префіксах **роз-**, **без-**, **через-** завжди пишеться кінцевий приголосний **з-**: *розпустити*, *безсмертний*, *розтворити*, *безкорисливий*.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Важливі події, народні свята й обряди* в Україні немислимі без вишитих рушників. Це найдорожчий подарунок матері в дорогу синові, це пам'ятка* про дім, побажання щастя в новому житті.

Та не всі знають, що кожен колір на рушнику має своє значення. Білий колір – це колір сили, життя, чистоти – і фізичної, і духовної. Червоний колір відповідає стихії вогню, він гарячий та яскравий. Це символ нерозривного кровного зв'язку, символ любові та роду.

Вишитий рушник є національним символом українського народу. У ньому – як і в пісні чи слові – закладена душа нації, скарбниця якої безмежна й безсмертна (3 інтернет-джерел).

обряди – obiceiuri

пам'ятка – agendă, îndreptar

стихія – stihie

скарбниця – tezaur, visterie

163. Поміркуйте й поясніть, чому слово **схвилюваний** пишеться з префіксом **с-**, а **розсхвилюваний** – із префіксом **роз-**. Складіть речення з цими словами.

164. Прослухайте загадки, відгадайте. Поясніть написання слів із префіксами **з-**, **с-**.

165. Опишіть (усно), який рушничок ви б вишили. Яких кольорів було б на ньому більше? Чому? Кому б ви подарували свій вишитий рушник?

166. Перепишіть, уставте пропущені букви. Поясніть написання слів із префіксами.

1. Мене водило в бе..вісті життя, та я вертався на свої пороги (Д. Павличко). 2. Вишиті рушники ..поконвіку мали дуже важливе значення для українців (З журналу). 3. Традиційно в українських родинах прийнято ..берігати вишиті рушники все життя. 4. Поле ..хвилювалося золотим колоссям, ..хилилося воно до самої землі. 5. Там шумлять степи бе..краї, наче вмють говорити.

§ 22. Вимова і написання префіксів *під-, від-, над-*. Префікси *пре-, при-, прі-*

ЦІНУЄМО

167. I. Прочитайте та прослухайте повний текст. Визначте тему й основну думку. Дайте відповіді на запитання.

Рідний край! Дорога серцю земля батьків та прадідів наших. Оспівані в піснях народних безмежні степи, зелені ліси й долини, високі блакитні небеса! Хіба є щось на світі краще за це миле серцю привілля?

привілля – *întindere*
оселя – *casă*

1. Які почуття передає автор для зображення краси рідного краю?
2. Звідки бере початок, на думку автора, Батьківщина?
3. Які ключові слова передають любов автора до свого рідного краю?

II. Випишіть із тексту слова з префіксами, визначте їх і поясніть написання.

ДОСЛІДЖУЄМО

168. Утворіть та запишіть спільнокореневі слова за допомогою префіксів **під-**, **від-**, **над-**. Прочитайте вголос утворені слова. Зробіть висновок, як вимовляються префікси **під-**, **від-**, **над-**.

Ходити, нести, тримати, писати, казати, їхати

Опрацюйте правила

У префіксах **під-**, **від-**, **над-** приголосний [д] вимовляється виразно: *підвезти, відрізати, надпити*.

У деяких словах за законами милозвуччя після префіксів **під-**, **від-**, **над-** перед коренем пишеться й вимовляється і: *підігнати, відібрати, надіслати*.

169. Утворіть слова з префіксами **пре-**, **при-**, скористайтесь опорною схемою. Запишіть у дві колонки.

Пре-
(дуже)
пречудовий,
премилий

При-
(наближення, приєднання,
неповнота дії):
присісти, приїхати

Мудрий, летіти, класти, веселий, широкий, міський, сипати, давній, думати, цінний, дивитися, сідати, сильний.

Префікс **прі-** уживається тільки у словах **прітва, прізвище, прізвисько**.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Україна – держава з багатовіковою історією та культурою. У кожному регіоні є свої визначні пам'ятки – перлини української землі. Це справжній скарб, гордість і надбання.

З усіх куточків земної кулі приїжджають сюди туристи, щоб побачити наші безцінні скарби.

Чи знаєте ви, що в Україні під охороною держави перебувають понад 140 тисяч пам'яток історії та культури (з інтернет-джерел).

пам'ятка – *agendă, îndreptar*

170. Подумайте й поясніть, чому слово *претихий* пишеться з префіксом **пре-**, *притихлий* – з префіксом **при-**? Якого значення надають словам префікси? Введіть подані слова в окремі речення.

171. Запишіть слова у дві колонки: у першу – із префіксом **пре-**, у другу – із префіксом **при-**.

Пр(е,и)карпаття, пр(е,и)їзд, пр(е,и)гарний, пр(е,и)хильний, пр(е,и)злий, пр(е,и)чудовий, пр(е,и)високий, пр(е,и)лізти, пр(е,и)легкий, пр(е,и)кордонник, пр(е,и)бій, пр(е,и)морожений, пр(е,и)зирливий, пр(е,и)дорожній, пр(е,и)гріти, пр(е,и)пикати.

172. Замініть подані словосполучення й утворіть від них нові з префіксом **пре-** або **при-** за зразком. Поясніть написання слів.

Зразок: *Бульвар біля моря – приморський бульвар.*

Невеликий мороз. Дуже давній. Вулиця біля вокзалу. Дуже високий. Посадка на землю. Дуже широкий. Дуже глибокий. Повернення птахів.

173. Перепишіть речення, уставте пропущені букви. Поясніть написання слів.

1. Пр..красне село стало ще милішим, воно пр..бралося в зело, завітчалоя клечанням (Ю. Яновський). 2. Вишеньці мої пр..добре у саду (Є. Гребінка). 3. А яка ж то була радість, коли орач ви-ймав кусок пр..черствілого хліба (М. Стельмах). 4. Сонце підбилося вище і пр..грівало (Гр. Тютюнник). 5. Пр..звище Сірко, певно, було козацьким пр..звиськом отамана, отриманим, за січовою традицією від козаків.

зело – *buruiană*
кличання – *plantă, rămurele*
прізвисько – *poreclă*

174. I. До вашої школи завітали однолітки, які проживають в іншому регіоні України. Складіть усну розповідь «Мій край – неповторний».

II. Запросіть гостей відвідати історичні пам'ятні місця вашого рідного краю. У тексті використайте слова із префіксами **під-, від-, над-, пре-, при-, прі-**.

175. Перепишіть речення, уставте пропущені букви.

1. Дунай темніє внизу, як пр..рва (*Олесь Гончар*). 2. На кожну загадку у світі – є пі..казка, лише уважно дуже пр..дивись (*Н. Красоткіна*). 3. Ро..цвітай же, слово, і в родині, і у школі, і у полі, пр..чудесно, пр..чудово – ро..цвітай же, слово! (*П. Тичина*). 4. Просихали комиші і пр..бережні лози, і зелена діброва ген на тій горі... (*Гр. Тютюнник*).

§ 23. Основні способи словотворення: суфіксальний, префіксальний, суфіксально- префіксальний, основоскладання

ЦІНУЄМО

176. Прочитайте вірш та прослухайте текст. Визначте тему й основну думку. Дайте відповіді на запитання до текстів.

Родина, рід, які слова святі.
Вони потрібні кожному в житті,
Бо всі ми з вами – ніжні гілочки
На дереві, що вже стоять віки.
Це дерево – наш славний родовід,
Це – батько й мати, прадід твій і дід
(З інтернет-джерел).

рід – *gen*
родовід – *neam*
традиції – *tradiții*
предки – *străbuni, strămoși*

1. У вигляді чого уявляли наші предки життя людей на землі?
2. Чому так важливо шанувати та продовжувати традиції свого роду?
3. Яке місце на Дереві роду займає ви? Чому?

ДОСЛІДЖУЄМО

Опрацюйте таблицю

Способи творення слів			Приклади
Префіксальний	→	додавання префіксів	<i>писати → <u>ро</u>зписати</i>
Суфіксальний	→	додавання суфіксів	<i>школа → шкільний</i>
Префіксально-суфіксальний	→	додавання префіксів і суфіксів	<i>стіл → <u>на</u>стільний</i>
Складання основ	→	поєднання двох основ	<i>кіно, зал → <u>кіно</u><u>зал</u></i>

 177. Доберіть і запишіть слова, від яких утворені подані. Позначте префікси й суфікси в похідних словах. Назвіть спосіб словотворення.

Зразок: *дереце ← дерево, прадавній ← давній*

Прабатьківщина, голосний, гіллястий, надвірний, лісоруб, батьківський, листопад, український, працелюбний, квіточка, продовження, землемір.

ВИВЧАЄМО

Словниковий склад української мови безперервно змінюється. Вирішальну роль у розвитку і збагаченні лексичного складу мови відіграє утворення нових слів від тих, що існують.

 178. До поданих слів доберіть слова з протилежним значенням. Позначте префікси й поясніть їх написання.

Прихід, приїзд, захід, відбігти, відійти, заходити, розгорнути, розкувати, заклеювати, принести, закрити, склеювати, приїхати, підгорнути, відкрити.

179. Пригадайте основні способи творення слів, властиві молдовській мові. Назвіть спільне й відмінне у способах словотвору української та молдовської мов.

180. Прослухайте загадки, відгадайте. Утворіть від слів-відгадок по два-три нових слова за допомогою префіксів або суфіксів, визначте спосіб їх творення.

Зразок: два – другий, удвох, двійка, подвоїти, по-друге.

181. Перекладіть українською мовою подані слова, поясніть їх написання та спосіб творення.

Arhinecesar, contradmiral, pseudoștiințific, ultramodern, ultrasunet, ireal, extraordinar, inovație, acvamarin, aviație, telefon, televizor.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

У слов'янській міфології світове дерево відоме як Вирій, Райське дерево, береза, явір, дуб, сосна, яблуня, Небесне дерево, Дерево роду. Його зображували на вишитих рушниках, вишиванках, посуді.

Дерево утримує на своїх вітах увесь світ. Його листя торкається неба, землі й води. Воно живить і наставляє. Часто квітуче дерево зображене із птахами-посланцями Сонця – провісниками весни, символами кохання (3 інтернет-джерел).

міфологія – mitologie

віти – ramure, crengi

провісники – prevestitori

МОДЕЛЮЄМО

182. Складіть розповідь «Традиції моєї сім'ї» (7–10 речень).

183. Перепишіть речення. Уставте пропущені букви. Виділені слова розберіть за будовою, назвіть їх спосіб словотворення.

1. *Пр..горне* ніжно матінка дитину, положить тато руку на плече (*Н. Чемерис*). 2. Мені бабуся казку *ро..каже* і ..пече солодкий пиріг (*М. Тахистова*). 3. Пр..пливайте до колиски, лебеді, як мрії... (*В. Симоненко*). 4. Пр..ходь частіше до бабусі, ..кажи їй лагідні слова.

§ 24. Сполучні о, е (є) у складних словах

ЦІНУЄМО

184. Прочитайте та прослухайте повний текст, визначте його тему й основну думку.

ХЛІБ

Люди сіють хліб. Зерно для людини і досі залишається земним дивом. Воно безсмертне. Кинуте в землю, стає колосом. Наливається соками землі й сонця. Красується. Радують врожаем.

комбайн – *combină*

елеватор – *elevator*

вантажівки – *autocamioane*

млин – *moară*

паляниці – *pâine*

ДОСЛІДЖУЄМО

185. Розберіть за будовою слова **хлібороб**, **хлібо завод**. Назвіть спосіб творення поданих слів. Від яких слів або основ утворені ці слова?

Складні слова утворюються з двох або більше основ.

Найчастіше основи складних слів поєднуються за допомогою сполучних голосних **о** або **е**.

Якщо перша частина складного слова закінчується:

- на твердий приголосний, то сполучним голосним виступає **о**: *ліс, степ* → *лісостеп*;
- на м'який приголосний, то сполучним голосним між основами буде **е**: *праця, любити* → *працелюбний*.

Якщо перша частина складного слова має основу на м'який подвоєний приголосний або на **й**, то сполучним голосним буде **є**: *життя, любити* → *життєлюб, край, знати* → *краєзнавство*.

186. Утворіть нові слова від наведених словосполучень. Поясніть їх написання.

Легкі крила, знати мову, робити на землі, міряти землю, сільське господарство, ясні очі, чорні брови, пізній цвіт, середні віки, писати рукою.

187. Уставте сполучні о, е, є. Поясніть свій вибір.

Чорн..зем, житт..пис, місяц..хід, верб..ліз, бур..вій, ліс..степ, народ..знавство, чорн..слив, кор..їд, сін..кос, країн..знавство, хвил..різ, овоч..сховище.

188. Користуючись орфографічним словником, запишіть 5 слів із орфограмою «о, е (є) у складних словах» і складіть із ними речення.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Зустрічати хлібом-сіллю дорогих гостей – цей звичай має глибоке коріння та дійшов до нашого часу. Хліб-сіль і рушник – одвічні людські символи. Вони завжди були ознакою гостинності українського народу. Кожному, хто приходив із добрими помислами, підносили цю святиню.

У кожній українській селянській хаті хліб-сіль покривали вишитим рушником. Господар запрошував гостей до столу такими словами: «Просимо до нашого хліба-солі», а гості дякували за гостинність (3 інтернет-джерел).

помисли – *gânduri*

гостинність – *ospitalitate*

189. Прослухайте загадки, відгадайте. Доберіть слово-відгадку та запишіть із ним прислів'я.

190. Утворіть речення від слів-відгадок вправи 189.

191. Складіть опис за картинкою (7–10 речень). Дайте назву власному висловлюванню. Які хлібні вироби готують у вашій сім'ї?

192. Спишіть речення, уставте пропущені букви. Поясніть правопис сполучних голосних у складних словах.

1. Майбутнє за міцною, здоровою, прац..любною родиною.
2. Знати традиції рідного народу, свій род..від – священний обов'язок кожної родини.
3. На чорн..земі білий хліб родить.
4. Лісисті схили всипані кольоровими сам..цвітами квітів.

§ 25. Зміни приголосних при творенні слів

ЦІНУЄМО

193. Прочитайте вірш Наталії Зарічної. Визначте тему й основну думку. Дайте відповіді на запитання до твору.

ПРО УКРАЇНУ

Я тримаю у руці
Кольорові олівці.
Хочу я намалювати
Кримські гори і Карпати.
Степ і пагорби* Дніпрові,
І озера, і діброви*,
І веселку, і калину,
Чорне море і Дунай –
Все це наша Україна,
Наш чудовий рідний край!

пагорби – coline, dealuri
діброви – dumbrăvioare

1. Якими кольорами ви намалювали б Україну? Чому?
2. Які почуття передає авторка?
3. Який настрій викликають поетичні рядки?

Опрацюйте таблицю

Приголосні або групи приголосних	Перед суфіксами	Змінюються на	Приклади
к, ц	-н-	-ч-	рука – ручний, сонце – сонячний АЛЕ рушник, рушниця, соняшник
г, ж, з	-ськ- -ств-	-зьк- -зтв-	Прага – празький, Запоріжжя – запорізький, боягуз – боягузький, боягузтво
к, ч, ц	-ськ- -ств-	-цьк- -цтв-	юнак – юнацький, юнацтво, Бахмач – бахмацький, молодець – молодецький, молодецтво АЛЕ Мекка – меккський, Нью-Йорк – нью-йоркський
х, ш, с	-ськ- -ств-	-ськ- -ств-	волох – волоський, товариш – товариський, товариство, Одеса – одеський АЛЕ казах – казахський
-ськ-	-ин-	-щ-	черкаський – Черкащина, миkolaївський – Миколаївщина
-цьк-	-ин-	-чч-	вінницький – Вінниччина АЛЕ галицький – Галичина

194. Утворіть іменники з суфіксом **-ин-(а)**, поясніть їх правопис.

Батьківський, одеський, вінницький, гуцульський, галицький, черкаський, полтавський, чернівецький, херсонський, миколаївський.

195. Від поданих нижче слів утворіть нові слова за допомогою суфікса **-н-**.

Сонце, рік, пшениця, молоко, околиця, місяць, серце, вік.

196. Прослухайте слова. Від іменників чоловічого роду утворіть назви осіб жіночого роду і введіть їх у речення.

197. Утворіть прикметники від поданих іменників за допомогою суфіксів.

Сиваш, Одеса, Острог, Калущ, Дрогобич, Вінниця, Карпати, Харків.

198. Утворіть від поданих слів іменники за допомогою суфіксів -ств-(о), -цтв-(о).

Гірник, ткач, козак, юнак, птах, товариш, лісник, брат, садівник.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Українська земля завжди вирізнялась своєю щедрістю та плодючістю. На території України знаходиться понад 25% світових запасів чорнозему, який займає в Україні близько 44% території (у світі близько 6%), майже всю лісостепову (за винятком західних частин) і степову зони.

Недаремно Україну називають житницею Європи (3 інтернет-джерел).

МОДЕЛЮЄМО

199. Уявіть ситуацію: до вас завітали однолітки з Молдови й хочуть більше дізнатися про вашу місцевість. Складіть і розіграйте діалог, який відбувся між вами.

200. Спишіть речення, уставте пропущені букви. Поясніть правопис.

1. Вже не вперше із Запоро..кої Січі прилітали на Україну орли-запорожці на поміч поневоленим братам (А. *Кашенко*). 2. Гігант..і мечі прожекторів метушливо сікли хмари (Л. *Смілянський*). 3. Пта..тво веселе примовкло (П. *Тичина*). 4. Скільки краси в товари..тві, в любові людини до людини! (О. *Довженко*). 5. І в боротьбі з боягуз..твом потрібна мужність (Народна *творчість*). 6. Ті очі юна..кі я бачу й сьогодні, і потиски брат..кі горять у долоні (П. *Воронько*).

§ 26. Написання складних слів із *пів, напів-, полу-*

ЦІНУЄМО

201. Прочитайте текст. Визначте тему й основну думку. Доберіть заголовок. Дайте відповіді на запитання до тексту.

Українська пісня... Вона є однією зі святинь українського народу, його найціннішим духовним скарбом.

Пісня дуже важлива в нашому житті. Вона йде поруч із людиною все життя. З нею працюють і відпочивають. Вона втілює погляди народу, його світогляд, минуле й сучасне. Тож не зайве наголосити, що людина починається з пісні, з голосу материнської душі над колискою. Уже тоді, з першої почутої мелодії, ми відчуваємо багатоголосся життя та світу (З інтернет-джерел).

світогляд – conceptie
багатоголосся – polifonie

1. Чому народна пісня є духовним скарбом?
2. Як ви розумієте вислів «людина починається з пісні»?
3. Яким дарунком нагородив Бог дівчину-Україну?
4. Для чого мама співає пісні над колискою своїй дитині?

202. Перепишіть вірш Андрія Німенка. Уставте пропущені букви, поясніть правопис. Що спільного в попередньому тексті та поданому вірші? Аргументуйте відповідь.

СОНЯЧНИЙ ДІМ

Пр..вітний і світлий наш соня..ний дім,
Як радісно й весело жити у нім.
Тут мамина пісня і усмішка тата.
В любові й добрі тут ..ростають малята.
Дзвінка наша пісня до сонечка лине:
«Мій соня..ний дім – це моя Україна!»

203. Порівняйте правопис поданих слів. Поясніть, чи вплинуло на написання слів із **пів** їх лексичне значення ?

Опрацюйте таблицю

Написання слів із *пів, напів-, полу-*

РАЗОМ	ОКРЕМО
➤ якщо ужито з іменником у формі називного відмінка і становить єдине поняття: <i>півострів, півколо, півкуля, південь</i> ;	➤ зі значенням половина з іменником – загальною та власною назвою у формі родового відмінка: <i>пів лимона, пів дороги, пів ящика, пів Києва</i> .
➤ складні іменники з першою частиною напів-, полу- : <i>напівпра́вда, напівфабрикат, полумисок</i> .	

204. Запишіть слова у дві колонки: у першу – ті, що пишуться окремо, у другу – ті, що разом. Аргументуйте вибір. Перекладіть слова молдовською мовою. Порівняйте написання.

Пів/хати, полу/день, пів/пісні, напів/сон, пів/міста, пів/Харкова, пів/області, пів/яблука, полу/острів, пів/Одеси, пів/книги, напів/фабрикат.

205. Перепишіть речення. Розкрийте дужки. Поясніть написання складних слів.

1. Перші голоси порушують ниву, поки (напів)сонну (*В. Стус*).
2. (Пів)озера укрит густий туман (*Б. Стельмах*).
3. Перевалило за (пів)ніч, а співи не вщухали (*Олесь Гончар*).
4. Вона поволі вибирає (напів)зів'ялі квіти з пожатого жита (*Леся Українка*).

5. (Пів)дороги хлопець мовчав (*В. Кава*). 6. Було ще рано, (пів) до сьомої (*М. Коцюбинський*).

Опрацюйте таблицю

Написання складних слів

РАЗОМ	З ДЕФІСОМ
➤ складні слова, утворені з двох основ: <i>літопис, верболіз, пароплав, місяцехід</i> ;	➤ складні слова, утворені поєднанням незалежних слів: <i>хліб-сіль, молдовсько-український</i> ;
➤ слова з першою частиною <i>кіно-, фото-, авіа-, авто-, мото-, аеро-, аква-, біо-, теле-</i> та інші: <i>авіарейс, автовідповідач, фотоапарат, біологія, телепередача, аквапарк</i> .	➤ слова, утворені повторенням того самого слова (<i>писав-писав</i>), поєднанням синонімічних слів (<i>тишком-нишком</i>), антонімічних (<i>більш-менш</i>).

ВІВЧАЄМО

206. Доберіть приклади складних слів із частиною **авто-, аеро-, електро-, теле-, радіо-, аква-**.

207. Визначте написання слів із **напів-**. Розкрийте дужки й запишіть іменники за алфавітом.

(Напів)бокс, (напів)автомат, (напів)присідання, (напів)забуття, (напів)шепіт, (напів)признання, (напів)провідник, (напів)звук, (напів)пустеля, (напів)темрява, (напів)сировина.

208. Гра «Хто більше». Пригадайте й запишіть якнайбільше слів, що починаються на **теле-**.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Чи знаєте ви, що до народнопісенного репертуару перейшло багато поезій Т. Г. Шевченка. Деякі з них пройшли крізь довгі століття і ще сьогодні причаровують блиском дорогоцінних самоцвітів.

Зі збірки «Кобзар» відомого українського поета оспівано в різних музичних формах 250 творів. На творчість Т. Г. Шевченка відгукнулося понад 120 композиторів, кількість творів на його слова сягає понад пів тисячі.

Найкращими з творів визнані такі: «За думою дума», «Минають дні», «Гомоніла Україна», «Мені однаково», «Чого мені тяжко», «Садок вишневий...» та інші (з інтернет-джерел).

репертуар – repertoriu

209. Прослухайте слова, запишіть їх під диктовку. Перекладіть молдовською мовою. Поясніть правопис слів в обох мовах.

210. Утворіть і запишіть складні слова із поданих пар слів.

Час, писати; багато, тонна; електричний, піч; більш, менш; бензин, сховище; сьогодні, день; листя падати.

МОДЕЛЮЄМО

211. Складіть розповідь (7–10 речень) «Моя улюблена українська та молдовська народні пісні».

212. Спишіть речення. Розкрийте дужки, уставте пропущені букви, поясніть написання складних слів.

1. (Пів)неба закривала с..за хмара. 2. (Пів)дня йшов дощ.
3. Встигли вже пер..пливти (пів)озера. 4. Ця звістка обл..тіла
вже (пів)Киева. 5. (Полу)день видався сп..котним. 6. Біл..корі
берізки й вел..тенські сосни ніби застигли в непорушній тиші.
7. Гуси(лебеді) л..тять над нашим полем.

ТЕСТОВИЙ ПРОСТІР за темою «Будова слова. Словотвір»

Виконайте тестові завдання (з 1 по 11), які розміщені на QR-кодi

12. Прочитайте речення, що первісно, за іншого порядку їх розташування, становили зв'язний текст. Виконайте завдання після речень.

- Їх вишивають на сорочках, рушниках.
- Усі вони наші давні і добрі символи, наші обереги.
- Кожен народ має народні символи.
- Про народні символи складено багато пісень і легенд, вони використовуються в обрядах, звичаях.
- Українці споконвіку шанують і бережуть свої традиції – це батьківська хата, материнська пісня, святий хліб, вишитий рушник, червона калина, дивовижна писанка, вірний своєму краю лелека тощо.

Зміст первинного тексту буде відновлено, якщо речення розташувати в послідовності, запропонованій у рядку

А					
Б					
В					
Г					

§ 27. Звуки мовлення

ЦІНУЄМО

213. Прочитайте вірш Надії Гуменюк. Визначте тему й основну думку. Доберіть заголовок. Дайте відповіді на запитання до твору.

Чарівні звуки линуць звідусіль,
Шепоче вітер щось берізкам в полі,
Тихо старі поскрипують дуби,
Усім розповідають свою долю.
І зупинившись тут хоча б на мить,
Можна почути дивні-дивні звуки,
Усе тут між собою гомонить,
Умій лишень природу серцем слухать.

1. Про які звуки йдеться в поезії?
2. Чому потрібно вчитися «природу серцем слухать»?
3. Яка різниця між звуками природи і звуками мови?

Усі слова в мові складаються зі звуків.

Звук – найменша одиниця мови й мовлення.

Фонетика – розділ науки про мову, який вивчає **звуки мовлення**.

ДОСЛІДЖУЄМО

214. Прочитайте загадки. Відгадки запишіть.

1. На неї птах сідає, вона його гойдає, а г на б змінить, – звірятком стане вмиць.

2. Дерево завжди вдягаю, коли **к** змінить на **г** – то до вершини поспіши.

3. І домашній, і пухнастий мишку вмить впіймаю, а змінить **і** на **и** – в океан пірнаю.

215. Прочитайте вголос записані парами слова. Якими звуками вони різняться? Як вплинула заміна одного звуку іншим на лексичне значення слова? Поясніть лексичне значення кожного зі слів. Перекладіть мовдовською мовою.

Коса – коза, пити – мити, гриб – грип, бал – бак, тихо – лихо, жити – шити, рік – вік, рости – мости.

Приголосні звуки творяться за допомогою голосу й шуму або лише шуму. В українській мові 32 приголосні звуки.

ВІВЧАЄМО

216. Прослухайте слова, запишіть їх під диктовку. Підкресліть у них букви, що позначають голосні звуки. Вимовляйте окремо кожен голосний звук, намагайтеся встановити, яке враження справляє особисто на вас той чи інший звук. Своїми спостереженнями поділіться з однокласниками/однокласницями.

Орфоепія – розділ науки про мову, що вивчає правильну вимову слів. Щоб передати на письмі, як вимовляється слово, використовують фонетичну транскрипцію (звукопис).

217. Прочитайте. Випишіть із виділених слів звуки, якими вони різняться. Назвіть голосні та приголосні в цих словах.

1. Танцювали **миші** по бабиній **хижі** (*Народна творчість*).
2. По стежині через **ліс** мокру моркву заєць **ніс** (*В. Лучук*).
3. У дуплі у дятла **дім**, дятлєнятам добре в **нім** (*Т. Коломієць*).
4. Вовк у темнім лісі **вие**, пазурами землю **рие**.
5. Місяць – наче срібний **віл**. Небо – наче синій **діл** (*Є. Гуцало*).
6. Маленький **гриб** під **граб** заліз і огляда тихенько ліс.
7. **Сом** у калюжі задрімав. Не **сум**, а **сон** його здолав.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Сучасна українська мова має близько 256 тисяч слів.

В українській мові безліч синонімів. Наприклад, слово «горизонт» має 12 синонімів: обрій, небозвід, небосхил, крайнебо, круговид, кругозір, кругогляд, виднокруг, видноколо, виднокрай, небокрай, овид (з інтернет-джерел).

обрій – orizont

МОДЕЛЮЄМО

218. Поділіться враженнями про красу та багатство молдовської мови у формі діалогу з однокласником/однокласницею.

219. Доберіть 6–8 пар слів, які різняться одним звуком, і запишіть. Скористайтесь орфографічним словником.

§ 28. Алфавіт. Позначення звуків мовлення на письмі

ЦІНУЄМО

220. Прочитайте та прослухайте повний текст. Розкажіть, що нового ви дізналися про алфавіт. Визначте, як утворилися слова «абетка», «алфавіт», «азбука».

Слова «абетка», «алфавіт», «азбука» – синоніми й означають сукупність букв, прийнятих у писемності будь-якої мови та розміщених у певному порядку. Слово «абетка», як відомо, утворене за назвами початкових букв – «а» та «бе». А слово «азбука» народилося дуже давно, ще в Київській Русі, теж із початкових букв, які звалися «аз» та «буки» – «буква».

ДОСЛІДЖУЄМО

Звуки мови вимовляємо й чуємо. На письмі звуки позначаються буквами.

Букви – це графічні знаки, за допомогою яких на письмі передаються звуки.

В українській мові 33 букви. 32 букви українського алфавіту передають на письмі мовні звуки, *ь* (знак м'якшення) позначає м'якість приголосних на письмі (*кінь, тінь*).

221. Порівняйте український алфавіт з молдовським. У якому букв більше?

ВИВЧАЄМО

222. Запишіть слова за алфавітом.

Калина, яблуна, казка, хата, будинок, світлиця, мальва, чорнобривець, криниця, бджілка, лелека, гудзик, прислів'я, козак, зірка, місяць, джурчати, злива, дощ, пісня, мати, фартух, колискова, щока, журавель, гай, сонце, радість.

223. Доберіть антоніми до кожного зі слів і розташуйте їх за алфавітом.

Добро, щастя, веселий, роботящий, мир, сміх, молодий, ніч, сьогодні, пам'ятати, високий, весело, швидкий, дівчина, голодний, друг, білий, правда.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

За свідченням Геродота, скіфські племена, що в давнину жили на землях України, розмовляли сімома мовами. Тому й з'явилися в українській мові, як і в багатьох інших, різні слова, що називають одні й ті ж предмети.

У IX столітті було винайдено письмо, складена слов'янська азбука. Кирило і Мефодій стали її авторами.

Брати Кирило і Мефодій були великими просвітителями. Вони розробили азбуку для багатьох слов'янських народів (З інтернет-джерел).

Пам'ятник Кирилу та Мефодію
в м. Мукачеві Закарпатської
області

224. Знайдіть «порушника» алфавітного порядку. Випишіть слово, яке стало не на своє місце. Поясніть значення виділених слів, перекладіть молдовською мовою.

А іграшка, ілюзія, іменник, **іmunітет**, журба

Б кабінет, **каверзувати**, калькулятор, їжак, кам'яний

В лагідний, мавка, лан, **лаконічний**, люб'язний

Г магазин, маєток, **макет**, левада, м'ята

МОДЕЛЮЄМО

225. Запишіть за алфавітом прізвища українських письменників/письменниць.

Шевченко, Франко, Костенко, Тичина, Мензатюк, Вінграновський, Павленко, Нестайко, Іваненко, Кирпа, Глібов, Андіївська.

226. Запишіть за алфавітом назви українських міст.

Полтава, Київ, Умань, Ірпінь, Рівне, Луцьк, Буча, Одеса, Черкаси, Запоріжжя, Ужгород, Прилуки, Харків, Бережани, Глухів, Тернопіль, Миргород, Бориспіль, Чернігів.

§ 29. Співвідношення звуків і букв. Звукове значення букв я, ю, є, ї

ЦІНУЄМО

227. Прочитайте текст, визначте його тему й основну думку. Дайте відповіді на запитання.

Книга супроводжує людину протягом усього життя. Перші книги – альбоми казок, розмальовки, дитячі вірші. Ми полюбили їх, а через них почали звертатися до інших книг. Книги – наші вірні порадики, вони розвивають мислення, відкривають нам невідоме. Тому роль книги в житті людини дуже велика. Своїм пізнанням, освіченістю ми зобов'язані книзі. Вона вчить нас бути чесними, працьовитими, любити свій край, поважати людей.

Недарма в народі говорять: «Гарна книга – мудрий учитель» (З інтернет-джерел).

1. Чому книгу в тексті названо мудрим порадином?
2. Чим у своєму житті ми завдячуємо книзі?
3. Чого навчають нас книги?

Букви **я, ю, є** можуть позначати два звуки або один:

- я [йа] – [а]: [с'і́мйá] – [д'áд'ко] – [волóс':а]
- ю [йу] – [у]: [йу́шка] – [т'у́л']
- є [йе] – [е]: [йевро́па] – [сін'е]

228. Прочитайте слова вголос, назвіть голосні та приголосні звуки. Визначте, чому в одному слові букви **я, ю, є вимовляються, як звук [а], [у], [е], а в іншому – [йа], [йу], [йе].**

а) ясний, м'ята, сіяти, юний, мріяти, єдиний, з'єднати, стояти;

б) рясно, людина, дитя, сине, читання.

Завжди позначають два звуки:

- щ (ща) – [шч]: [дошч], [шчу́ка]
- ї [йі]: [йіжа́к], [солови́й]

ВИВЧАЄМО

229. Прочитайте вірш Григорія Корнієнка. Випишіть слова з буквами **я, ю, є, ї у дві колонки: у першу – букви **я, ю, є** позначають один звук, у другу – букви **я, ю, є** позначають два звуки.**

Із книгою навіки поріднися,
Хай буде книга, як насущний хліб.
Криниця мудрості – черпни з тої криниці
Снаги, що в серці залишає слід.
Вона прекрасне вміє віщувати,
В житті відкритє обриси нові.
І спрагу думки може тамувати,
Як спрагу ниви краплі дощові.
Вона нас кличе в далеч яснозору,
Вона порадник, вірний мудрий друг...

снага – putere
обрису – contururi

Для позначення одного звуку можуть уживатися дві букви. Наприклад, букви **дж** і **дз** передають звуки [дж] і [дз] (*джміль*, *дзеркало*).

Якщо букви **дж** і **дз** стоять на межі префікса і кореня, то позначають два звуки: [д], [з] (*підземний*), [д], [ж] (*підживити*) – [д] належить до префікса, а [з], [ж] – до кореня.

230. Прочитайте вголос, запишіть у дві колонки: у першу – слова, у яких **дж і **дз** позначають один звук, у другу – два.**

а) догоджати, відженіть, підзаголовок, підживлювати, дзвякнути, принаджувати, відзвук, скривджений, дзвінкий;

б) надзвичайно, дзеркало, передзвін, поводження, народження, дослідження, буджу, воджу, підводжу.

Шиплячі звуки [ж], [дж], [ч], [ш] в українській мові вимовляються твердо: [ч а с], [ш ч о], [ч а́ с т о], [ш ч і́ р о].

231. Спишіть прислів'я. Запишіть фонетичною транскрипцією виділені слова. Назвіть слова, у яких звуків більше, ніж букв. Поясніть свій вибір.

1. Гарна, мудра книга – як вірний друг. 2. Дім без книги – **що** день без сонця. 3. Життя без книжок – як весна без квітів. 4. З книгою жити – вік не тужити. 5. З **ручаїв** – ріки, а з книжок – **знання**. 6. Здавна кожному хвилину книга **виховує** людину. 7. Книга – твій порадник і друг, частіше бери її до рук. 8. Книга мала, та серцю люба.

232. Прослухайте слова, запишіть їх під диктовку. Визначте в них кількість букв і звуків. Аргументуйте ваш вибір.

233. Передайте слова фонетичною транскрипцією. Визначте в кожному слові кількість букв і кількість звуків.

Зразок: *пір'їна* [n'irjina] – 6 б., 7 зв.

а) ялина, знання, пюре, юрист, сузір'я, енот, сине, гілля, надія, єднання;

б) юнга, боюся, мрія, плюс, поїзд, п'ятий, взаємний, діяння, пташеня, яблуня.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Поява перших книг сягає глибокої давнини. Зовні вони дуже відрізнялися від своїх сучасних побратимів.

Перші книги з'явилися в III тисячолітті до нашої ери у Стародавній Месопотамії. Обпалені глиняні таблички складали в дерев'яні ящики, кожен із яких представляв окрему «книгу».

Перші паперові книги з'явилися в Європі у XIII столітті. Вони були рукописними. Першу друковану книгу в Україні видав Іван Федоров у 1574 році у Львові. Називалася вона «Апостол» (З інтернет-джерел).

МОДЕЛЮЄМО

234. Уявіть ситуацію. Ви прийшли до бібліотеки, щоб узяти цікаву книгу з історії перших книг молдовською мовою. Складіть діалог (7–10 речень) «У бібліотеці».

235. Прочитайте текст. Випишіть слова з буквами **я, ю, є, ї**. Запишіть їх, визначте кількість букв і звуків. Виділені слова запишіть фонетичною транскрипцією.

Нові дослідження показують, що ті, які читають електронну книгу, **не запам'ятовують інформацію** так само добре, як ту, що прочитують у паперовому варіанті. Вони більше зосереджені на тому, щоб гортати сторінки далі, не вдумуватися в текст (З інтернет-джерел).

§ 30. Голосні звуки

ЦІНУЄМО

236. Прочитайте текст, визначте його тему й основну думку. Доберіть заголовок. Виконайте завдання до тексту.

Вітер січе в обличчя. Намело кучугури снігу. Важко стало жити пташкам, що зимують у нас. Але вони не дуже журяться. Ось хвилиною пролетіла зграя жвавих щигликів, чижів і коноплянок. Помчали поснідати насіннячком десь на лопухах, вільхах чи березах.

Чудові, спокійні червоногруді снігурі обсипали горобину і ягідками ласують. Які ж гарні пташки! Їх називають північними папугами. Це наші зимові гості. Вони прилетіли з далекої Півночі, щоб тут перебути зиму. Бо там вона сувора, люта. А вже в лютому, на початку березня потроху посуваються до себе додому, аж під самісіньку тундру. Бо скрізь добре, а вдома найкраще (З інтернет-джерел).

кучугури – *troiene*

зграя – *turtă*

горобина – *coruș*

ласувати – *a se rasfata*

1. Запишіть речення, що виражає основну думку.
2. Назвіть птахів, які зимують у Південній Україні.
3. Перекладіть молдовською мовою слово **цвірінькати**.
4. Назвіть у цьому слові голосні звуки.

ДОСЛІДЖУЄМО

237. Прочитайте вірш. Правильно вимовляйте голосні. Вивчіть вірш напам'ять.

Чому так весело мені?
Бо вчу я звуки голосні,
Їх рівно шість. Я всі назву:
[a], [i], [e], [o], [и], [y].

За способом творення звуки поділяються на **голосні (vocale)** та **приголосні (consoane)**.

Голосні звуки – це звуки людської мови, основу яких становить голос: [a], [o], [y], [e], [и], [i].

Голосні звуки творяться голосом і завжди утворюють склад.

ВИВЧАЄМО

238. Вимовте парами наведені слова, зверніть увагу на звучання в них голосних.

Полити – палити, воли – вали, копати – купати, торбина – турбіна, греби – гриби, мене – мене, кит – кіт, вмити – вміти.

239. Прослухайте слова. Випишіть назви птахів, у яких є буква **у. Прочитайте вголос виписані слова. Чітко вимовляйте голосний звук [y].**

240. Прочитайте вірш Олександра Олеся. Перепишіть. Підкресліть голосні звуки у виділених словах.

Все навколо зеленіє ,	Як тут всидіти у хаті,
Річка ллється і шумить.	Коли все живе, цвіте,
Тихо, тихо вітер віє	Скрізь дзвенять пташки крилаті,
І з травою гомонить.	Сяє сонце золоте...

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Соловей – співоча птаха – символ. Навіть люди рівняються на нього, тому й кажуть про талановитого співака: «Співає, як соловейко!». Його спів високий і чистий.

Він – передвісник справжньої весни в лісах та гаях, але тільки тоді розпочинає оспівувати весну, коли нап'ється води з березового листа, і співає доти, поки не перецвітуть сади. Обсипається цвіт – по-ступово стихає солов'иний спів.

Здавна соловей вважався улюбленим птахом богині Лелі: як вона леліяла своєю увагою та по-

кровительством молодих дівчат, так і він леліє своїм співом весну, людську душу і навіть кожне деревце, з якого можна почути його витьохкування (З інтернет-джерел).

передвісник – precursor
леліяти – preŭiēste

МОДЕЛЮЄМО

241. Уявіть, що ви розумієте пташину мову. Напишіть казку (5–7 речень) «Про що говорять птахи». Намалуйте ілюстрацію до неї.

242. Прочитайте текст, визначте його стиль. Перепишіть, знайдіть слова, у яких більше звуків, ніж букв, запишіть їх фонетичною транскрипцією.

Наливаються соками колоски жита і пшениці. Зацвітають на схилах і підгір'ях соняшники. Милують око ставки й озера, що виблискують срібною гладдю в долинах.

Стоять біля води задумливі гаї. Загоряється червоним на-мистом калина, і в'ється на вільшині хміль. Український степ по-своєму чарівний і величний.

Нині до краси південного степу прилучилися золоті моря врожаю (За І. Цюпою).

гладь – neted
хміль – hemei

§ 31. Приголосні тверді й м'які, дзвінкі й глухі

ЦІНУЄМО

243. Прочитайте вірш Наталії Карпенко. Визначте тему твору. Дайте відповіді на запитання до тексту.

ЗБИРАЙТЕ СЕРЦЕМ...

Чи чули ви, як тихо шепче ліс,
Як весело виспівує струмочок?
Чи бачили, як пагін новий зріс
І як квітує поле і садочок?
Примножуйте великий спільний дім.
Відкрийте світ прекрасного дитині

Й шануйте, щоб ставало місця в нім
І пташечці маленькій, і людині.

1. Чому, на вашу думку, авторка називає поезію саме так?
2. Якими словами описана у вірші краса природи?
Прочитайте.
3. Яких образних слів у тексті більше: зорових чи слухових?
4. Про які звуки природи ви читали в поезії?
5. Які рядки містять основну думку тексту? Прочитайте.

■ ДОСЛІДЖУЄМО

244. 3-поміж позначених звуків вимовте спочатку голосні, а потім – приголосні.

[м], [д], [а], [ш], [о], [у], [н], [б], [е], [ж], [и], [і], [г], [б].

1. Розкажіть, як утворюються голосні звуки. Проспівайте знайому мелодію голосними звуками [а], [е], [о].
2. Як утворюються приголосні звуки?
3. Чи можна відтворити мелодію за допомогою приголосного звука? Чому?

Опрацюйте таблиці

Приголосні звуки

Дзвінкі	Глухі
[б]	[п]
[г]	[х]
[ґ]	[к]
[д]	[т]
[ж]	[ш]
[з]	[с]
[дж]	[ч]
[дз]	[ц]

Тверді	М'які
[д]	[д']
[т]	[т']
[з]	[з']
[дж]	[дж']
[с]	[с']
[ц]	[ц']
[л]	[л']
[н]	[н']
[р]	[р']

Дзвінкі: [в], [м], [ф], [л], [н], [р], [й].

245. Прослухайте загадки. Відгадки запишіть фонетичною транскрипцією. Назвіть у них дзвінки та глухі, тверді та м'які приголосні. Перекладіть відгадки молдовською мовою.

ВІВЧАЄМО

246. Спишіть текст. Підкресліть у словах тверді приголосні, що не мають парного м'якого.

У різні пори року приємно побувати у лісі, на полі, біля річки. Милують око барвисті квіти на лузі. Корисно вдихати чисте повітря соснового лісу. Чудово відпочити на березі стрімкої річки. Бережіть природу! Вона – наш дім!

247. Замініть глухий приголосний у поданих словах на парний йому дзвінкий так, щоб утворилося нове слово. Слова запишіть парами.

Зразок: *суп* – *зуб*.

Слива, шити, серп, гриб, там, куля, коса.

248. Запишіть слова фонетичною транскрипцією. У кожному слові вкажіть кількість букв і звуків. Визначте у словах голосні та приголосні звуки, серед приголосних назвіть дзвінки та глухі (усно).

Зразок: *тінь* [т'ін'] – 4 б., 3 зв.

День, ліс, льон, дзвінкий, маленький, яскравий.

249. Прочитайте пари слів. Визначте, у яких словах приголосні [б], [к], [д], [с], [р], [л] вимовляються твердо, а в яких м'яко.

Боронити – бій, кінний – коня, дорога – доріжка, сон – сіно, робота – рятувати, лук – люк.

250. І. Гра «Хто більше». Доберіть слова, у яких є лише дзвінки приголосні. Запишіть.

ІІ. Гра «Хто швидше». Доберіть слова, у яких є лише м'які приголосні. Запишіть.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Пам'ятки природи – це окремі унікальні природні утворення, які мають наукове, естетичне або пізнавальне значення.

В Україні є 15 природних заповідників: Український степовий, Канівський, Луганський, Поліський, «Медобори» та інші.

Особливий статус мають біосферні заповідники, які створюють для вивчення відносин між природою й людиною. Вони мають міжнародне значення, і їхня діяльність здійснюється відповідно до міжнародних програм. В Україні є чотири біосферні заповідники: Асканія-Нова, Чорноморський, Карпатський, Дунайський (з інтернет-джерел).

Дунайський біосферний
заповідник

Чорноморський біосферний
заповідник

естетичний – *estetic*
статус – *stare*
біосферний – *biosferic*

МОДЕЛЮЄМО

251. Поясніть вислів «Що сьогодні збережеш, завтра стане в нагоді». Доберіть молдовські прислів'я, подібні за змістом до наведеного. Складіть твір-роздум на тему «Берегти природу – наш обов'язок».

нагода – *ocazie*

252. Випишіть із вірша Платона Воронька слова, у яких є лише: 1) дзвінки приголосні, 2) лише глухі приголосні, 3) тверді приголосні. Усно перекладіть їх молдовською мовою. Запишіть друге речення, підкресліть м'які приголосні.

ЗЕЛЕНЕ МІСТО

Ми посадимо липи і клени –
Буде місто усе зелене.

Ми посадимо в полі тополі,
Хай вони зростають поволі.
Ми обсадимо школу бузками,
Прикрасимо клумбу квітками.
Хай ростуть дерева і квіти,
Хай будуть здоровими діти!
Дерева зростатимуть з нами,
Шелестітимуть тихо гілками.
Хай же шумить тополина,
Хай цвіте-розквіта Україна!

§ 32. Вимова звуків, що позначаються буквами **г** і **ґ**. Особливості вимови українського звуку [g]

■ ЦІНУЄМО

253. Прочитайте та прослухайте повний текст. Визначте тему. Доберіть заголовок. Дайте відповіді на запитання.

Голос матері дитина починає чути й розпізнавати першою. Усю любов, ніжність, бажання бачити своє дитя щасливим, розумним, здоровим мати вкладає в простенькі рядки й мелодію над колискою дитини.

1. Для чого матері співають колискових своїм малятам?
2. Яке значення мають колискові пісні для розвитку мовлення дитини?
3. Які тварини здебільшого є героями колискових пісень? Чому?
4. Які молдовські колискові пісні вам відомі?

■ ДОСЛІДЖУЄМО

254. Прочитайте слова. Порівняйте їх вимову й написання, що позначають буквами **г і **ґ**.**

гість	аґрус
голуб	ґава
горобина	ґазда
гра	ґанок
груша	ґрунт

Буква **г** вимовляється як дзвінкий відповідник до глухого **[к]**.

Найпоширеніші слова з буквою **г**: аґрус, ґава, ґазда*, ґанок*, ґандж*, ґатунок*, ґвалт*, ґедзь*, ґеліотати*, ґирлиґа*, ґлей*, ґніт*, ґоґоль-моґоль, ґонт*, ґрати* (залізна решітка), ґречний*, ґринджоли*, ґрунт*, ґрунтовний*, ґудзик*, ґуля, дзиґа*, зиґзаґ*.

255. Утворіть 3–4 речення з такими словами (на вибір): аґрус, ґава, ґоґоль-моґоль, ґрунт, ґудзик, ґуля, дзиґа. Створіть відповідні комікси.

В українській мові є звуки, яких у молдовській немає. Це – [дз], [дж], [г].

Звук **[г]** глотковий, дзвінкий. При його вимові голосові зв'язки дрижать. Він відрізняється від **[ґ]** тим, що видихуване повітря проходить між голосовими зв'язками без перепон: *гарбуз, гора, гречка, гілка, гарний, гуляти.*

256. Доберіть 5–6 слів зі звуком [г]. Визначте звук, який є його глухим відповідником.

257. Прочитайте слова «ланцюжком». Запишіть їх у дві колонки: у першу – із буквою **г, у другу – із буквою **х**. Правильно вимовляйте звуки **[г]** і **[х]**.**

Хороший, голос, галас, проходити, холодно, гарячий, гніздо, галявина, хвалити, гуси, схопити.

ВИВЧАЄМО

258. І. Опрацюйте таблицю. Визначте, як вимовляються звуки **[г] і **[х]**.**

ггга — хох	га — ха — га	г — х
ггго — хххо	го — хо — го	х — г
ггге — хххе	ге — хе — ге	г — г
ггги — хххи	ги — хи — ги	х — х
гггі — хххі	гі — хі — гі	г — х
гггу — ххху	гу — ху — гу	г — г

II. Поділіться своїми спостереженнями під час вимови приголосних [r] і [x]. Пригадайте скоромовку зі звуками [r], [x].

259. Запишіть. Вимовляйте напівголосно записані слова із [r] і [x].

а) горох, горло, дорога, гуси, оберіг, голова, гиря, багато, герой, гіркий, горобець, огірок, губа, гриб, годинник, сьогодні, поріг, гектар, ріг;

б) хліб, хоробрість, схвалити, ходіння, східці, похилити, заховати, хом'як, хвилина, хвиля.

260. I. Гра «Хто більше». Назвіть слова зі звуками [r] і [x].

Із двома з них складіть 2–3 речення, де б ужиті слова були підметами або присудками.

II. Гра «Хто швидше». Прочитайте скоромовку зі звуком [r] декілька разів. Спробуйте швидко її вимовити.

Гава гудзик відшукала,
І в гніздо собі поклала.
«Я газдиня-мастериця,
Все в газдівстві знадобиться!»

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Традиційна українська колиска – це перше ліжечко для немовляти, підвісне або опорне. Колиску інколи називають люлька або колибка.

Колиску виготовляли з чистих порід листяних дерев: клена, ясена, горіха, ліщини, калини. Калинова колиска уособлювала безсмертя роду. За формою вона схожа на маленький човник, що пливе у хвилях людського буття. Зовні колиску розмальовували квітами, пташками або прикрашали геометричним орнаментом, хрестиками. Зазвичай колиску

закріплювали до стелі. Під спів материнської колискової пісні гойдалася ко-
лиска, у ній засинало немовля.

Колиска і тепер є символом душевності родини, затишку та спокою, на-
ступності поколінь (З інтернет-джерел).

МОДЕЛЮЄМО

261. Як ви розумієте вислів «Найдорожча пісня, з якою мати колисала»? Складіть розповідь (7–10 речень).

262. Прочитайте прислів'я. Випишіть слова з буквами г, ґ, к, х.

1. Що інша хатка то інша гадка. 2. Горобець маленький, а серденько має. 3. Ґрунт добре угноїш – урожай потроїш. 4. Гір-
ко заробиш – солодко з'їси. 5. Хвалилась, хвалилась, поки не
звалилась. 6. Кажи, не кажи, а своє слово держи. 7. Гарна
птиця пером, а чоловік – розумом. 8. Клин клином виганяють.

§ 33. Склад. Основні правила переносу слів

ЦІНУЄМО

263. Прочитайте та прослухайте повний текст. Визначте тему. Дайте відповіді на запитання.

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ІГРИ

Наші предки жили в тісних зв'язках із природою, і їхні гос-
подарські заняття єдналися з явищами природи.

Прихід весни, на-
приклад, зустрічали
веснянками (гаївка-
ми), у яких тісно поєд-
нувались хорові пісні з
іграми й танцями.

1. Із чим пов'язане виникнення народних ігор?
2. Які ігри були поширеними в давнину?
3. Чому діти люблять рухливі ігри? Чим вони корисні для них?
4. Які види природних рухів є в народній грі? Чому?

264. Прочитайте слова. Назвіть у них голосні звуки. Визначте їх кількість. Скільки складів мають подані слова?

Сон, тінь, мак, том, дім, ліс, пень, сад, стук, лис.

Склад – це частина слова, яка вимовляється одним поштовхом видихуваного повітря.

Голосні звуки є **складотворчими**.

У слові стільки складів, скільки в ньому голосних звуків. Склад утворюється або тільки з голосного, або з поєднання голосного з приголосним чи приголосними: *гра, на-род, га-ля-ви-на*.

265. Визначте в кожному з поданих слів голосні звуки, назвіть їх кількість.

Друг, подруга, дружба, дружній, подружитися.

266. Перепишіть прислів'я. Виділені слова випишіть, поділіть їх на склади.

1. Під лежачий камінь вода не тече. 2. **Учення** – світ, а нечення – тьма. 3. Життя **прожити** – не поле перейти. 4. Хто пізно **приходить**, той сам собі шкодить. 5. **Язик** до **Києва** доведе. 6. Швидко пісня **співається**, та не **швидко** складається. 7. Хто рано підводиться, за тим і **діло** водиться.

З рядка в рядок слова переносять за складами. Проте не можна сплутувати правила переносу слів із правилами поділу слів на склади.

Одна буква не залишається в попередньому й не переноситься в наступний рядок. Наприклад, слова *яма, мрія* не переносять.

Букви **дж, дз** при переносі не розривають, якщо вони позначають один злитий звук: *ра-джу* (а не *рад-жу*), *гу-дзик* (а не *гуд-зик*).

Якщо **дж, дз** позначають два звуки (це буває на межі префікса та кореня), при переносі їх можна розривати: *під-земний, під-живити*.

Не можна розривати при переносі буквосполучення **йо, бо**: *майорить, синьо-го*.

Не можна переносити в наступний рядок скорочень біля слів, яких вони стосуються: І. Франко, 2022 р., 5 кг.

Слова з подвоєними буквами можна переносити по-різному: *жит-тя і жи-ття, знан-ня і зна-ння*. Проте при подвоєнні букв на межі значущих частин слова можливий тільки один перенос: *від-давати, годин-ник*.

ВИВЧАЄМО

267. Прослухайте загадки. Відгадки запишіть, поділіть їх рисками для переносу.

268. Перепишіть слова, поділіть їх рисками для переносу. Перекладіть їх молдовською мовою.

Дозвілля, діти, забавка, стрибати, біг, хоровод, пісня, водити, танцювати, веснянка, вечір, розважатися, закличний, безтурботний, змагання, сміх, веселощі, посмішка, підкидати, руханка, активний.

269. І. Гра «Хто більше». Утворіть однокладові слова, запишіть їх за алфавітом.

II. Доберіть багатоскладові слова на тему «Рухливі ігри на свіжому повітрі». Визначте кількість складів. Перекладіть їх молдовською мовою.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Еліна Світоліна – найуспішніша спортсменка в історії українського тенісу, яка встановила багато національних рекордів. Еліна – Заслужений майстер спорту України, бронзова призерка Літніх Олімпійських ігор 2020 у Токіо, третя ракетка світу в рейтингу WTA (Жіночої тенісної асоціації) (3 інтернет-джерел).

270. Перепишіть уривок. Уставте пропущені букви. Поясніть правопис. Назвіть кількість складів у виділених словах. Визначте назву української казки про народного улюбленця-силача.

От і почали вони бит..ся – аж з..мля гуде. Що *ро..біжиться* Змій та ..хопить зубами К..рила, то так кусок смоли й з..рве, що ро..біжиться та ..хопить, то так *жмуток* соломи й вирве.

жмуток – tǎpunchi

■ МОДЕЛЮЄМО

271. Уявіть ситуацію: ви зустрілися із відомим спортсменом (відомою спортсменкою) з України. Складіть 5 запитань до нього/неї.

272. Складіть розповідь про сучасних молдовських співаків, досягненнями яких ви пишаєтесь і захоплюєтесь.

273. Складіть текст про вашу улюблену гру на свіжому повітрі (5–7 речень). Назвіть у них односкладові, двоскладові та багатоскладові слова.

§ 34. Наголос. Ненаголошені голосні [e], [u], [o] у коренях слів

■ ЦІНУЄМО

274. Прочитайте й перекажіть текст. Дайте відповіді на запитання до тексту.

Про українські рушники та вишиванки знають повсюди: і в Україні, і далеко за її межами, а от про ляльку-мотанку інколи не знають нічого. Прекрасно, що традиції створення та використання таких ляльок збереглися та продовжують відроджуватися*.

Мотанки – давні родинні обереги українців. Такі ляльки уособлюють собою єднання сімейних зв'язків поколінь.

Перші вузликові ляльки з'явилися приблизно 5 тисяч років тому. Мотанка – символ добра та благополуччя, символ надії

на краще майбутнє. І зовсім немає значення, чи творилася лялька для забавки дитині, чи як важливий оберіг, чи подарунок до свята (З інтернет-джерел).

1. Чи потрібно, на вашу думку, у наш час продовжувати традиції створення давніх ляльок? Відповідь аргументуйте.
2. Символом чого є для українців лялька-мотанка?
3. Що ви знаєте про давні дитячі забавки молдовського народу?

ДОСЛІДЖУЄМО

275. Прочитайте слова. Визначте, на якому складі посилюється голос.

Лялька, горішок, печиво, нести, забирати.

Наголос – це виділення складу в слові посиленням голосу. В українській мові наголос вільний, тобто наголошеними можуть бути різні за порядком склади: *пéчиво, цукéрка, кольорóвий*.

В українській мові наголос рухомий, тобто при зміні форми слова він може переміщатися з одного складу на інший: *пíсня – піснí*. В окремих випадках зміна наголосу змінює значення слова: *áтлас – атлáс*.

Деякі слова в українській мові мають подвійне наголошення: *зáвжди – завждí, пóмилка – помíлка*.

Якщо виникають сумніви щодо наголошування слів, то допоможе **словник наголосів**.

ВІВЧАЄМО

276. Прочитайте слова. Підсиленням голосом визначте наголошені склади. Перепишіть слова, позначте наголос. Зверніться для перевірки до словника.

Читання, писанка, завдання, подруга, олень, донька, ознака, вірші, приятель, живопис, старий, високо, середина, спина, легкий, відгомін, разом.

277. Перепишіть слова. Позначте в них наголос. Складіть із парами слів речення. Перекладіть слова молдовською мовою.

Зима – зими, сніг – сніги, вікно – вікна, голуб – голуби, стіна – стіни.

278. Випишіть слова, у яких наголос падає: 1) на перший склад; 2) на другий склад; 3) на третій склад.

Дочка, ідемо, злегка, навчання, кілометр, донька, новина, гучний, випадок, вимова, листопад, новий, кидати, приповідка*, ясний, кроїти, помовчати, обійти, знехотя, вірші, глибина.

279. Прослухайте речення. Зверніть увагу на правильний наголос деяких слів.

280. Прочитайте слова. Запишіть їх за алфавітом, позначте наголос. Утворіть речення із 5 словами (на вибір).

Корисний, сльози, вишиванка, помилка, алфавіт, розбір, весняний, жалібний, простий, також, доповідач, первісний, назавжди, правописний.

281. Перепишіть слова, позначте наголос. Підкресліть слова з подвійним наголосом. За потреби зверніться до Словничка наголосів⁶.

Запитання, загадка, завдання, центнер, помилка, деревце, паша*, асиметрія*, черга, живопис, поняття, апостроф, закликати, одинадцять.

⁶Скористайтесь Словничком наголосів за QR-кодом.

282. Відновіть прислів'я й запишіть їх. Позначте наголос у виділених словах.

1. Дерево міцне корінням,
2. Друга шукай, а **най**деш –
3. Друзі
4. З добрим дружись,
5. Хорошого друга **узнаєш**,
6. Дружба – як дзеркало:
7. Для приятеля **нового**
8. Кожух краще новий,

Довідка: *тримай; а лихого стережись; людина – друзями; пізнаються в біді; як з ним **розлучишся**; не цурайся старого; а **приятель** старий; **розіб'єш**, не складиш.*

283. Гра «Хто більше». Прочитайте слова декілька разів, правильно їх наголошуйте. Назвіть слова, які ви запам'ятали. Перевірте одне одного.

Близький, діалог, ремінь, цінник, фартух, мережа, начинка, квартал, шофер, порядковий, довідник, босоніж, течія, кулінарія, щипці, зручний.

ПІЗНАЄМО

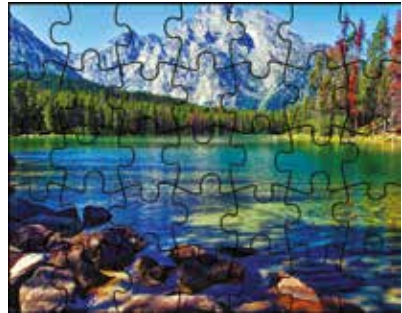
Хвилинка-цікавинка

Різновидів іграшок придумано безліч, але є серед них одна невигадлива гра.

Пазл прийнято вважати однією з найбільш доступних ігор, яка розвиває мислення, увагу, пам'ять, уяву і пізнавальні здібності людини.

За однією з версій, батьківщиною з виробництва пазлів є Німеччина, а за іншою – пазли були винайдені у Франції професійним педагогом мадам Бомон у кінці XVIII століття. Вона була керівницею приватної школи й видавала збірку дитячих казок. У ній згадувалось про новий метод навчання географії за допомогою розрізаних дерев'яних карт.

Сучасні 3D-пазли – це об'ємні пазли середньовічних будівель, машин, кораблів, присадибних будиночків. Щоб конструкція пазлів не розсипалась на частини, використовують спеціальний захисний шар (з інтернет-джерел).

невигадливи – *de nenchipuit*
версія – *versiune*
конструкція – *construcție*

МОДЕЛЮЄМО

284. Розкажіть про свою улюблену іграшку в дошкільному віці. Складіть текст-опис (5–7 речень) на тему «Іграшка мого дитинства».

285. Розподіліть слова у три колонки: у першу – наголос на першому складі, у другу – наголос на другому складі, у третю – наголос на третьому складі.

Туга, міліметр, русло, посмішка, столяр, подруга, чотирнадцять, центнер, кулінарія, батьківський, завдання, кілометр, одинадцять, дрова, черговий, рукопис, обрання, тризуб, одноразовий, витрати, ненависний, висіти, чорнозем, прошу, урочисто.

§ 35. Ненаголошені голосні, що не перевіряються наголосом. Вимова наголошених і ненаголошених голосних. Словник наголосів

ЦІНУЄМО

286. Прочитайте текст. Визначте тему притчі. Доберіть заголовок. Дайте відповіді на запитання до тексту.

Одного разу Добро завітало в гості до Зла. Зло стало пригощати Добро чаєм, але в кухлик замість цукру поклало сіль. Добро спробувало сіль, але змовчало. Тільки подякувало за гостину і сказало: «Щось цукор у вас несолодкий. Ось, візьміть гроші, купіть собі цукерок до чаю».

Зло аж перекошилося, але робити нічого, довелося взяти гроші. Так Добро віддячило Злу добром за зло...
(З інтернет-джерел).

1. В образі кого чи чого ви уявили Добро і Зло?
2. Чому Добро промовчало і не сказало про те, що чай солоний?
3. Як сприйняло Зло подяку Добра?
4. Якими кольорами ви б розмалювали Добро?
5. Яка основна думка тексту?
6. Який повчальний зміст притчі?

притча – *parabolă*
кухлик – *căniță de lemn*
гостина – *sufragerie*

ДОСЛІДЖУЄМО

287. Перепишіть пари слів, у кожному слові виділіть корінь і позначте місце наголосу. Вимовте слова. Аргументуйте свою думку щодо написання в коренях слів ненаголошених голосних [е], [и], [о].

Шелест – шелестіти, зими – зима, голуб – голубка.

288. Прочитайте вірш Дмитра Білоуса. Випишіть виділені слова.

...Але є слова, що в них
написання голосних
через наголос, бува,
перевірити неможливо,
а тому такі слова

пам'ятати нам важливо.
Я включаю їх у вірш:
це, наприклад, *керувати*,
це – *легенда* і *чекати*,
це – *левада* і *леміш*.

левада – *luncă*
леміш – *plug*

Щоб дізнатися, яку букву слід писати в ненаголошеному складі, потрібно змінити форму слова або дібрати спільнокореневе, у якому сумнівний голосний буде наголошеним: [ве^нсёлка] – [вёсело]; [ши^рокий] – [шіроко]; [го^улубка] – [голуб].

Якщо дібрати перевірене слово не можна (*пшениця, природа, сокира, кропива*), написання слова слід перевірити за **орфографічним словником**.

289. Прослухайте слова, запишіть їх під диктовку. Позначте наголос. Підкресліть слова, у яких написання наголосом перевірити не можна.

290. До кожного слова доберіть перевірне слово. Запишіть слова парами. Визначте й підкресліть у словах букви **е, и, що позначають сумнівні ненаголошені голосні.**

Оселитися, миритися, дешевий, звичайний, вишневий, кривий, кричати, шепотіти, далечінь, затихати, кришити.

У сполученнях **-ере-**, **-еле-** пишуть букву **е**: *береза, зеленіти*.

У сполученнях **-ри-**, **-ли-** пишуть букву **и**: *тривога, тримати*.

Якщо при зміні чи доборі спорідненого слова сумнівний ненаголошений голосний звук випадає, пишуть **е**: *травень – травня, вітер – вітру*.

ВІВЧАЄМО

291. Перепишіть речення, замість крапок уставте пропущені букви. Усно укажіть спосіб перевірки.

1. Мов нам..стинкою бл..скучою, м..гнула вологим оком білочка руда (*В. Грінчак*). 2. І л..тять вони полями в села і міста (*В. Сосюра*). 3. Т..чуть, як мед, осінні в..чори, ч..рвоним заглядають в хату (*А. Качан*). 4. С..віла дощем дал..чінь, вода вже бл..щала на шляху (*Олесь Гончар*). 5. Мов кр..ло л..бедине, тиха музика лине (*Д. Луценко*). 6. Книга – дж..р..ло знань (*Народна творчість*). 7. А віт..р – чудовий ма..стро*... (*П. Кириченко*).

292. Прочитайте, правильно вимовте слова. Поясніть написання **е в ненаголошених складах. Уведіть слова в речення, запишіть.**

Березень, справедливий, човен, хлопець.

293. Перепишіть текст, оберіть правильне написання букв у словах із ненаголошеними голосними. Поясніть написання.

Бер(е,и)зень. Ранок року. Після тр(е,и)вального з(и,е)мового сну прок(и,е)дається жива пр(и,е)рода. Поміж д(е,и)рев першою

відгукується на поклик в(е,и)сни білокора красуня б(е,и)реза. Тому перший в(и,е)сняний місяць назвали в Україні її іменем. Б(и,е)реза завжди м(и,е)лує зір, вона – окраса нашого краю.

294. Перепишіть прислів'я. Уставте пропущені букви. Підкресліть слова, написання яких не можна перевірити наголосом. Поясніть написання букв у словах з ненаголошеними голосними.

1. Майст..р – з..лоті руки. 2. Л..дачому завжди важко. 3. В очах м..гтить, а в голові св..стить. 4. Мак сім літ не вродив, а г..лоду не зробив. 5. Ластівки н..зенько літають – дощ обіцяють. 6. Та з..мля мила, де мати родила. 7. Тр..майся за землю-матінку, вона одна не видасть. 8. Кого почитають, того й вел..чають. 9. К..зак ж..ве не тим, що є, а тим, що буде (*Народна творчість*).

295. Запишіть слова, уставте потрібну букву, позначте наголос і перекладіть їх молдовською мовою. Зверніться за потреби до орфографічного словника.

В..дмідь, г..рой, д..ктант, д..ван, за..ць, кил..м, ч..р..вики, м..даль, ц..мент, н..діля, пон..ділок, пр..дмет, т..атр, яс..н, ч..твер.

296. До поданих слів доберіть антоніми. Запишіть слова парами. Із двома парами слів складіть і запишіть речення. Поясніть написання.

Ранковий, поразка, наступний, сваритись, відсталий, схвалювати, дурний.

297. Прочитайте. Увідповідніть слово з його тлумаченням. Запишіть слова, уставте пропущені букви. Запам'ятайте їх написання.

1 Справ..дливість –	А терпимість до чийхсь думок.
2 Тол..рантність –	Б об'єктивне ставлення до когось.
3 В..могливість –	В відповідальне ставлення до себе, до когось, до виконання певного завдання.

Хвилинка-цікавинка

Тетяна Яблонська – дивовижна художниця. Стала свідком майже всього ХХ століття.

Яблонська активно працювала майже 50 років, за цей час її персональні виставки проходили від Лондона до Парижа. «Хліб» (1949), «Лебеді» (1966), «Юність» (1969), «Життя триває» (1971) – найвідоміші її роботи. Сьогодні її роботи можна побачити в музеях Києва, Харкова та Одеси (3 інтернет-джерел).

298. Напишіть текст-опис «Колір Добра і Любові за картиною Т. Яблонської «Портрет дочки Гаяне»» (7–10 речень).

Т. Яблонська.
Портрет дочки Гаяне

299. Поміркуйте й розкажіть, які добрі вчинки можна робити щоденно.

300. Випишіть із орфографічного словника по 5 слів до правил написання букв **е, и, о в коренях слів із ненаголошеними голосними.**

§ 36. Звуковий запис слів (транскрипція). Орфоепічний словник. Орфоепічна помилка

ЦІНУЄМО

301. Прочитайте й перекажіть текст. Доберіть заголовок.

Бандура – один із найдавніших українських народних інструментів. Зображення її знайдено в Софійському соборі в Києві на фресці, яка датується ХІ століттям.

Перше письмове свідчення про появу бандури на землях України датується 1580 роком. Бандура була улюбленим інструментом козаків. Традиційно бандури виготовляли з верби та липи. Гра на бандурі дуже схожа до виконання на арфі – пальцями обидвох рук зачіпають струни, яких у сучасних інструментах налічується до 65.

Кобзарі – українські народні співці й музиканти – були творцями, хранителями й передавачами історичних пісень, дум, казок та переказів. Супроводжували їх грою на кобзі, лірі або бандурі, тому кобзарів ще називали бандуристами. Нині бандура є в складі оркестрів народних інструментів (З інтернет-джерел).

Анатолій Якимець.
Запорозький кобзар
Володимир Дяденко

фрески – *picturi murale*
оркестр – *orchestră*

ДОСЛІДЖУЄМО

302. Прочитайте виразно вірш Віктора Геращенка. Випишіть слова, записані фонетичною транскрипцією.

Дихає прозора прохолода, Краснобоке літечко [з'івйáло],
Верболіз [закúтавс'а] в туман. [йáблуком] скотилось за поріг.
З лісу, з [пóл'а], з сивого болота Листя золоте нечутно впало
Тихо [п'ідкрада́йец':а] зима. Килимом пухким до наших ніг.

303. Прочитайте слова. Укажіть наголошені склади. Запишіть слова фонетичною транскрипцією.

Щипковий, інструмент, ансамбль, виконання, джміль.

З'ясувати правильну вимову слова можна за **орфоепічним** словником (словником правильної вимови слів).

Орфоепічна помилка – це неправильна вимова слова.

304. Перепишіть прислів'я, поясніть їх зміст. Виділені слова запишіть фонетичною транскрипцією.

1. Музика без **язика**, а в гурти збирає. 2. Сопілка – вівчареві **втіха**. 3. Степ та воля – **козацька** доля. 4. Квітень з водою – травень з **травою**. 5. На **безриб'ї** і рак – риба. 6. Козак з бідою, як **риба** з водою. 7. Час **минає**, а не вертає. 8. **Мабуть**, з лівої ноги встав. 9. Де рідний край, там і під **ялиною** рай. 10. **Обережність** – мати мудрості.

305. Запишіть подані слова фонетичною транскрипцією.

Куля, алюміній, люлька, люстерко

люстерко – oɣlindʲa

306. Прочитайте звуковий запис слів. Запишіть слова буквами. Складіть речення з двома словами (на вибір).

[л'он], [пéре"ц'], [л'іс], [дз'урчан':а] [україна], [дéре"во], [ол'і́йа], [дошч], [дз'об], [с'огóд'н'і]

307. Прослухайте загадки. Відгадки запишіть фонетичною транскрипцією.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Колись кобзарів можна було почути щодня на вулицях міст чи села. Вони поширювали історії про минувшину, співали про любов до Бога та про людську долю, були живим джерелом національної пам'яті й культурного коду.

Після Другої світової війни виявилось, що лише одна людина у світі грала тоді на народній бандурі. Саме з неї й почалася нова історія кобзарства. Це був Георгій Ткаченко. Він виготовив креслення й за ними почали виробляти та відроджувати народні бандури в Україні.

Сучасні кобзарі зберігають не тільки тексти стародавніх дум, створених ще у XVI столітті, а й відтворюють давню музику (3 інтернет-джерел).

308. Розкажіть однокласникам/однокласницям, що вам відомо про молдовські народні інструменти.

309. Складіть текст-роздум «Чому потрібно знати історію свого народу» (7–10 речень).

310. Прочитайте слова. Перевірте їх наголошення за орфоепічним словником. Запишіть слова фонетичною транскрипцією, визначте кількість звуків і букв. Складіть речення з поданими словами.

Щастя, легенький, дзвеніти, яскравий, найкращий, людський, молодь, весело, бринить.

§ 37. Фонетичний розбір слова. Орфографічний словник. Орфографічна помилка

ЦІНУЄМО

311. Прочитайте текст. Дайте відповіді на запитання.

Українське козацтво – надзвичайно цікаве, важливе явище в історії країни та світу. Козаки дивували й захоплювали, берегли рідну культуру, звичаї.

Надзвичайним явищем у козацькому світі були особливі хлопці та чоловіки, так звані характерники. Про козаків-характерників існують відомості, що «їх ні вода, ні вогонь, ні шабля, ні срібна куля не брала»... (З інтернет-джерел).

Артур Орлюнов. Конотопська битва

характерники – *vrăjitor*

1. Що нового ви дізналися про запорозьких козаків?
2. Чому, на вашу думку, народ наділяв їх надзвичайними здібностями в казках, легендах, переказах?
3. За що козаки стали улюбленими героями усної народної творчості?

ДОСЛІДЖУЄМО

312. Прочитайте слова. Поділіть їх на склади. Яка кількість складів у кожному слові? Запишіть подані слова фонетичною транскрипцією. Назвіть голосні та приголосні звуки.

Воля, запорозький, джура, отаман, гетьман, човен, кінь, шабля, степовий.

313. Запишіть прислів'я фонетичною транскрипцією. Спочатку назвіть дзвінкі приголосні, потім – глухі приголосні звуки.

Козацькому роду нема переводу.

314. Прочитайте слова. Запишіть їх фонетичною транскрипцією. Скористайтеся зразком послідовності фонетичного розбору.

Мужність, їдзь, тривога, діяти, заняття.

ЗРАЗОК ПИСЬМОВОГО ФОНЕТИЧНОГО РОЗБОРУ

Блакить – [б л а к і тʲ].

[а], [и] – голосн., букви *а*, *и*.

[б] – пригол., дзвінкий, губний, твердий, буква *б*;

[л] – пригол., дзвінкий, твердий, буква *л*;

[к] – пригол., глухий, твердий, буква *к*;

[тʲ] – пригол., глухий, м'який, буква *т і ь*.

7 букв і 6 звуків.

ВИВЧАЄМО

315. Запишіть слова, уставте пропущені букви. Поясніть написання слів. Чи до всіх слів ви можете застосувати вивчені правила правопису? Підкресліть такі слова.

П..ревізник, ..хопити, ро..палювати, ле..кий, пр..мудрість, л..генда, бе..трашний, ро..шукати, тр..мтіння, ..кріпити, п..чатка, віт..рець, об..режний.

Розділ науки про мову, який вивчає правила передачі усного мовлення на письмі, називається **орфографією**.

Написання, яке здійснюється на основі правил орфографії, називається **орфограмою**.

Допущену в написанні слова помилку називають **орфографічною**.

Для перевірки правильності написання слів потрібно звернутися до **орфографічного словника**.

316. Перепишіть текст. Оберіть правильне написання слів. Поясніть свій вибір. Підкресліть слова, для правильного написання яких потрібно звернутися до орфографічного словника.

Наш народ має багату культуру, вел(е,и)ичезний скарб якої є надбанням багатьох поколінь. З прадавніх часів пр(е,и)йшла до нас його ж(е,и)ттева мудрість. Вона закладена в українських звичаях, обрядах, фольклорі. Ці л(е,и)гендарні п(е,и)рлини давнини містять спр(е,и)ймання світу й пр(е,и)роди нашим народом. Вони – пр(е,и)красне й нев(е,и)черпне дж(е,и)рело для духовної культури окремої людини й народу взагалі.

317. Перепишіть прислів'я. Уставте пропущені букви у словах. Випишіть із прислів'їв слова, у яких можна допустити орфографічну помилку. Поясніть їх написання. Виконайте фонетичний розбір виписаних слів.

1. К..зак – як голуб: куди не пр..летить, там і пр..стане. 2. Без отамана козак – с..рота. 3. Бог ..творив усіх людей козаками, але деякі про це забули. 4. Козак має душу ш..року, як степ, і серце чисте і бе..донне, як небо, вмите дощем.

318. Прослухайте загадки. Перекладіть молдовською мовою відгадки, виконайте письмовий фонетичний розбір відгадок.

319. I. Гра «Хто більше». Назвіть слова, які вживаються в текстах про козаків. Запишіть їх, поясніть написання. Перевірте записані слова одне в одного. Перекладіть їх молдовською мовою.

II. Гра «Зайве слово». Знайдіть у рядках «зайве» слово, поясніть свій вибір. Виконайте письмовий фонетичний розбір виписаного слова.

А сховати, сказати, зшити, скосити, скривити

Б оберемок, бережливий, підберезник, крилатий

В прибережний, пречудовий, прибути, приморозок

Г президент, прикрашати, превеселий, прехороший

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Богдана Сушинського юні читачі й читачки добре знають як автора дитячих творів «Танець степового коня», «Зоряний берег», «Візьми мене з собою, Магеллане...». Окремі його твори перекладені п'ятнадцятьма мовами світу.

Та не всі знають, що Богдан Сушинський – активний учасник відродження українського козацтва. Свого часу він був Головним отаманом Чорноморського Подунай-Гуляйпільського та Верховним отаманом Чорноморського козацтва.

Він – засновник і перший Верховний отаман Чорноморсько-Дністровського козацтва, де обраний нині довічним Почесним Верховним отаманом. Має козацько-військове звання «генерал козацтва» (з інтернет-джерел).

МОДЕЛЮЄМО

320. Розкажіть, чи переглядали ви фільми або мультфільми про козаків. Доберіть цікаві приклади про їхні пригоди.

321. Створіть комікс про козаків-характерників на тему «Козак-супергерой» (5–7 речень) із ілюстраціями.

322. Прочитайте текст. Перепишіть, уставте пропущені букви.

Картина навкруги була ор..гінальна. Видовжене оз..ро вганялося в степ і бл..щало між крутими бер..гами, неначе

було вкрите л..гким прозорим покр..валом з туману. Місцями кругом оз..ра, а найближче коло лиману, ніби тонули в з...леній воді в..сокі, густі, як ліс, оч..рети, а за ними с..ніло Чорне море, піднімалося все вгору, зл..валося далеко з туманом на небі, із золотим світом сонця. І море, і озеро, і синій його берег, і широкий степ – усе було залите г..рячим мар..вом* (За І. Нечуєм-Левицьким).

подовжасте – *alungit*
вганялося – *a fost condus*

§ 38. Вимова приголосних звуків та позначення їх на письмі. Уподібнення приголосних звуків

ЦІНУЄМО

323. Прочитайте текст, визначте його тему й основну думку. Дайте відповіді на запитання.

Я дивлюся на сіро-синій Дніпро, слухаю плескіт хвиль. Нічого дорожчого у світі немає для мене. Я не хочу й нізащо не розлучуся з моєю рікою... Ніколи ще я так не відчував життя, і не був так переповнений любов'ю до свого народу, і не почував такого безмежно радісного зв'язку з ним.

Як багато хочеться мені сказати про любов до ріки моєї рідної, ясної. Річка моя. Люблю я воду твою ласкаву, животворящу.

Кланяюсь тобі за ласку, за багатство, що дала моему серцю... (За О. Довженком)

плескіт – *stropi*
животворящий – *datatoare de viață*

1. Чому річка така дорога для письменника?
2. Які почуття автор висловлює в тексті?

324. Прочитайте слова. Поділіть слова на склади й визначте позицію у складі дзвінких приголосних.

Казка, стежка, кізка, схід, тяжко.

У середині та в кінці слова дзвінкі приголосні в українській мові не оглушуються і вимовляються чітко: [p'ізко], [б'удка].

Виняток становить дзвінкий [г] у деяких словах:

вогко [в'охко] – вологий

легко [л'ехко] – легенький

нігті [н'іхт'і] – ніготь

кігті [к'іхт'і] – кіготь

дьогтю [д'охт'у] – дьоготь

325. Прочитайте речення. Випишіть слова з виділеним глухим приголосним. Доберіть до кожного з них споріднене слово так, щоб після цих звуків стояв голосний.

1. Триває справжня борот^ьба за врожай. 2. Нині молот^ьбу виконують комбайни. 3. От^же, жнива – важливий для нас час.

326. Перепишіть речення. Уставте пропущені букви. Випишіть виділені слова, поставте їх у формі давального відмінка однини. Чи всі приголосні звуки вимовляються в них чітко?

1. Ходім зі мною, *стежечко*. Об..режно, не зач..пися за камінець (*І. Калинець*). 2. В..села *книжка* – твоя радість (*Народна творчість*). 3. *Казка* маленька, а розуму в ній багато (*Народна творчість*). 4. В..сняна росинка, літне моє сонечко, доню моя, *донечко* (*М. Свидюк*). 5. А *скрипочка* грає, бо в..селість має (*Народна творчість*). 6. Нарешті пр..їхала молода *панночка* (*Марко Вовчок*).

327. Прочитайте прислів'я й поясніть їх. Перепишіть і підкресліть дієслова, які закінчуються на -ть^{ся}, -ш^{ся}. Визначте відмінність між вимовою і написанням таких закінчень.

1. Де не повернеться, золоті верби ростуть. 2. З бджолою порозумієшся – медку дістанеш. 3. Де слова з ділом розходять-

ся, там непорядки водяться. 4. На чужому коні не наїздишся, на чужому добрі не забагатієш, з лихим зійдешся – й свого позбудешся. 5. Посій жито, васильки вродяться самі. 6. З ким поведешся, від того й наберешся (*Народна творчість*).

Уподібнення відбувається під час вимови дієслів на **-ться, -шся**: *здається* [з д а й е ц' : а], *лікуєшся* [л' і к у' й е с' : а].

У дієсловах на **-ть, -ться** пишеться **ь**.

ВІВЧАЄМО

328. Перепишіть речення, уставте пропущені букви. Виконайте фонетичний розбір виділених слів.

1. Увесь світ був як **ка..ка**, повна чудес, таємнича, цікава... (*М. Коцюбинський*). 2. Двічі на рік Київ буває надзвичайно пр..вабливим. Ходиш і **стомлюєшся** блукати вулицями, і дух тобі п..рехоплює від насолоди бачити таку красу (*В. Собко*). 3. Дов..лося біло..ці гриб сушить на гіло..ці (*А. Качан*). 4. У пр..роді немало представників тваринного світу **пр..стосовуються** до навколишнього с..редовища. 5. Жн..ва нагадують мені пору, коли **зводяться** ріки в повінь (*М. Сингаївський*).

329. Прослухайте слова, запишіть їх під диктовку. Доберіть, де можна, споріднені слова для перевірки. Складіть речення.

330. Відновіть прислів'я. Перепишіть, уставте пропущені букви.

1. Важко в навчанні –
2. Пташка мала,
3. На діжку меду –

Довідка: ... ле..ко у праці; ...а кі..ті гострі; ...ложка д..о..тю.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Чи знаєте ви, що Дніпро – третя за довжиною річка Європи. Її довжина – 2285 км. Територію Києва Дніпро ділить майже навпіл.

Річка Дністер – найдовша з річок України. Її довжина – 1362 км. Вона починається й закінчується на території України. Бере свій початок із Карпат на висоті 900 м (з інтернет-джерел).

331. Складіть казку (7–10 речень), головним героєм якої стане Річка. Уведіть у текст елементи опису.

332. Перепишіть речення. Уставте пропущені букви. Поясніть написання. Виконайте письмовий фонетичний розбір виділеного слова.

1. Ле..ко ка..ка каже..ся, та нелегко діло робиться (*Народна творчість*). 2. Я..би мені той розум, що приходить опісля (*Народна творчість*). 3. Гарно сміє..ся той, хто сміє..ся останній! 4. Крізь ши..ку виднілись білі колони тераси, а за ними – квітник (*М. Коцюбинський*). 5. На **Вели..день**, на соломі проти сонця, діти грались собі крашанками... (*Т. Шевченко*) 6. Як гарно дихає..ся – п'єш повітря, мов тепле молоко (*М. Коцюбинський*). 7. Л..лека у соро..ці з полотна – немов косар (*Є. Гуцало*).

§ 39. Спрощення в групах приголосних

ЦІНУЄМО

333. Прочитайте та прослухайте повний текст. Доберіть синоніми до слова **хата. Дайте відповіді на запитання до тексту.**

Традиційне українське житло – хату – недарма порівнюють із сонцем, навколо якого обертається весь світ національних традицій і звичаїв.

побут – *viața de zi cu zi*
атрибут – *atribut*
скриня – *cufăr*
орнамент – *ornament*

1. Із чим порівнюється українська хата в тексті? Чому?
2. Які рослинні символи-обереги України ви знаєте?
3. Про які з них згадано в тексті?
4. Який предмет побуту нині замінив скриню?
5. Які традиції молдовського народу пов'язані з оселею?

■ ДОСЛІДЖУЄМО

334. Прочитайте пари слів. Визначте й порівняйте вимову та написання таких груп приголосних: [здж], [ждн], [стн], [стл], [слн], [рдц] в утворених прикметниках.

Проїзд – проїзний, тиждень – тижневий, кількість – кількісний, щастя – щасливий, масло – масний, сердечко – серцевий.

Іноді при творенні чи зміні слів виникає збіг трьох приголосних, що ускладнює вимову. Тоді один зі звуків випадає.

Спрощення – це випадання звука в групі приголосних. Найчастіше спрощуються такі групи приголосних:

ждн – жн: *тиждень – тижневий, тижня*

здн – зн: *виїзд – виїзний*

стн – сн: *участь – учасник*

стл – сл: *щастя – щасливий.*

335. Утворіть прикметники від поданих слів. Назвіть групи приголосних, у яких відбулося спрощення. Підкресліть букви, якими ці приголосні позначаються.

Честь, радість, область, виїзд, піст, рідкість, доблесть.

Винятки: *шістнадцять, шістдесят, кістлявий, пестливий, зап'ястний, хвастнути, хвастливий, хворостняк.*

При утворенні прикметників від іншомовних слів, основа яких закінчується на **нт** чи **ст**, звук [т] здебільшого випадає, проте на письмі буква т зберігається: *студент* – *студентський*, *турист* – *туристський*, *контраст* – *контрастний*.

336. Прочитайте речення. Визначте слова, у яких спрощення на письмі не відбувається.

1. Дзвенять пташині радісні пісні (*Н. Красоткіна*). 2. Щасливий той, хто знайшов мудрість... 3. Де слова масні, там пироги пісні (*Народна творчість*). 4. У свої шістнадцять років хлопець був уже зовсім дорослим. 5. Чесне діло роби сміло (*Народна творчість*).

ВІВЧАЄМО

337. Перепишіть, уставте пропущені букви. Підкресліть слова, у яких спрощення не відбувається на письмі. Утворіть речення з трьома словосполученнями.

Облас..ний центр, безкорис..лива праця, тиж..невий план, чес..на людина, швидкіс..ний потяг, якіс..ний склад, сухий хворос..няк, контраст..ний душ, доблес..ний воїн, перехре..ні шляхи, захис..ний костюм.

338. Прочитайте речення. Доберіть із довідки слова, які відповідають змісту речення. Утворіть від цих слів прикметники й запишіть їх. Поясніть написання.

1. У живописі та фотографії велика, різка відмінність у яскравості або кольорі предметів називається 2. Урочище Гард уважалося найзручнішим прикордонним ... , який захищав із півдня українські землі за часів козаччини. 3. Раптом каюти стали заповнюватися водою і всі взялися скидати за борт ... – довелося розлучитися навіть із запасами прісної води. 4. Органічні добрива, що утворилися внаслідок розкладання мікроорганізмів, називають

Довідка: *форпост, контраст, компост, баласт.*

Хвилинка-цікавинка

Найвищий хмарочос
України в м. Києві

Уперше висотний будинок на території України було збудовано в 1900–1901 роках у Києві, це був «Київський Париж» – 8-поверховий «хмарочос», що зі шпилем мав 46 метрів заввишки. У цій будівлі вперше в Україні встановили ліфт.

Нині найвищий будинок України теж знаходиться в столиці. Його висота дорівнює 168 м. Він складається із 47-поверхового житлового комплексу та 18-поверхового офісного центру, що сполучаються 8-поверховим «переходом».

Найвищий хмарочос у світі розміщений у місті Дубай в Об'єднаних Арабських Еміратах. На сьогодні він є найвищою спорудою планети. Хмарочос сягає висоти 828 м і складається із 163 поверхів (3 інтернет-джерел).

Найвищий хмарочос
планети в м. Дубаї

339. Утворіть і запишіть сполучення слів іменника з прикметником за зразком.

Зразок: *совість, людина – совісна людина.*

Заздрість, сусід; проїзд, квиток; пестити*, вітерець; тиждень, газета; пристрасть, поезія; пізній, година; лестоці*, бабуся; кількість, склад.

МОДЕЛЮЄМО

340. Складіть рекламну візитівку* (7–10 речень) свого обласного центру.

візитівка – carte de vizită

341. Перепишіть речення. Уставте пропущені букви в тих словах, у яких спрощення на письмі не відбувається. Поясніть написання.

1. Голуба ти наша Прип'ять, скільки тулиться до тебе срібних рік, пес..ливих дочок (*П. Усенко*). 2. Задумане завжди лице його на сей раз грало якоюсь усмішкою, очі радіс..но блищали (*Панас Мирний*). 3. Скоро тут осінній вітер свис..не (*П. Дорошко*). 4. Хвас..ливий хлопець ніколи не стане гарним парубком (*Народна творчість*). 5. Ус..на народна творчість – початок мистецтва слова. 6. Швидкіс..ний потяг сполученням Дарниця – Київ – Одеса курсує щоденно.

§ 40. Найпоширеніші випадки чергування голосних і приголосних звуків. Уживання у-в, і-й

ЦІНУЄМО

342. Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Дайте відповіді на запитання.

Перший у світі пам'ятник дереву міститься на українській землі. Проте цей пам'ятник – живий.

Стоїть на річці Мала Хортиця в Запоріжжі семисотлітній козацький Дуб. Ушістьох ледве можна обхопити стовбур. Тридцять метрів заввишки і шістдесят тонн вагою. Поруч із ним – кінь, бандура й щогли козацьких чайок гілки підпирають. Дуб – справжній. Ніби пам'ятник козацтву. В Україні споконвіку саме дуб був оберегом* козаків.

Останні роки лише одна гілка продовжує жити всупереч усім законам природи. Восени на ній – безліч жолудів. Щороку приїжджають на Хортицю тисячі людей, вивозять жолуді в усі кінці світу. І ростуть тепер діти козацького прабатька-Дуба скрізь, де є українці: у Канаді, Америці, Австралії і навіть у Бразилії

(*З інтернет-джерел*).

1. Чи можна стверджувати, що дуб є історичним пам'ятником? Чому?
2. Якими словами ви опишете дуб після прочитаного про нього в тексті?
3. Як ви розумієте слова «козацький прабатько-Дуб»?
4. Яка основна думка тексту?

■ ДОСЛІДЖУЄМО

343. Прочитайте слова. Назвіть голосні та приголосні звуки, якими різняться спільнокореневі слова або форми слів.

а) село – сільський, солити – сіль, допомогти – допомагати, простити – прощати, випекти – випікати, беру – брати;

б) книга – книзі – книжечка, рука – руці – ручка, муха – мусі – мушка.

Під час зміни форми слів і творення нових слів деякі голосні та приголосні звуки можуть замінювати один одного, тобто **чергуватися**.

Чергування може відбуватися в:

- коренях слів – друг – дружити
- суфіксах – мудрість – мудрості
- префіксах – прорвати – прірва
- закінченнях – у рідному – у ріднім.

344. Доберіть і запишіть до поданих слів спільнокореневі слова або форми слів, щоб відбулося чергування звуків.

Гора, нести, крига, юнак, рости, око, осінь, возити, Київ, камінь, нога, мураха.

345. Прочитайте слова, доберіть до них спільнокореневі слова або форми слів, щоб відбулося чергування голосних. Поділіть слова на склади.

Зразок: джміль – джме-ля.

Родина, якір, міст, біль, рік, дріт, гора, поріг, гордість, якість.

346. Випишіть із речень слова, у яких відбувається чергування. Визначте, до якої частини мови вони належать. Позначте в них корені.

У небі летіли гуси з далекого краю. Не вчи орла літати.

Починав нервувати, терти собі руки. Дівчина почала витирати обличчя.

У коренях деяких дієслів чергуються голосні звуки [e] – [i].

Буква **і** пишеться у коренях дієслів перед наголошеним суфіксом **-а-**: *зберегти* – *збері́гати*.

У коренях деяких дієслів чергуються голосні звуки [e] – [и].

Буква **и** пишеться у коренях дієслів перед **р, л**, якщо далі – наголошений суфікс **-а-**: *стелі́ти* – *застилáти*.

347. Прослухайте слова, запишіть їх. Доберіть до кожного дієслова спільнокореневе слово або утворіть його форму з чергуванням голосних [e] – [и], [e] – [i] в коренях, запишіть їх.

348. Запишіть дієслова, виділіть у них корені, позначте наголос. Назвіть, які голосні чергуються.

Схопити – хапати, гонити – ганяти, котити – катати, перемогти – перемагати, скочити – скакати.

У коренях деяких дієслів чергуються голосні звуки [o] – [a]. Буква **а** в корені дієслова пишеться перед наступним наголошеним суфіксом **-а-(-я-)**.

349. Прочитайте прислів'я. Випишіть виділені слова, позначте в них наголос. Яка буква пишеться перед наголошеним складом?

1. Хитрун каже, як листом стеле, а в кишені *гарячий* камінь тримає. 2. *Багатий* бідного не знає. 3. У доброго *хазяїна* й соломинка не пропаде. 4. Вчися доброму – *погане* на ум не піде. 5. *Богатир* – від сили, красномовний – від мудрості. 6. *Козак* журби не має, з біди не заплаче.

У коренях слів буква **а** пишеться перед наголошеним складом: *кала́ч, бага́то*.

У спільнокореневих словах також пишеться **а**: *кала́чик, багати́р (багаті́й)*.

З буквою **о** пишуться слова *погани́й, коряви́й, солдат, монасти́р, коза́к, богати́р (силач), лопата́, гонча́р, това́р*.

350. Прочитайте слова. Які звуки і перед якими приголосними чергуються?

Чернетка – чорний, пшениця – пшоно, четверо – чотири, жінка – жонатий.

Після шиплячих **[ж]**, **[дж]**, **[ч]**, **[ш]** у коренях слів звук **[е]** може чергуватися зі звуком **[о]**: *вече́ря – вечори́ти, шести́ – шости́й*.

Буква **і** передає звук **[і]**, який чергується з **[о]** або **[е]**: *жи́нка, бо жо́натий*.

Буква **и** передає звук **[и]**, який не чергується з **[о]** або **[е]**: *жи́р, чи́ж, ки́п'яток*.

ВІВЧАЄМО

351. Перепишіть, уставте пропущені букви **о, **е**, **і**. Поясніть зміст народних прислів'їв. Знайдіть серед них скоромовки.**

1. Ішов Прок..п до Прок..па, Прок..пиха йшла по кр..п. Пропав Прок..п у Прок..па, в Прок..пихи збіг окр..п. 2. Знайся к..нь з к..нем, а в..л – з в..лом. 3. Ти йому – хліб, а він тобі – кам..нь (*Народна творчість*).

352. Запишіть слова у дві колонки, уставте пропущені букви **е або **о**.**

Пш..ниця, пш..но, ч..твер, ч..тири, ш..птати, ж..лудь, ч..рствий, ч..ло, ч..рнило, дж..рельний, ч..вгати, ч..рниця.

353. Прочитайте пари речень. Визначте, які сполучення слів вимовляються милозвучніше. Поміркуйте, як відбувається чергування *у-в, і-й*.

Відпочивали у Одесі
У чудовому місті
Дуб й береза
Андрій й Ярослав

Відпочивали в Одесі
В чудовому місті
Дуб і береза
Андрій і Ярослав

Відсутність важких для вимови сполучень звуків називається **милозвучністю**. Задля милозвучності мовлення вибирається прийменник **в** або **у**, сполучник **і** або **й**.

Прийменник **у** та сполучник **і** вживаються:

- на початку речення чи сполучення слів перед приголосним звуком: *У степу вітряно. І знову сонце.*
- між приголосними звуками: *заніс у руках; дуб і калина.*

Прийменник **в** та сполучник **й** вживаються:

- на початку речення чи сполучення слів перед голосним звуком: *В Одесі тепло. Й осінь відступила.*
- після голосного перед приголосним звуком: *холодно в лісі, холодно й вогко.*

Незалежно від закінчення попереднього слова перед **в, ф, льв, зв, дв, св, тв, хв** уживається прийменник **у**.

ВИВЧАЄМО

354. Перепишіть речення. Підкресліть чергування *у-в, і-й*.

Навчай інших – і сам навчишся.
Гарно того вчити, хто хоче все знати.
Дарма, що малий, а й старого навчить!
В очі лисицею, за очі вовчицею.
Наука в ліс не йде, а з лісу не виводить.

355. Перепишіть, розкрийте дужки. Поясніть свій вибір.

а) удень (і, й) вночі, місяць (і, й) зорі, річки (і, й) озера, каштани (і, й) осоки, жоржини (і, й) айстри, орел (і, й) сокіл, верх (і, й) низ, батько (і, й) мати, брат (і, й) сестра, Марія (і, й) Йосип;

б) прочитав (у, в)перше, зазирнули (у, в)середину, відразу (у, в)пізнали, домовились (і, й)ти, сказала (у, в)певнено, відоме (і, й)мення.

356. Поясніть лексичне значення слів **багатир і **богатир**? Якими синонімами їх можна замінити? Складіть речення з поданими словами.**

357. До поданих слів доберіть спільнокореневі, у яких відбувається чергування. Поясніть їх правопис.

Загонити, скочити, котити, проводити, клонити, берегти, чесати, шептати, плести.

358. Запишіть в одну колонку слова, у яких може відбуватися чергування **у–в, а в другу – **ті**, у яких чергування не відбувається.**

Університет, установа, влітку, врожай, уява, указ, взимку, враження, учитель, вступ, улесливий, ввічливий.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Нам знайома назва – Сім чудес світу. Знаємо й те, що піраміда Хеопса в Єгипті є єдиним із Семи чудес світу, яке вціліло донині.

Чи відомі вам Сім чудес України?

В Україні за підсумками Всеукраїнського інтернет голосування було обрано Сім історико-архітектурних чудес України, якими стали: Києво-Печерська лавра, Заповідник «Кам'янець», Національний дендрологічний парк «Софіївка», Херсонес Таврійський, Хотинська фортеця, острів Хортиця (з інтернет-джерел).

Херсонес Таврійський

359. Розкажіть про одну з пам'яток Сім чудес України, яка вас зацікавила або яку ви відвідували. Поділіться враженнями з однокласниками (однокласницями).

360. Перепишіть прислів'я. Підкресліть слова, у яких може відбуватися чергування голосних.

1. Хоч річка й невеличка, а береги ламає. 2. Сіла хмара на коня, хмара хмару доганя. 3. Втраченого ні приліпити, ні доточити. 4. Лід міцний, хоч гармати коти. 5. Береженого Бог береже, а козака шабля стереже. 6. Не допоможе вороні шампунь, а крукові – мило.

§ 41. Чергування приголосних звуків

ЦІНУЄМО

361. І. Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Дайте відповіді на запитання.

У нас новина: дідусь завів бджіл.

Дві маленькі хатки стоять за нашою великою хатою у садку, і я вже зранку біжу до них.

Хатки називаються вуликами...

Ідемо з дідом до вуликів. Він щось там порається.

Бджоли його не бояться. Сідають на білу бороду – прямо в рот заглядають, що він скаже.

А мене ще бояться. Бо не звикли. Нічого, звикнуть.

Шкода, що в мене борода не росте. Вони думали б, що я дід. І теж сідали б на бороду.

О, знов летять!

Теж напаслися. І не заблукали. От розумні! Як собаки, розумні!

Дід правильно їх вибрав. Прямо над хатою – сонце. І вони

вилітають начеб прямо з того сонця. Летять до вуликів. До нас. Гудуть, блищать проти сонця (За М. Слабошпицьким).

1. До якого стилю належить текст? Аргументуйте.
2. Якими людськими рисами наділяє хлопчик бджіл? Чому?
3. Як характеризують хлопчика думки про бджіл?
4. Що ви знаєте про цих незвичайних комах?

II. Випишіть із тексту слова, у яких відбувається чергування голосних звуків. Доберіть до них спільнокореневі слова або форми слів і запишіть.

ДОСЛІДЖУЄМО

До найпоширеніших належать такі чергування приголосних звуків:

- [г] – [ж] – [з']: *друг – друже – друзі;*
[к] – [ч] – [ц']: *рік – річний – у році;*
[х] – [ш] – [с']: *лопух – лопушина – у лопусі.*

362. Розподіліть слова у дві колонки: у першу – чергування голосних, у другу – чергування приголосних.

Пекти – випікати, крига – крижина, котити – катати, берег – узбережжя, нести – носити, мести – замітати, вечоріє – вечір, гонити – ганяти, воля – вільний, жінка – жінчин, нога – нозі, рух – у русі.

У коренях дієслів відбуваються такі чергування:

- [г] – [ж]: *бігти – біжу*
[з] – [ж]: *мазати – мажу*
[к] – [ч]: *сікти – січу*
[с] – [ш]: *косити – кошу*
[т] – [ч]: *котити – кочу*
[д] – [дж]: *ходити – ходжу*
[ст] – [шч]: *чистити – чищу*
[ск] – [шч]: *блискати – блищу.*

363. Доберіть до поданих слів спільнокореневі або їх форми так, щоб відбулося чергування приголосних звуків.

Ткач, пастух, друг, Явтух, язик, птах.

364. Замініть виділені слова прикметниками й запишіть їх. Підкресліть букви, що передають чергування приголосних звуків. Складіть 2–3 речення з утвореними сполученнями слів.

Зошит *Ольги*, звіт за *рік*, знаки на *дорогах*, борошно з *пшениці*, пісок *при березі*.

365. Гра «Хто більше». Доберіть до слова **гора** спільнокореневі слова. Запишіть. Поясніть написання слів.

366. Утворіть від кожного поданого дієслова форму першої особи однини. Підкресліть букви, що позначають звуки, які чергуються.

Зразок: *проси́ти* – *прошу́*.

Носити, ловити, любити, казати, мостити, летіти, вертіти, гладити, пустити, робити, терпіти, котити, кликати.

367. Прослухайте слова, запишіть їх під диктовку. До поданих слів доберіть спільнокореневі, щоб відбулося чергування приголосних. Складіть із ними словосполучення.

368. Прочитайте прислів'я й поясніть їх. До виділених слів доберіть спільнокореневі, у яких би відбувалося чергування. Запишіть.

1. Всяка *пташка* *свої* пісні співає.

2. *Легше* тобі на душі стане, як пісня до твого *серця* загляне.

3. Де нема співця, послухаєш *горобця*.

4. Нема *казок* кращих за ті, які створює саме життя.

5. Кому добре, той співає, кому зле, той *плаче*.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Нині в багатьох країнах лікування продуктами бджільництва набуло масового поширення, адже воно безболісне, випробуване тисячоліттями.

Бджоляр – незвичайна, але дуже корисна професія. Як показали знахідки археологів, стародавнім єгиптянам бджільництво було відоме ще близько семи тисяч років тому.

Є згадки в історичних документах про бджільництво й в Україні. Нестор Літописець, наприклад, писав про значне поширення бджільництва в Київській Русі в X столітті (3 інтернет-джерел).

бджоляр – apicultor
бджільництво – apicultura
єгиптяни – egyptean

МОДЕЛЮЄМО

369. Розкажіть, що вам відомо про користь меду.

370. Створіть комікс «Бджілка-мандрівниця в часі» (5–7 речень).

371. Перепишіть речення, поставте слова в дужках у потрібній формі. Підкресліть у них букви, що передають чергування приголосних звуків.

1. Тихі води Дніпра стрічав у (дорога) (*За А. Малишком*).
2. Ганна любила сидіти на (пори́г) та поглядати на широкий шлях (*І. Нечуй-Левицький*).
3. Палац стояв на горі́, на (берег) моря (*І. Нечуй-Левицький*).
4. Сергій вискочив по бойові́й (тривога) на верхню палубу (*І. Цюпа*).
5. З добрим дружи́, а лихого (стерегтися) (*Народна творчість*).
6. В одній (рука) та й не однакові пальці́ (*Народна творчість*).

§ 42. Позначення м'якості приголосних на письмі буквами *ь, і, є, ю, я*. Правила вживання м'якого знака

ЦІНУЄМО

372. Прочитайте й перекажіть текст.

Південне узбережжя України омивають хвилі Чорного й Азовського морів. Чорне море під час шторму стає похмурим

і темним, а в тиху погоду – ласкавим, ніжним, безкраїм, мов саме небо.

Азовське море належить до найменших морів світу. Найглибше воно в районі Керченської протоки (За С. Яремчуком).

узбережжя – coastă
протоки – strîmtori

ДОСЛІДЖУЄМО

В українській мові м'якість приголосних на письмі передають:

- букви **є, ю, я**, коли вони стоять після м'якого приголосного: *сине, люди, лялька*;
- буква **і**: *ліс, синій*.

373. Прочитайте. Запишіть фонетичною транскрипцією виділені слова.

Січень **снігом** січе, а мороз вогнем пече. Січень без снігу – **літо** без хліба. Січень **січися**, а ти до печі тулися. **Січень** наступає – мороз людей обіймає (*Народна творчість*).

М'який знак пишеться:

- після букв **д, т, з, с, ц, л, н**, якщо вони передають м'які звуки [д'], [т'], [з'], [с'], [ц'], [л'], [н']: *мідь, мить, станьте*;
- після букв, що позначають м'які приголосні, перед наступним твердим: *батько, донька*;
- після м'якого приголосного [л'] перед наступним м'яким приголосним: *вітальня, пальці*;
- у дієсловах на **-ть, -ться**: *навчається, змагаються*;
- у суфіксах **-еньк-, -оньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-**: *маленький, зіронька, чорнюсінький*;
- у сполученнях **-льч-, -льц-, -ньч-, -ньц-**, що походять із **-льк-, -ньк-**: *ляльчин, ляльці* – бо *лялька*; *доньчин, доньці* – бо *донька*.

374. Прочитайте слова. Назвіть у поданих словах букви, які передають м'якість приголосних на письмі.

Діти, тільки, веселенький, синь, хвилюється, близько, здається, няньчин.

375. Прослухайте прислів'я, запишіть їх під диктовку. Поясніть написання слів із м'яким знаком.

М'який знак не пишеться:

- після букв **б, п, в, м, ф; ж, ч, ш; г, к, ж**: *голуб, стовп, кров, ніч*;
- після **р**, що позначає твердий звук **[p]**: *Харків, повір*;
- перед буквами, що позначають м'які приголосні: *пісня, весняний*, але *тьманий* – *тьма*, *різьбяр* – *різьба*;
- після **н** перед **ж, ч, ш, щ**: *тонший, камінчик*;
- у сполученнях **-лч-, -лщ-, -нч-, -нщ-**, що походять із **-лк-, -нк-**: *Наталчин, Наталці* – *Наталка*; *дівчинці* – *дівчинка*;
- у дієсловах на **-ш, -шся**: *знаєш, тримаєшся*.

ВИВЧАЄМО

376. Запишіть слова у дві колонки: у першу – із м'яким знаком, у другу – без м'якого знака. Поясніть написання. Перекладіть молдовською мовою.

Цвірін..чання, (на) яблун..ці, (в) хатин..ці, велетен..ський, біл..ший, мен..ший, чотир..ма, ірпін..ський, дон..чин, жін..ці, промін..чик, куз..ня, різ..кий, низ..кий, різ..бяр, піс..ня, дз..вякати, повір..те, оглянис.. .

377. Перепишіть речення, уставте, де потрібно, м'який знак.

1. Шаную печал.. благородну у людях, яка не зат..марює світла життя (*П. Воронько*). 2. Планета сива над віками крутит..ся. Усе живе будует..ся і крушит..ся... (*Б. Олійник*) 3. А над ставком схилили верби віти і тягнут..ся до неба, що в воді... (*В. Сосюра*) 4. Гойдаєт..ся осінній дзвін барвистий, гойдаєт..ся

у кожному саду (Є. Гуцало). 5. У бабусі з долон.. посипалис.. вишен.. коштовні рубіни (П. Воронько).

378. Прочитайте текст. Перепишіть, уставте, де потрібно, пропущені букви й підкресліть, які з них передають м'якість приголосних. Поясніть написання м'якого знака.

Одесу видко по другий бік морс..кої затоки... Це місто в..со-
чіло на б..резі, мов кіс..тяк старої шхуни, з якої з..нято паруси,
лагодят.. на неї мотор чи парову машину. Одеса переж..вала
ч..ргову морс..ку зиму... Тумани з моря заходили часом – мокрі,
густі, сірі (За Ю. Яновським).

379. Прочитайте прислів'я. Спишіть їх, уставте, де потрібно, пропущені букви. Поясніть написання з **ь. Виконайте фонетичний розбір виділе-
них слів.**

1. Хвалят.. – не радій, сварят.. – не сумуй. 2. **Бат..кові**
заслуги на сина не переходят.. . 3. **Біл..ше** робити, а мен..ше
говорити. 4. З добрим дружис.., а лихого стережис.. . 5. Коли б
кіз..ка не скакала, то і ніж..ки б не зламала. 6. Тихше їдеш.. –
далі будеш.. . 7. За малим поженеш..ся – велике загубиш.. .
8. Краще раз побачит.., як тричі почут.. . 9. **Близ..ко** лікот..,
та не вкусиш.. . 10. Нехай буде греч..ка, аби не супереч..ка.

380. Відновіть прислів'я. Перепишіть, уставте, де потрібно, м'який знак.

1. У чужій сторон..ці 2. Добре там живет..ся, 3. Полох-
ливий заец.. 4. Не кажи – не вмю, 5. Приший, мамо, до
спіднички мені по кишен..ці, ... (Народна творчість). 6. Чи-
стен..кі вікон..ця

Довідка: ...сміют..ся до сон..ця; ...і пен..ка боїться; ...а у кожену
поклади горіхів по жмен..ці; ...де гуртом сієт..ся і жнет..ся;
...а кажи – навчус..; ...не так світить сонце.

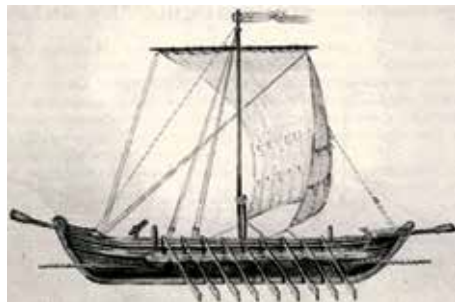

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Козаки були вмілими воїнами не тільки на суші, а й на морі. Їхні славнозвісні чайки не боялися нічого: ні бурі, ні гармат на турецьких галерах. Слово «чайка» походить від тюркських «чаїк-каїк», що означає «човен», «дубок».

Саме козаків вважають першими винахідниками сучасного підводного човна. За свідченнями французького філософа XVI століття Р. Фурньє, «...вони з'явилися несподівано, піднімалися просто з дна моря і наводили жах на варту...» (З інтернет-джерел).

МОДЕЛЮЄМО

381. Складіть діалог «Моє Чорне море» (7–10 реплік). Поділіться цікавими та невідомими фактами про море.

382. Перепишіть текст, уставте пропущені букви, де потрібно – м'який знак.

Ви ж..вете сер..д людей. Кожен ваш вчинок, кожне ваше бажання відб..вають..ся на людях. Знайте, що існує межа між тим, що вам хоч..т..ся, і тим, що можна. Ваші бажання – це радощі або ж сл..ози ваших близ..ких. Пер..віряйте свої вчинки свідоміс..тю: чи не завдаєте ви зла, непр..ємнос..ті, незручнос..ті людям своїми вчинками. Робіт.. так, щоб людям, які оточуют.. вас, було добре (В. Сухомлинський).

§ 43. Сполучення *ьо, йо*

ЦІНУЄМО

383. Прочитайте вірш Андрія Олеськіва. Визначте тему й основну думку поезії. Дайте відповіді на запитання до твору.

Гірські нескорені вершини,
Які занурились у хмари.
Ліси дрімучі, полонини,
Старі колиби і кошари.

Вітри ласкаві та сердиті,
Духмяні трави запашні.
Громи ревуть несамовиті,
Струмок дає води душі.

Стрімкі потоки, водоспади,
Могутні скелі, спів трембіти.
Я йду до Вас, мої Карпати, –
Одні такі на цілім світі.

полонина – luncă de munte
 колиба – colibă
 кошара – stîna
 трембіта – trembita

1. Якими словами автор описує гори Карпати?
2. З якою метою в останніх рядках слово «Вас» написано з великої букви?
3. Які почуття висловлює поет до рідного краю?

ДОСЛІДЖУЄМО

384. Прочитайте слова. Перепишіть, поділіть їх на склади. Порівняйте, на якому місці у складі пишуться буквосполучення **ьо, **йо**.**

Мальовничий, йому, знайомий.

Буквосполучення **ьо** передає на письмі м'якість попереднього приголосного з голосним [о] і пишеться в середині або в кінці складу: *бадьорий, сьомий*.

ВИВЧАЄМО

385. Запишіть слова у дві колонки: у першу – із буквосполученням **йо, у другу – із буквосполученням **ьо**. Поясніть написання. Перекладіть їх молдовською мовою.**

С..омий, л..он, ма..ор, т..охкати, буль..он, бо..овий, син..ого, тр..ох, ма..онез, л..одовик, ..огурт, зверхн..о, дз..обик, міль..он.

386. Перепишіть текст. Уставте пропущені букви. Підкресліть у словах буквосполучення **йо, **ьо**. Поясніть написання.**

Черемош простягся в долині, як срібна нитка, і шум його сюди не доходив. Далекі гори одкр..вали один за одним свої верхи, вставали, як хвилі в син..ому морі. Здавалось, що ті бе..конечні сині вали таки ідуть на н..ого, готові впасти до ніг. Віт..р бив йому в груди, його дихання в одно зл..валось із диханням гір (За М. Коцюбинським).

387. Прослухайте речення, випишіть слова з буквосполученнями **йо, **ьо**. Поясніть написання.**

388. Перепишіть прислів'я. Уставте пропущені буквосполучення **йо, **ь**о. Поясніть написання.**

1. Дівочі сл..зи – як весняний дощ. 2. Кінь на чотир..х ногах і то спотикається. 3. Ворон воронові очі не видз..бає. 4. ..го і в ложці не спіймаєш. 5. С..годні густо, а завтра пусто. 6. Ложка д..гтю зіпсує бочку меду.

389. Утворіть прислів'я з поданих слів у «сніжинці». Запишіть.

390. Запишіть слова з буквосполученнями **йо,ьо, назвіть те, що зображене на ілюстраціях. Уведіть слова в речення.**

391. До поданих слів доберіть слова з буквосполученнями **йо,ьо**. Запишіть, підкресліть **йо,ьо**.

... пейзаж, ... гори, ... справа, ... настрій.

Хвилинка-цікавинка

Чи знаєте ви, яка гора є найвищою в Україні?

Найвища гора на території України – Говерла, яка належить до гірського масиву в Карпатах – Чорногірського хребта. Гора розташована на межі Закарпатської та Івано-Франківської областей, орієнтовно 17 км від кордону з Румунією.

Висота Говерли – 2061 м над рівнем моря.

Найвища ж вершина Земної кулі – Еверест (8848,86 м над рівнем моря) розташована в Гімалаях (З інтернет-джерел).

МОДЕЛЮЄМО

392. Уявіть, що ви зустрілися з Іриною Галай – першою жінкою-українкою, яка підкорила Еверест у 2016 році. Про що ви хотіли б у неї запитати? Складіть 5–7 запитань до української альпіністки.

393. Запишіть слова за алфавітом. Уставте пропущені буквospoлучення **йо,ьо**. З трьома словами складіть речення.

Кол..ровий, бо..вий, пол..вий, т..хкають, прац..витий, л..н, сер..зний, зна..мий, бад..рий, ра..н, кра..вий, ..дований, с..рба-ти, Андрі..вич, л..дяник, озна..млення, Ковал..в, позна..митися, вс..го, вол..вий.

§ 44. Правила вживання апострофа. Правильна вимова та написання слів з апострофом

ЦІНУЄМО

394. Прочитайте й прослухайте повний текст, перекажіть його. До якого стилю він належить? Дайте відповіді на запитання.

До чого ж гарно й весело було в нашому городі!

хлів – *hambar*

стріха – *asoperiş*

тин – *gard*

пуп'янок – *cosuri*

1. Що найбільше в житті любила мати?
2. Якими образними словами автор описує рослини?
3. З якою метою він наділяє рослини людськими рисами?
4. Яким ви уявляєте оповідача?

■ ДОСЛІДЖУЄМО

395. Прочитайте слова, порівняйте вимову. Назвіть приголосні звуки. М'якими чи твердими є приголосні звуки у виділених буквосполученнях? Поміркуйте: один чи два звуки позначає буква **я в кожному слові.**

Буряк – бур'ян, свято – В'ячеслав, цвях – підв'язати, зоряний – сузір'я, моряк – Мар'яна, порядок – пір'я.

Апостроф – це графічний знак, який уживають для позначення роздільної вимови твердих приголосних.

Після апострофа букви **я, ю, є, ї** позначають звукосполучення [йа], [йе], [йу], [йї].

Апостроф ставиться:

- перед буквами **я, ю, є, ї** після букв **б, п, в, м, ф**: *об'єкт, п'ять, в'язати, м'який, верф'ю*;
- після букви **р**, що позначає твердий звук [р]: *подвір'я, матір'ю*;
- після префіксів та першої частини складних слів, що закінчуються твердим приголосним: *з'явитись, підїхати*;
- після букви **к** у слові *Лук'ян* та споріднених із ним словах *Лук'янівна, Лук'яненко, Лук'янівка, Лук'янчук*.

■ ВИВЧАЄМО

396. Прочитайте й выпишіть слова, які пишуться з апострофом. Запишіть фонетичною транскрипцією виділені слова.

Зоря, духмяний, священник, Лук'ян, *морквяний*, зв'язати, відїздити, возз'єднання, роз'яснення, вїзний, зав'язь, *сім'я*, двох'ярусний, черв'як, п'яний, торф'яний, м'ята.

397. Прочитайте слова. Порівняйте їх вимову й написання. Запишіть виділені слова фонетичною транскрипцією. Визначте, чому в першому слові кожної пари апостроф не пишеться.

Загітувати – з’ясувати, зекономити – з’єднати, безіменний – без’язикий, зорганізувати – з’їздити, дзвякнути – відв’язати, **рясний – пір’я**.

Апостроф НЕ ставиться:

- перед буквами **я, ю, є, ї** після букв **б, п, в, м, ф**, якщо перед ними стоїть буква, що позначає кореневий приголосний, крім **р**: *свято, цвях, морквяний*, але *верб’я, черв’як, торф’яний*;
- після букви **р**, що позначає м’який звук [р’]: *рясний, поряд, рюкзак*.

398. Запишіть слова у дві колонки: у першу – з апострофом, у другу – без апострофа. Уставте в словах, де потрібно, апостроф. Поясніть написання.

Рум..яний, в..язи, горохв..яний, св..ятковий, кур..єр*, міжгір..я, матір..ю, без..язикий, від..їзд, торф..яний, медв..яний, хлоп..я, пам..ять, п..ять, пор..ядок, подвір..я, об..єм, роз..яснити, солом..яний, дріб..язковий.

399. Перепишіть речення. Уставте пропущені букви й апостроф, де потрібно. Поясніть написання виділених слів.

1. На луки лягло тихе **надвечір..я**, озера обгорталися рожевою млою... (*Гр. Тютюнник*). 2. Де колись були бур..яни, там тепер ш..рокі лани (*Народна творчість*). 3. У людських садах розцвітали духм..яні груші (*О. Гурейв*). 4. Ластів..ята вил..тіли з гнізда і почали кружляти в лазуровому небі (*М. Магера*). 5. Сік бур..яка можна додати в домашній лимонад. 6. Куди не повернешся – золоте **верб..я** росте (*М. Номис*). 7. Розумний птах шкодує пір..я, мудра людина шкодує слова (*Народна творчість*). 8. Тихий день ввійшов у сад гілчастий, Пахощі **медв..янії** розлив (*Л. Забашта*).

400. Перепишіть скоромовку. Уставте пропущені апострофи. Поясніть написання. Вивчіть скоромовку напам'ять. Перекладіть молдовською мовою.

У Лук...яна – в...язка м...яти. У Дем...яна – дев...ять в...язок.

401. Перепишіть вірш Ліни Костенко. Уставте апостроф. Запишіть виділені слова фонетичною транскрипцією.

Дощ полив, і день такий *полив...яний*.
Все блищить, і люди як нові.
Лиш дідок старесенький, *кропив...яний*
блискавки визбирує в траві.

полив'яний – *irigat*
кропив'яний – *de urzică*

402. Від поданих слів утворіть прикметники. Поясніть написання.

Олово, торф, дрова, риба, Різдво, дерево, трава, камінь.

403. Від поданих слів утворіть дієслова з префіксами об-, від-, роз-, під-, з-.

Їхати, єднати, їсти, юрба, ятрити.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Трипільська культура – одна з найдревніших цивілізацій у світі. Її історія розпочалася 7 тисяч років тому. Більшість земель, на яких вона існувала, – в Україні, Молдові, Румунії.

Найперші сліди людських поселень в Україні сягають за 150 тисяч років (з інтернет-джерел).

трипільський – *tripilia*
цивілізація – *civilizație*
межиріччя – *interfluviu*
землеробство – *agricultură*
племена – *triburi*
свердло – *burghiu*
плуг – *ara*

Державний історико-культурний заповідник «Трипільська культура» на Черкащині.
Реконструкція трипільського житла в селі Легедзиному

404. Віднайдіть у мережі «Інтернет» інформацію про знахідки трипільської культури на територіях України та Молдови. Розкажіть однокласникам/однокласницям.

405. Складіть розповідь (5–7 речень) «Візерунки на череп'яному посуді трипільців».

406. Перепишіть прислів'я, уставте апостроф. Поясніть написання слів із апострофом. Виділене слово запишіть фонетичною транскрипцією.

1. У сім..ю, де лад, щастя дорогу не забуває. 2. Готовеньке і кішка з..їсть. 3. Людям язика не зав..яжеш. 4. Знає кіт, чие сало з..їв. 5. Нащо й клад, коли в сім..ї лад. 6. Одвага або мед п..е, або сльози лле. 7. Праця – здоров..я, лінь – хвороба. 8. Хто добро зробив, того довіку пам..ятай.

§ 45. Подвоєння букв на позначення подовження м'яких приголосних

ЦІНУЄМО

407. Прочитайте та прослухайте повний текст, визначте його тему. Дайте відповіді на запитання. Доведіть, що текст належить до художнього стилю.

Гарне місто Київ! Гарніше від Пирятина, від Крижополя, від Жмеринки – від усіх міст, які я бачив. Столиця!

вигон – *rășune*
ескалатор – *scara rulantă*

1. У яких рядках оповідача розкривається його захоплення від побаченого в Києві?
2. Які слова чи рядки з тексту вам здалися смішними? Чому?
3. Чому, на вашу думку, оповідач називає метро науковою фантастикою?

■ ДОСЛІДЖУЄМО

408. Прочитайте слова. Виконайте розбір поданих слів за будовою. Визначте, на межі яких частин слова відбувається подвоєння букв.

Дати – віддати, день – денний, ріс – розрісся.

Два однакові приголосні звуки можуть збігатися на межі значущих частин слова:

- префікса та кореня: *беззахисний, віддати*;
- кореня та суфікса: *законний, годинник*;
- двох суфіксів: *письменник, глибинний*;
- дієслівної основи та суфікса **-ся**: *пронісся, розрісся*;
- на межі частин складного слова: *юнат* (юний натураліст).

У прикметниках, утворених від іменників за допомогою суфіксів **-ан- (-ян-), -ин-, -їн -**, буква **н** не подвоюється: *гречка – гречаний, глина – глиняний, бджола – бджолиний*.

409. Утворіть від поданих слів нові, з подвоєнням букв. Укажіть, на межі яких значущих частин слова відбулося подвоєння.

День, закон, стіна, звук, дати, туман, машина, ділити, ціна, шаблон, будень.

410. Запишіть слова. Уставте пропущені букви. Поясніть написання.

Об..ігти, від..аль, вугіл..я, розніс..я, зіл..я, сон..ий, спец..ех, віськ..омат.

У прикметниках наголошений суфікс **-енн-**, що надає слову значення «дуже», «надзвичайно», пишеться з подвоєними буквами: *широч**енний***, *глибоч**енний***.

У прикметниках, що вказують на неможливість або можливість здійснення якоїсь дії та мають префікс **не-**, наголошені суфікси **-анн-**, **-яnn-**, **-енн-** пишуться з подвоєними буквами: *незрівня**нний***, *неоціне**нний***.

Із подвоєними буквами пишуться слова *благослове**нний***, *натхне**нний***, *свяще**нний***.

411. Прочитайте слова. Назвіть, які звуки подовжуються. Між якими звуками вони стоять?

Життя, суддя, знання, миттю, навмання, пізнання, Запоріжжя, затишшя, ніччю, ллється.

Подвоєні букви вживаються для позначення на письмі подовжених приголосних [д'], [т'], [з'], [ц'], [л'], [н'], [ж], [ч], [ш] між голосними в:

- іменниках середнього роду на **-я**: *читання, запитання*;
- окремих іменниках чоловічого і жіночого родів на **-я**: *стаття, рілля*;
- іменниках жіночого роду з основою на приголосний у формі орудного відмінка однини перед закінченням **-ю**: *тінню, міддю*;
- різних формах дієслова **лити** та споріднених словах: *ллеш, виллємо*;
- словах **бовваніти, ссавець** та споріднених із ними;
- прислівниках на **-ння**: *зрання, спросоння, навмання*.

ВІВЧАЄМО

412. Запишіть слова у дві колонки: у першу – із подвоєними буквами, у другу – без подвоєння. Поясніть написання слів із подвоєними буквами.

Мит..ю, вогнен..ий, скажен..ий, височен..ий, антен..ий, тьмян..ий, вроджен..ий, ден..ий, орлин..ий, Хмельнич..ина,

узбіч..я, неждан..ий, адресован..ий, однозмін..ий, вікон..ий, роз'єднан..ий, олов'ян..ий, нескінчен..ий, електрон..ий, дерев'ян..ий, без..ахисний, гіл..я.

413. Перепишіть, уставте пропущені букви. Поясніть написання.

а) о..бивати, в..ечері, від..алік, щоден..ик, без..ахисний, з..аду, район..ий, ран..ій, письмен..иця;

б) проніс..я, затряс..я, Ган..а, л..яний, л..ю, війсь..комат, зав..ід..ілу, Іл..я.

414. Перепишіть речення. Уставте пропущені букви. Поясніть написання слів із подвоєнням букв.

1. Він говорив про досліджен..я багатющого родовища нафти на дні Каспійського моря (*О. Донченко*). 2. Стат..я міститиме короткі біографічні відомості про вченого. 3. Це несподіване і захоплююче відкрит..я порадувало і розсмішило... (*М. Стельмах*). 4. При самій землі росте трава густо й усяке зіл..я (*Марко Вовчок*). 5. Олеся вскочила в таке місце, де лежало камін..я в високих кущах татарського зіл..я та очерету (*І. Нечуй-Левицький*). 6. Він зараз виступав по телебачен..ю з читан..ям своїх віршів (*Ю. Мокрієв*).

415. Подані іменники поставте у формі орудного відмінка однини. Поясніть їх написання. Складіть 2–3 речення з поданими словами (на вибір). Перекладіть молдовською мовою.

Область, блакить, тінь, сіль, ніч, розповідь, печаль, паморозь*, гуаш, подорож.

416. Перепишіть речення. Уставте пропущені букви.

1. І судно, що бов..аніє на морі, – те судно нікуди не попливе (*Олесь Гончар*). 2. Північ синя й невблаган..а, як осіннє небо зран..я, як прозорі тихі води лісових німих озер (*Н. Забіла*). 3. Спросон..я птах крилами затріпоче, про щось у сні зашепчеться трава... (*В. Сосюра*) 4. Він вийшов на тиху надвечірню вулицю й побрів по ній навман..я (*Л. Дмитерко*). 5. У роботі найприємніше мені обдумуван..я (*М. Коцюбинський*).

417. Складіть і запишіть речення з поданих слів «хмаринки».

418. Гра «Одним словом». Замініть сполучення слів одним словом того ж значення з подвоєними буквами. Перше слово запишіть фонетичною транскрипцією.

Зразок: села над Дніпром – наддніпрянські села.

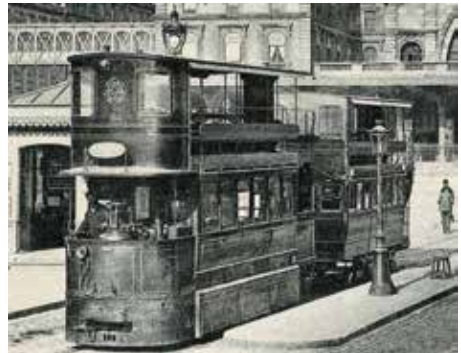
Зняти з ніг взуття. Дуже розкрити рот. Відійти на певну відстань. Відібрати зброю.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Федір Піроцький прогулювався Києвом і співчутливо спостерігав, як виснажені коні тягнуть трамваї на круті дніпровські схили. Це був початок 1870 років, а Піроцький уже знав, що конка себе віджила. Адже з'явилися електричний струм, телеграф і навіть телефон. За цими технологіями майбутнє, але як саме їх поєднати з трамваями – полтавчанин поки не знав.

Уже через рік результати своїх досліджень він надрукував у західній інженерній пресі, а 1879 року німецька фірма Siemens & Halske представила в Берліні прототип трамвайної колії з локомотивом та двома платформами, на яких возили приголомшених відвідувачів (3 інтернет-джерел).

конка – konka

прототип – prototip

локомотив – locomotivă

платформа – platformă

419. Уявіть себе винахідником. Розкажіть про свій винахід однокласникам/однокласницям. Складіть комікс «Я – винахідник/винахідниця» (5–7 речень).

420. Перепишіть речення. Уставте пропущені букви. Поясніть написання.

1. Водночас м..моволі кожен потай кидав погляд на в..ликий вокзальний годин..ик, дивуючись, що хвили..на стрілка так повільно повзе по ц..ферблату (П. Загребельний). 2. Академік був мовби ж..вим втілен..ям науки, її всемогутності й незбагнен..ості (П. Загребельний). 3. Осін..є сонце сідало у хмари (Панас Мирний).

ТЕСТОВИЙ ПРОСТІР

за темою «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія»

Виконайте тестові завдання (з 1 по 11), які розміщені на QR-кодi

12. Прочитайте речення, що первісно, за іншого порядку їх розташування, становили зв'язний текст. Виконайте завдання після речень.

Цей оригінальний човен видовбували з верби або липи.

Згадаймо про оригінальний човен у козаків.

Він складався з двох днищ, де розміщували вантаж.

Вони дуже швидко плавали по Дніпру і Чорному морі на своїх чайках.

Так краще було занурювати судно у воду та непомітно підпливати до ворогів.

Зміст первинного тексту буде відновлено, якщо речення розташувати в послідовності, запропонованій у рядку

А					
Б					
В					
Г					

ВІДОМОСТІ ІЗ СИНТАКСИСУ Й ПУНКТУАЦІЇ

КРАЙ ДОСЯГНЕНЬ І КРАСИ

Словосполучення та речення

§ 46. Головне й залежне слово у словосполученні. Граматична помилка та її умовне позначення

ЦІНУЄМО

421. Прочитайте слова та словосполучення. Поставте запитання. Як здійснюється зв'язок між словами? Що точніше називає предмет, дію чи ознаку?

урожай
бібліотека
перший
працювали
збирають

багатий урожай
шкільна бібліотека
перший у навчанні
працювали на уроці
збирають яблука

ДОСЛІДЖУЄМО

Словосполучення – це два (чи більше) слів, пов'язаних між собою граматично або за змістом, одне з яких головне, інше – залежне: *осінній ліс, чари природи, свіже повітря, читати книжку, гарно співає.*

Головне – це слово, **від** якого ставиться питання.

Залежне – це слово, **до** якого ставиться питання.

Слова у словосполученні пов'язані:

- **за змістом** (питання від головного слова до залежного): *руки (чий?) мамині, живе (де?) в місті, книжка (яка?) цікава;*
- **граматично**: за допомогою закінчень (*весела пісня, яскраві промені, розповісти казку*) або за допомогою закінчень і прийменників одночасно (*повертатися з дороги, полетіла на землю, збиралися біля річки*).

який?
↓
⊗
яблуневий цвіт

чого?
↓
⊗
уришок казки

Синтаксис – розділ науки про мову, який вивчає **слово-сполучення й речення**.

Пунктуація – розділ науки про мову, який вивчає **розділові знаки (, . ! ? –)**.

422. З поданими словами утворіть словосполучення; запишіть їх, визначте головне й залежне слово.

Вітер, телефонувати, десять, друг, наші, корисний, цікавий, мені, одинадцять, працювати.

423. Поміркуйте й визначте, чому поєднання слів у першій колонці є словосполученнями, а у другій – ні.

пиши красиво
писатиму завтра

хай пише
буду писати

424. Прослухайте, запишіть словосполучення в першу колонку, а сполучення слів – у другу.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Микола Сядристий – Заслужений майстер народної творчості України, Народний художник України, чемпіон України з підводного плавання, всесвітньо відомий творець мікромініатюр, видатний дослідник і поет. Творчість цього майстра затвердила у світі появу нового слова – «мікромініатюра», якого раніше не було ні в енциклопедіях, ні у словниках.

Роботи М. Сядристого виконані вручну, за особисто винайденою технологією. Вони такі мізерні, що можуть загубитися серед порошків. Кожну з мікромініатюр можна розгледіти лише під мікроскопом.

«Кобзар» Т. Шевченка

Серед знаних мистецьких і технічних мінічудес майстра – найменша у світі книга – «Кобзар» Т. Шевченка, з портретом поета й віршами. Книга має 12 сторінок, зшитих павутинкою, а обкладинку виготовлено з пелюстки безсмертника.

Мистецтво Миколи Сядристого засвідчує безмежність можливостей людського розуму і вмілих рук (з інтернет-джерел).

Паралельний світ. Комар натуральної величини, виконаний із золота.

Маленька дівчинка сидить під парасолькою на носі в комах

Найменші у світі шахи.

Шахівниця з фігурками, розміщена на голівці шпильки.

ВІВЧАЄМО

До словосполучень **НЕ** належать:

- підмет і присудок: *птахи полетіли*;
- іменник (займенник) з прийменником: *до мене; у книзі*;
- однорідні члени речення: *дерева й кущі*;
- стійкі словосполучення (власні назви): *Тихий океан, Карпатські гори*.

425. Запишіть тільки словосполучення. У виписаних словосполученнях визначте головне й залежне слово.

Сонце і хмари; кошлата хмарина; небо захмарилося; сяйнула блискавка; заворушились повільно; Чорне море; краєчок сонця; краплі дощу; гнути спину; шугонула злива; вітер і дощ.

кошлатий – *flocos*

Словосполучення бувають **непоширені й поширені**.

Непоширене словосполучення складається лише з **двох повнозначних слів** – головного й залежного: *пухнасті улюбленці, купити молоко, дивитися на kota*.

Поширене словосполучення складається із **трьох і більше повнозначних слів**. Одне й те саме слово в поширеному словосполученні може бути головним, тобто від нього ставиться питання, і водночас – залежним, тобто до нього ставиться питання: *двоє милих кошенят, тварини із сірими очима*.

426. Запишіть словосполучення. Укажіть словосполучення непоширені й поширені. Визначте головне й залежне слово.

Багата осінь, сон гіллястої яблуні, завзято працювали, медвяний запах плодів, журавлиний ключ, повертатися з дороги, садок вишневий, далекі дзвони, березовий гай, скарги засмученого гаю.

скарга – plingere

427. Утворіть із поданих слів словосполучення, визначте головне й залежне слово.

(Батьківський) земля; не знати (втома); прочитати в (підручник); на (шкільна) парта; під (розкішна) вербою; не побачити (помилка); (цікавий) книга.

428. Запишіть сполучення слів у дві колонки: у першу – словосполучення; у другу – сполучення слів.

Сосни та ялини, нові підручники, біг швидко, над озером, уламок дерева, тигри й леви, подих весни, електронна адреса, прийшла весна, українська мова.

429. Прочитайте. Запишіть, який із двох варіантів правильний, визначте головне й залежне слово.

приймати участь

відкрити двері

відкрити очі

подякувати вчителя

брати участь

відчинити двері

розплющити очі

подякувати вчителю

Граматична помилка – порушення правил граматики: неправильно утворені слова, слово вжили не в тій формі, неправильно побудували речення чи словосполучення. Граматична помилка позначається буквою **Г**: *пішов за хлібом, хворіти ангіною*.

430. Знайдіть помилки, відредагуйте речення й запишіть.

1. Усі учні класу були одягнені у святковій формі. 2. На шкільному святі грали в народні інструменти. 3. Заняття починаються в дев'ять годин. 4. Дякую вас за допомогу.

МОДЕЛЮЄМО

431. З поданих слів складіть прислів'я. Запишіть 3–4 словосполучення, визначте головне й залежне слово.

1. Грому, від, не, і, воді, в, сховаєшся. 2. Найменша, і, зрадить, вогонь, іскорка, найбільший. 3. Малих, море, з, крапель, робиться.

432. Зі словосполученнями складіть і запишіть речення. Об'єднайте їх за змістом.

Червона калина, білий цвіт, зелений луг.

433. До головних слів додайте залежні, створіть словосполучення й запишіть із ними речення.

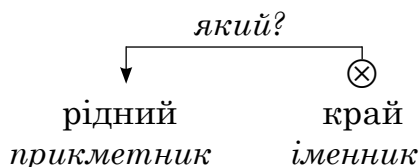
Читати (*що?*), написати у (*чому?*), бажати (*чого?*), повідомити про (*що?*), співати (*як?*), квіти (*які?*), повернутися (*коли?*), вивчити (*як?*), навчатися (*як?*), розквітнути (*коли?*).

СИНТАКСИЧНИЙ РОЗБІР СЛОВСПОЛУЧЕННЯ

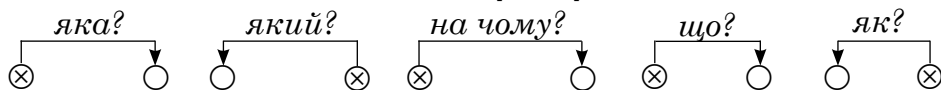
1. Визначити головне й залежне слово.
2. Поставити питання від головного слова до залежного.
3. Визначити, якими частинами мови виражене головне й залежне слово.
4. Указати, як граматично пов'язане головне слово із залежним: за допомогою тільки закінчення або за допомогою закінчення та прийменника одночасно.

Рідний край

У словосполученні *рідний край* головне слово – *край*, залежне – *рідний*. *Край (який?) рідний*. Головне слово виражене іменником, залежне – прикметником. Граматично залежне слово пов'язане з головним за допомогою закінчення **-а**.

434. Доберіть і запишіть словосполучення, які відповідали б схемам. Виконайте письмовий синтаксичний розбір двох із них.

435. З поданих речень випишіть 4–5 словосполучень. Визначте в них головне й залежне слово.

У вересні жовкне й осипається листя дерев. Тоненька берізка задумливо притихла на галявині. Ось-ось вона скине своє золоте листячко. Міцний дуб роздивляється її співчутливо (З інтернет-джерел).

436. Відредагуйте й запишіть народні прикмети.

1. Нічний вітер прогнозує дощ на наступний день. 2. Калина рано зачервоніє – до ранньої і люту зиму. 3. Хмари рухаються проти вітер – погіршиться погода.

§ 47. Речення, його граматична основа (підмет і присудок). Речення з одним головним членом

ЦІНУЄМО

437. Прочитайте. Визначте, у чому полягає відмінність між словосполученням і реченням. Порівняйте свої міркування з матеріалом таблиці.

Зима. Сувора зима. Нарешті закінчується холодна зима. Ягоди. Соковиті ягоди. Маринка їла стиглі соковиті ягоди. Книга. Цікава книга. Мені мама купила цікаву книгу.

Опрацюйте таблицю

Слово	Словосполучення	Речення
називає предмет, явище, ознаку чи дію	<ul style="list-style-type: none"> ➤ більш повно називає предмети, явища, ознаки чи дії; ➤ не має закінченої думки; ➤ складається з двох і більше повнозначних слів. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ служить одиницею спілкування; ➤ може складатися з одного чи багатьох слів; ➤ має закінчену думку.

438. Прочитайте. Об'єднайте перше словосполучення з третім, друге – з четвертим.

1. Яблучко від яблуні. 2. Гарно того вчити. 3. Недалеко відкотиться. 4. Хто хоче все знати.

Речення – це слово чи група слів, які пов'язані за змістом та граматично, що виражають закінчену думку. Кожне речення має **граматичну основу** – *підмет* і *присудок*, які залежать один від одного.

Опрацюйте таблицю

Підмет	Присудок
Головний член речення, що називає предмет, про який говориться в реченні.	Головний член речення, який називає дію, стан, ознаку, що приписується підмету.
<i>Хто? Що?</i>	<i>Що робить підмет? Що з ним робиться? Який він є? Хто він такий?</i>
Найчастіше виражений іменником або займенником.	Найчастіше виражений дієсловом, рідше – іменником, прикметником.
<i>Ходять <u>хмари</u> в синім небі. <u>Ми</u> любимо весну.</i>	<i><u>Розквітла</u> вишня біля мого вікна. Україна – наша <u>Батьківщина</u>.</i>

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Іван Марчук – народний художник України, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка. 2007 року потрапив до рейтингу 100 геніїв сучасності, який уклала британська газета «Дейлі телеграф».

Митця шанують, називають «маестро найвищого престижу». Невтомний митець скаржиться, що в нього... лише дві руки.

– Якби в мене, як у бога Шіви, їх було двадцять, я зробив би набагато більше (3 інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

439. Перепишіть речення, уставте пропущені букви. Визначте граматичну основу. Укажіть речення з одним головним членом. Яких відтінків надають тексту такі речення?

1. З доречного слова зложит..ся мова. 2. Гарна мова знаходит.. добре слово. 3. Не кидай слів на віт..р! 4. Цей за словом у к..шеню не полізе. 5. Від людс..кого поговору не сховатися в нору. 6. Біл..ше слухай, менше говори. 7. Людей п..тай, а свій розум май (*Народна творчість*).

Речення має граматичну основу.

Граматична основа – це підмет і присудок.

Речення, граматична основа якого складається з двох головних членів (підмета й присудка), називається **двоскладним**: *Над лісовим озерцем запалав рожевий ранок*. Речення з одним головним членом – **односкладне**: *Світає*.

440. Спишіть речення. Підкресліть граматичну основу. З'ясуйте, якими частинами мови виражені підмет і присудок.

1. Перед розумом і сила поступається. 2. Не борода робить чоловіка мудрим. 3. Мудрим ніхто не вродився, а навчився. 4. Правда світліша за сонце. 5. Хліб – усьому голова (*Народна творчість*).

441. Прослухайте речення, запишіть їх під диктовку. Підкресліть граматичну основу. Визначте речення з одним головним членом.

442. Відновіть деформований текст. Підкресліть граматичну основу.

1. Ми, любити, земля, рідний. 2. Вона, світ, у, ми, для, найкращий. 3. Тут, вирости, народитися, й, ми. 4. Тут, наш, жити, дід, прадід. 5. Теж, вони, земля, свій, любити.

443. Знайдіть другу частину кожного речення, запишіть. Підкресліть у реченнях граматичні основи.

1. На те й голова. 2. Щоб у ній розум був. 3. З великої хмари. 4. То ти будь ще добріший. 5. Малий дощ. 6. Коли до тебе добрі. 7. Правда. 8. Світліша за сонце.

444. Доберіть з довідки та вставте пропущені підмети.

Тихим гомоном струмочків прощала-ся приносив лагідні подихи весни. Зазеленіла на пагорбках Відкур-ликали в синьому небі ... і забродило ... весняними пахощами. ... пробиваються крізь набряклі бруньки, стебельця тра-ви, крізь зарості конвалій. ... народжуються в серці нові сили (За М. Олійником).

Довідка: вони, зима, журавлі, вітер, щодня, земля, повітря.

МОДЕЛЮЄМО

445. Складіть висловлювання (7–8 речень) на тему «Весна прийшла». У кожному реченні визначте граматичні основи.

446. Спишіть текст, визначте межі речень. Розставте розділові знаки. Підкресліть граматичні основи.

Змією біжить дорога з гори в долину по сторонах того шляху простелились зелені лани тепле та легке повітря хилить до спокою, гне до дрімоти дзвінка жайворонкова пісня стиха колише душу затихають болі й образи зникають клопоти жур-ливі відчувається несподівана легкість (За Панасом Мирним).

§ 48. Речення. Види речень за метою висловлювання: розповідні, питальні, спонукальні; за емоційним забарвленням: окличні й неокличні. Пунктуаційна помилка та її умовне позначення

■ ЦІНУЄМО

447. Прочитайте. Визначте, у якому реченні висловлено повідомлення, у якому – запитання, а в якому – пораду, прохання, наказ. Як ви розумієте слова українського поета Володимира Сосюри? До чого він закликає?

1. Я люблю мою Вітчизну над усе на всій землі. 2. Любіть Україну всім серцем своїм і всіми своїми ділами! 3. Що крила тобі у натхненні дає? – Любов до моєї Вітчизни.

■ ДОСЛІДЖУЄМО

Залежно від мети й характеру висловлювання всі речення можна поділити на три основні типи: **розповідні, питальні та спонукальні**.

Опрацюйте таблицю

ВИДИ РЕЧЕНЬ ЗА МЕТОЮ ВИСЛОВЛЮВАННЯ

Розповідні	Питальні	Спонукальні
Містять повідомлення, розповідь про щось.	Містять запитання, на яке передбачається відповідь, або запитання, що не вимагає відповіді.	Містять наказ, вимогу, заклик, прохання, побажання, пораду тощо
<i>Мав батько трьох синів (З народної казки).</i>	<i>Яка найгарніша у світі мова? (За Є. Лещук)</i>	<i>Люби життя, люби людей, природу (Б. Лепкий).</i>

448. Прослухайте речення. Визначте вид за метою висловлювання кожного з них, зверніть увагу на відповідну інтонацію.

449. Порівняйте речення. Чи однакова думка в них висловлена? Як вони вимовляються?

Сосни тут високі. Ох, які ж тут високі сосни!

Розповідні, питальні та спонукальні речення можуть вимовлятися із сильним почуттям радості, захоплення, здивування, болю, смутку, страху. Такі речення називаються **окличними**. На письмі в кінці окличного речення ставиться знак оклику. Тобто за емоційним забарвленням речення поділяються на **окличні й неокличні**.

Опрацюйте таблицю

ВИДИ РЕЧЕНЬ ЗА ЕМОЦІЙНИМ ЗАБАРВЛЕННЯМ

Окличні	Неокличні
Розповідні, питальні, спонукальні речення, якщо передають сильні емоції (переживання): <i>хвилювання, захоплення, радість, страх, відчай</i> .	Розповідні, питальні, спонукальні речення, якщо вони вимовляються спокійним тоном, без окличної інтонації.
<i>Що може бути від трав і сонця краще?! (Т. Севернюк)</i>	<i>Немає нічого милішого за рідну землю.</i>

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Україна подарувала світові чималу кількість талановитих людей. Серед них – видатні вчені, винахідники, Нобелівські лауреати, герої війни, громадські діячі, письменники, музиканти, спортсмени. Відомі українці прославили нашу країну та її народ у різних куточках світу.

Сергій Корольов – видатний учений, академік, українець, перший головний конструктор ракетно-космічних систем. Під його керівництвом був створений і виведений на орбіту перший штучний супутник Землі, відбувся перший політ і вихід людини в космос (3 інтернет-джерел).

450. Прочитайте речення. Правильно їх інтонуйте. Друге речення перебудуйте на окличне.

1. Слово мама. Великеє, найкраще слово! (*Т. Шевченко*)
2. Хто з вас може перелічити обов'язки своєї матері? (*Олесь Гончар*)
3. Треба вчитись і робити так, щоб радувати маму! (*С. Олійник*)

Пунктуаційна помилка – помилка в порушенні правил пунктуації. Це може бути пропуск розділового знака, зайвий розділовий знак або неправильний вибір знака. Пунктуаційна помилка позначається ✓.

Головна причина допущення пунктуаційних помилок полягає в недостатніх знаннях синтаксису. Щоб уникати пунктуаційних помилок, треба виразно читати речення, правильно обирати інтонацію.

451. Запишіть речення, визначте, до яких видів за метою висловлювання вони належать.

1. Мир! Яке світле, хороше слово! 2. Скільки часу минуло з тієї пори? 3. Люби, шануй і знай рідну мову! (*З журналу*) 4. Веселе дерево й весело співає (*Народна творчість*). 5. Хто бував на Україні? Хто знає Україну? (*Марко Вовчок*) 6. Якого дива не було в тих казках? (*Л. Забашта*)

452. Прочитайте текст. Визначте межі речень, у кінці кожного поставте відповідний розділовий знак. Визначте вид речень за метою висловлювання.

ТРАВНЕВЕ ДИВО

Ласкаве сонце зігріває землю своїм теплом раненько ти біжиш до гаю у тінистій прохолоді ти бачиш справжнє диво у високій траві біліє ніжна квіточка на тонкій ніжці звисають перлини унизу вони схожі на крихітні дзвіночки чуєш, як дзвенять дзвіночки ти вдихаєш запах квіточки прекрасний дарунок лісу (*З інтернет-джерел*).

перлини – *perle*

453. Спишіть речення. Прочитайте з інтонацією.

1. Люби природу не для себе, люби для неї (*М. Рильський*).
2. Ходім в поля! Ходім в луки й до лісу. Ходім завжди! Ходімо

знов і знов. Лиш подивись під ноги, оглянися! Яке письмо в землі! Яке письмо! (Є. Гуцало)

454. Спишіть, визначте межі речень, поставте відповідний розділовий знак, підкресліть у реченнях граматичні основи, визначте види речень за метою висловлювання.

Беріть кошика і гайда в ліс тільки приглядайтеся пильно знаєте, які гриби хитруни з кожним грибником у піжмурки гра-

ються красноголовці з осиками приятелюють попід ліщиною ніби кріт купки нагорнув розгрібайте обережно там грузді причаїлися а он біля пеньків хороводи водять опеньки учіться шукати тільки хороші гриби (З інтернет-джерел).

МОДЕЛЮЄМО

455. Складіть і запишіть речення, у яких про щось розповідається; про щось запитується; виражається спонукання до дії.

456. З поданими словосполученнями складіть спонукальні речення, у яких висловлювалася б порада. Запишіть їх.

Бути ввічливими не тільки зі старшими, а й з товаришами; не ображати менших; завжди казати правду; поважати працю людей; прибирати за собою.

457. Перебудуйте розповідні речення так, щоб вони стали питальними, а потім – спонукальними.

1. Ми вивчаємо історію рідного краю.
2. Наш клас відвідав краєзнавчий музей.
3. Учні з цікавістю слухали розповідь екскурсовода.

458. Прочитайте текст. Виправте пунктуаційні помилки. Поясніть їх. Запишіть відредагований текст.

Які дарунки осені найприємніші. Може, це рум'яні яблука, запашні груші, солодкий виноград. Хтось найбільше любить осінь за тихе полювання в лісі, інші ж люди люблять її за щедрий урожай на полях. А за що ти любиш осінь! Розкажи?

459. Складіть і запишіть розповідь «Улюблена традиція моєї сім'ї». У висловлюванні використайте різні за метою види речень.

§ 49. Другорядні члени речення: додаток, означення, обставина

ЦІНУЄМО

460. Прочитайте тексти, порівняйте їх. Визначте, чим вони різняться.

Вечір. Сіло сонечко.
Навколо тихо-тихо.
Лунає крик. Летить табун.

Кричать?

Вони забирають.
Пригадалася казка,
яку розповідала бабуса.
Відлітають лебеді.
Вони сіють.

Осінній вечір. Сіло за гору сонечко.
Навколо тихо-тихо. Коли це з-за лісу
лунає тривожний крик: курли, курли...
Високо в небі летить табун лебедів.
Чого кричать так тривожно?

Здається, вони щось забирають із рідної землі. Пригадалась мені казка, яку розповідала бабуса: коли відлітають лебеді, вони своїми крильми сіють на землю печаль (*М. Стельмах*).

ДОСЛІДЖУЄМО

Речення мають не лише граматичну основу.

У реченнях, крім підмета й присудка, можуть бути ще й другорядні члени.

Речення, у яких є тільки головні члени, називаються **непоширеними**.

Речення, у яких, крім головних членів, є ще й другорядні, називаються **поширеними**.

Другорядні члени речення пояснюють або уточнюють головні члени й залежать від них.

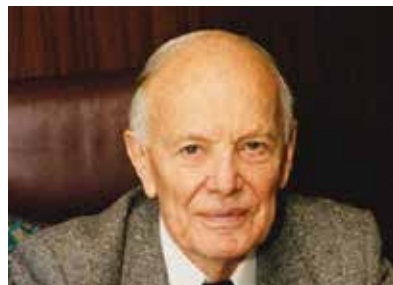
Опрацюйте таблицю

Член речення	Що означає	На які питання відповідає	Приклади
<u>Додаток</u>	Предмет, особу	кого? чого? кому? чому? кого? що? ким? чим? на кому? на чому?	Мама купила (кому?) <u>мені</u> (що?) <u>морозиво</u> .
<u>Означення</u>	Ознаку предмета	який? чий? котрий?	Надійшла (яка?) <u>запашна</u> весна.
<u>Обставина</u>	Ознаку дії, місця, часу, причини, мети	як? де? куди? звідки? коли? відколи? чому? через що? для чого? навіщо?	(Де?) <u>Над морем</u> літали чайки.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Борис Патон – учений, академік, відомий усьому світу. Завдяки його винаходам людство може проводити зварювання під водою, у космосі та навіть в організмі людини. Б. Патон понад половину свого життя очолював Національну академію наук України (3 інтернет-джерел).

461. Запишіть речення. Укажіть речення поширені й непоширені. У поширених реченнях визначте головні та другорядні члени.

1. Хліб з неба не падає.
2. Без діла псується сила.
3. Правда завжди наверх спливає.
4. Під лежачий камінь вода не тече.
5. Добрі вісті не лежать на місці (*Народна творчість*).

ДОСЛІДЖУЄМО

Додаток – головний член речення, що означає предмет і відповідає на питання будь-якого відмінка іменника, **крім називного**: *кого? чого? кому? чому? кого? що? ким? чим? на кому? на чому?* Додатки найчастіше виражаються іменниками або займенниками: *Хто це знає, тим і хліб заробляє. Діло без кінця, як кобила без хвоста* (*Народна творчість*).

462. Прослухайте початки речень, доповніть їх додатками (скористайтеся довідкою).

Довідка: доньці, у мамі, батькам, на скрипці, сина, ляльку, квітами.

463. Спишіть, підкресліть додатки. Визначте, якими частинами мови вони виражені.

1. Вітер колише трави шовкові (*П. Тичина*). 2. Вітер коси розплітає у зорі. Вечір в небі розкидає янтари (*В. Сосюра*). 3. Ніжність мені подарувала верба (*Б. Олійник*). 4. Нічка крила опустила, ліс і поле полонила (*Г. Донець*). 5. Душа тужить за просторами степу (*Олесь Гончар*). 6. У фіалок очі сині закохався я (*В. Сосюра*). 7. Любить людей мене навчила мати, і рідну землю... (*В. Симоненко*)

тужити – a tîngui

ВІВЧАЄМО

464. Спишіть прислів'я, уставте на місці крапок обрані з довідки слова. У записаних реченнях підкресліть додатки. Поясніть прислів'я.

1. Воля і праця чудові ... дають. 2. Праця ... перемагає, ... справі не допоможеш. 3. Білі ручки чужі ... люблять. 4. Майстерність вдосконалюється ... , а втрачається 5. Квавливисть ... не допомагає. 6. Роботящі руки ... вернуть.

Довідка: сходи, все, сльозами, труди, працюовитістю, неробством, справі, гори.

465. Прочитайте й запам'ятайте. З трьома словосполученнями складіть речення.

пробачте (кому?) мені
болить (кому?) мені
дотримати (чого?) слова
оволодіти (чим?) знаннями
опанувати (кого? що?) мову

завдати (чого?) шкоди, болю
зазнати (чого?) невдачі
зрадити (кого? що?) людину
ігнорувати (кого? що?) пораду
учитися (чого?) ремесла, мови

МОДЕЛЮЄМО

466. Складіть речення, у яких іменники виступали б то підметом, то додатком.

Слово, калина, сопілка, кобзар, Україна.

467. Перепишіть речення. Слова, що в дужках, поставте в потрібному відмінку й числі. Поясніть значення прислів'їв.

1. Без (сокира) – не тесляр, без (голка) – не кравець. 2. Для нашого (Федот) не страшна робота. 3. Добре тому (коваль), що на обидві руки кує! 4. Лежачого (хліб) ніде нема. 5. Один працює (розум), а інший – (горб). 6. (Губи) говори, а (руки) роби. 7. Солодший від усіх (плоди) – плід людської праці. 8. Не взявшись за (сокира), хати не зробиш. 9. Ранні пташки (роса) п'ють, а пізні – слізки ллють (*Народна творчість*).

468. Утворіть речення, на місці крапок уставте слова. Підкресліть головні члени речення й додатки.

1. Я одержав листа від (кого?) ... 2. У (чому?) ... товариш розповів (кому?) ... про своє навчання. 3. Переказати зміст (чого?) ... , яку щойно прочитав. 4. Того ж дня я написав (що?) ... на лист.

ЦІНУЄМО

469. Прочитайте текст. Випишіть виділені слова, поставте до них питання.

Над *лісовим* озером запалав *рожевий* ранок. На *тихій* поверхні почали виринати *зелені* пуп'янки. *Золоті* промені перетворили *смарагдові* бруньки на *білосніжні* чашечки з пучками *гарячого* сонця. Розквітла *водяна* лілія – *біле* латаття (*З інтернет-джерел*).

ДОСЛІДЖУЄМО

Означення – це другорядний член речення, який вказує на ознаку предмета й відповідає на питання *який? чий? котрий?* Означення в реченні частіше виражається прикметником, займенником та числівником.

470. Спишіть прислів'я, підкресліть означення, у дужках запишіть питання до них.

1. Найбільше багатство – здоров'я. 2. Колос повний до землі гнеться, а пустий угору пнеться. 3. Чужі гріхи перед очима, а свої – за плечима. 4. І мудрій людині потрібен товариш, і дужій людині потрібна підтримка.

пнеться – se îndreaptă

ПІЗНАЄМО

Хвилинка – цікавинка

Український льотчик-випробувач першого класу, космонавт, генерал-майор авіації Леонід Каденюк – перший і єдиний астронавт незалежної України, Герой України. Він літав на понад 50 типах літаків, а в листопаді-грудні 1997 року здійснив космічний політ на американському БТКК (багаторазовому транспортному космічному кораблі) «Колумбія» місії STS-87 (3 інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

471. Запишіть речення. Визначте, підкресліть граматичну основу й означення.

Чорна хмара наступає. Дрібний дощик накрапає. Зійшли зірниченьки ясні. Помандрували козаченьки красні (*Народна творчість*).

472. Перепишіть речення. Замість крапок уставте пропущені букви. Підкресліть означення.

1. Запізнилося баб..не літо. Його прозоре павути..я чіплялося за сіре ст..бло полину (*За В. Кулаковським*). 2. Над в..сняним полем віт..р віє. Молодий хазяїн пш..ниченьку сіє. 3. Ой виорю я ниву ш..рокую та посію хмелю в..сокого. Як нароблю пива соло..кого, то зб..ру родину в..ликую (*Народна творчість*).

473. Доберіть означення і прочитайте речення.

Прийшла ... весна. Землю огорнув ... туман. ... крига пливла на річках. Дерева вбиралися в ... шати. Кущі вкрилися ... квітками. Діти мріють про ... канікули (З інтернет-джерел).

474. Прочитайте загадки. Уставте з довідки пропущені слова. Поставте до них питання. Яким членом речення вони виступають?

1. ... сіренький,
А ... біленький,
Довгі вуха має,
... в лісі стрибає.

2. ... в нас росте
Сонце ясне, золоте.
Жовте око, жовті вії,
Та чомусь воно не гріє.

Довідка: влітку, узимку, швидко, на городі.

ДОСЛІДЖУЄМО

Обставини – це другорядні члени речення, які називають різні ознаки дії: місце, час, причину, мету, спосіб, ступінь. Обставини відповідають на питання: *як? де? куди? звідки? коли? відколи? чому? з якою метою?*

Найчастіше обставини виражені прислівниками або іменниками з прийменниками: **(коли?)** Зно́ву наснилось дитинство (Д. Луценко). **(куди?)** на_ба_ть_кі_ви_щину (О. Довгий).

475. Прослухайте речення, запишіть їх. Підкресліть головні й другорядні члени речення.

бринить – sunet

476. Поширте речення другорядними членами, підкресліть їх, укажіть, якими частинами мови вони виражені.

Ростуть квіти. Гудуть бджоли. Сонце посміхається. Рідні радіють. Діти бавляться. Весело. Настрій огортає.

бавитися – a se distra

477. Прочитайте текст. Запишіть. Підкресліть головні й другорядні члени речення. Визначте, які речення поширені, а які – непоширені.

Починалася повінь. Вода прибувала з дивовижною швидкістю. В один день затопило ліси, сінокоси, городи. Стало смеркати. Розгулялася буря. У темряві далеко десь гукали люди. Ніхто не спав. А на ранок усі вулиці були під водою (За О. Довженком).

МОДЕЛЮЄМО

478. Складіть за схемами речення. Запишіть.

1. _ _ _ _ _ . _____ ~~~~~ _____ .
2. _____ _____ _ _ _ _ _
3. ~~~~~ _____ _____ _ _ _ _ _ .
4. ~~~~~ _____ _ _ _ _ _ . _____ .

479. З поданими групами слів складіть речення. У складених реченнях підкресліть головні й другорядні члени.

1. Яблуня, стрілою, ластівка (підмет), шугнути з-за, меткий.
2. Литися, у, золотом, пшениця (підмет), степ, хвилястий.
3. Берег, хвилечка (підмет), плескіт, з, ринути, на, перлисті, тихий.

§ 50. Речення з однорідними членами (без сполучників) і зі сполучниками *а, але, і*. Кома між однорідними членами

ЦІНУЄМО

480. Прочитайте текст. Визначте слова, які відповідають на однакові питання. Укажіть, якими членами речення є ці слова.

По річках, озерах, болотах вічний галас, вічний спів, крик гусей, качок і чапель, стогін чайок і журавлів. Над струмком спинився олень, прислухається, тремтить, десь почув непевний шелест і зникає через мить. То ведмідь ішов напиться, остудитися в воді. То збирають під дубами чорні кабани жолуді. По лісах блукають кози й тури, й олені, й вовки, кабани, ведмеді, лосі, рисі, зубри, борсуки (*За Олександром Олесею*).

галас – *zgomot*

Однорідними називаються такі члени речення, що виконують однакову синтаксичну роль, стосуються одного й того самого члена речення й поєднуються сполучниковим, безсполучниковим (інтонаційним) чи змішаним зв'язком.

За будовою однорідні члени речення бувають **непоширені** (виражені одним повнозначним словом) і **поширені** (виражені кількома повнозначними словами): *І сонце (непоширений), й день (непоширений), і вишня в цвіті (поширений), і творчості крилата мить (поширений)* (П. Тичина).

481. Запишіть. Визначте однорідні члени речення. Укажіть, як вони поєднуються між собою. Підкресліть головні й другорядні члени в останньому реченні.

1. Усі ті горбочки, лани і ліси для мене повні добра і краси (*Марійка Підгірянка*). 2. Вночі скрипів і осипався клен. Осінній вітер одгуляв, затих (*Л. Костенко*). 3. Вітер виє, завиває... Розходилась хуртовина, снігом вікна укриває (*Олена Пчілка*). 4. Сосна сама заживляє рани соком янтарним, живою смолою (*Л. Забашта*). 5. Шумлять сади вишневі, яблуневі (*О. Ющенко*).

Однорідні члени речення виконують однакову синтаксичну роль (у реченні можуть бути як головними (*підмети і присудки*), так і другорядними (*додатки, обставини, означення*) членами речення). Схематично однорідні члени речення зображують так: **О**.

Хліб і сіль завжди мали стояти на столі українця. О і О.
Груші, яблуні, сливи, вишні висадили в саду. О, О, О, О.
І над лісом, і над полем чути спів жайворонка. І О, і О.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Катерина Білокур – відома українська художниця. Вона не здобула професійної освіти. До школи її не віддали, бо ні одягу, ні взуття не було.

Перші картини на стіні хати малювала вугіллям. Потім почала робити пензлі з шерсті. Для цього вибирала з котячого хвоста волосини однакової довжини.

За фарби їй слугували настої буряка, бузини, калини, а палітрою був шматок скла або рукав. Малювала на шматку полотна, потім прала й починала нову картину (3 інтернет-джерел).

Опрацюйте таблицю

Сполучники та інтонація	У парку гуляють <u>діти</u> і <u>дорослі</u> . О і О.
	Вони <u>радіють</u> , <u>насолюджуються</u> теплою погодою. О, О.
Інтонація та сполучники	Сонце всміхається <u>людям</u> , <u>деревам</u> і <u>будинкам</u> . О, О і О.

482. Прослухайте речення, запишіть їх. Підкресліть однорідні члени речення. Поясніть вживання розділових знаків.

Опрацюйте таблицю
РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ОДНОРІДНИХ ЧЛЕНАХ РЕЧЕННЯ

Кома ставиться	Кома НЕ ставиться
О, О, О	О і О
О, а О	О й О
О, але О	О та О
і О, і О, і О (й)	О або О
та О, та О, та О (або)	

483. Запишіть речення, поставте пропущені розділові знаки. Підкресліть члени речення. Побудуйте схеми.

1. Лине дощ ласкавий нагинає трави. 2. На полях луках і в садках лежить сніг. 3. Вийшли з хати батько й мати в садок погуляти. 4. Вітер в гаї нагинає лозу і тополлю. 5. Тече вода в синє море та не витікає. 6. Синє море звірюкою то стогне то виє (Т. Шевченко). 7. Мені потрібне слово а не слава (Л. Костенко).

МОДЕЛЮЄМО

484. Поширте речення однорідними членами. Запишіть.

Осінній вітерець бавиться різнокольоровими листочками. Тепла ніч пролітає над садками. Я люблю чарівну мелодію пісні. Був жовтневий ранок. По небу плавали хмарки (З інтернет-джерел).

485. За поданими схемами складіть речення з однорідними членами.

1. _____ , _____ , _____ , _____ .
2. ~~~~~ і ~~~~~ і ~~~~~ _____ .
3. _____ _____ , _____ , _____ .

486. Спишіть, на місці крапок уставте пропущені букви, розставте пропущені розділові знаки. Підкресліть однорідні члени речення.

1. Осінній вечір заховав під кр..ло голову, підігнув одну ногу й так стоїть, очікує завтрашній холод (Є. Гуцало). 2. Небо розгорнуло синій, ш..рокий, гл..бокий намет. 3. Місяць безжурно д..вився на гори, долини, на т..хе місто (Панас Мирний). 4. Дощові крапельки на д..ревах і в травах м..рехтіли з..леними іскорками, сповнювали ліс тоненьким дзвоном. 5. Хмара сповзла за річку, зуп..нилася там і розгорнула над лісом в..летенські вороні крила (Гр. Тютюнник).

мерехтіти – a sclipi

487. Складіть мінівисловлювання про дощовий день, використайте подані слова в ролі однорідних членів речення.

Сіре, свинцеве, похмуре; непривітно, сердито, суворо; рвучкий, холодний, пронизливий*; б'є, січе, вихльостує; вкрило, затягнуло; угорі, ще вище.

§ 51. Узагальнювальне слово при однорідних членах речення

■ ЦІНУЄМО

488. Прочитайте речення. Порівняйте їх за змістом і будовою. Дайте відповіді на запитання.

А У людини повинні бути прекрасні і обличчя, і одяг, і душа, і думки.

Б У людини повинне бути все прекрасне.

В У людини має бути все прекрасне: і обличчя, і одяг, і душа, і думки.

1. Чим відрізняються перше і друге речення?
2. Які вони за змістом: однакові чи різні?
3. Чим третє речення подібне до першого, а чим – до другого?

ДОСЛІДЖУЄМО

У реченнях з однорідними членами можуть бути узагальнювальні слова.

Узагальнювальними називаються слова, що об'єднують усі перелічувані предмети, явища, поняття, дії: *Весна відчувалася в усьому: у подиху вітру, у клекоті журавлів, у дитячому сміху. Око вабили різнокольорові кульки: і червоні, і сині, і зелені, і помаранчеві. Мамина пісня, батькова хата, дідусева казка, бабусина вишиванка – усе це наша пам'ять.*

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Справжнє ім'я Джамали – Сусана Алімівна Джамаладінова. Вона – кримська татарка.

Сусаніта Гонсалес Санчес – саме так її називали в школі, тому що дівчина дуже любила іспанську музику й завжди носила яскраві троянди у волоссі. Співачкою мріяла стати з дитинства. У 9 років уже записала свій перший альбом із 12 дитячих пісень. Джамала стала переможницею Міжнародного пісенного конкурсу Євробачення-2016 у Стокгольмі з піснею «1944» (3 інтернет-джерел).

489. Запишіть речення, підкресліть однорідні члени, визначте узагальнювальні слова. Підкресліть члени речення.

1. Лози, кручі, ліс – усе блищить і сяє на сонці (О. Довженко).
2. Срізь червоно: на небі, на узгір'ях, і на горі (Марко Вовчок).
3. Блакитне море, небо й чарівні зелені береги затоки – усе залите сяйвом південного сонця (О. Довженко).
4. Ранок починався тихий та лагідний, усе навколо: і трави, і дерева,

і купці – наче завмерло (Ю. Смолич). 5. У лісі не було нічого: ані грибів, ані ягід, ані черешень (Ю. Яновський).

Узагальнювальні слова в реченні виступають тим самим членом речення, що й однорідні члени речення. Вони можуть стояти перед однорідними чи після них. Умовно узагальнювальні слова позначаються буквами так: УС.

Різні звірі водяться в карпатських лісах: **вовки й ведмеді, олені й косулі, рисі й лисиці**. УС: О й О, О й О, О й О.

Сакура, абрикос, магнолія, помідори, картопля – такі рослини були колись завезені в Україну й успішно тут прижилися. О, О, О, О, О – УС.

490. Поясніть, які розділові знаки ставляться в реченнях з узагальнювальними словами.

1. Бережи найцінніші скарби: здоров'я і вірного друга.
2. Дружнесенько підстрибує по стерні рідня: перепілка, перепел, перепеленя (Народна творчість).

■ ВИВЧАЄМО

Двокрапка ставиться, якщо узагальнювальне слово стоїть перед однорідними членами речення. УС: О, О, О: *Ще в сиву давнину люди визначили такі **одиниці часу**: рік, місяць, день, година, хвилина, секунда.*

Двокрапка ставиться, якщо немає узагальнювального слова, але є слово (переважно дієслово-присудок), до якого відносяться однорідні члени: *На нараду до головного лікаря **зібралися**: хірурги, стоматологи, анестезіологи, педіатри, кардіологи.*

Двокрапка ставиться, якщо після узагальнювального слова перед однорідними членами **стоять слова наприклад, як наприклад, а саме, як-от**. Перед таким словом ставимо кому: *На заняттях гончарного гуртка ви навчитесь виготовляти різний посуд, **наприклад**: глечики, тарілки, вази.*

491. Доберіть із довідки слова, щоб відновити речення. Запишіть текст.

З ранку до вечора на пасіці дзвенить бджолина музика. Бринить музика ... : і біля вуликів, і в саду, і в гречці. А світ співає. ... : і синє небо, і сонце.

Довідка: *все, скрізь.*

Тире ставиться, якщо узагальнювальне слово стоїть після однорідних членів речення. **О, О, О – УС:** *На столі, на підвіконнях, навіть на підлозі – усюди стояли книги.*

Тире і двокрапка ставляться, якщо узагальнювальне слово стоїть перед однорідними членами, а після однорідних речення продовжується. **УС:** **О, О, О – Усі:** *і родина, і школа, і мисливці – повинні піклуватися про охорону нашої чарівної природи (Остап Вишня).*

МОДЕЛЮЄМО

492. Прослухайте речення, запишіть їх під диктовку. Поставте розділові знаки. Складіть і запишіть схеми з однорідними членами речення.

роздолля – exrasiune

493. Випишіть із тексту речення, які відповідають схемам.

1. і О, і О.
2. О, але О.
3. О, О.

Легенький вітерець жене, підганяє хмарки на небі. Високо летять і курличуть лелеки. З лісу тягне і вогкістю, і запахом сосон. Білочка і збирає, і засушує горішки. Сонце хоч і гріє, але радіє золоту на деревах. Над квітами кружляють золоті бджоли, але осінь уже дихає холодом.

494. Перекладіть текст із молдовської мови на українську. Запишіть переклад. Побудуйте схеми до речень з однорідними членами.

TREI SURORI

Pe podul Kalinei mergeau trei surori: Kalina, Zmeura si Măcieș. Ele nu puteau nici să coase, nici să toarcă. Puteau numai să stingă focul și să oprească sîngele.

Așa se spune în descîntecele populare. Despre proprietățile de vindecare a zmeurii și măcieșului oamenii știau demult.

Cu decocturile de zmeură se salvau de răceala. În fiecare casă pregăteau medicamente pentru iarnă: fructe, coajă, flori. Din fructele de zmeură pregăteau bucate: compot, dulceată, umplutură pentru plăcinte.

Din petalele de măcieș ferbeau ceai cu puțină miere de albine pentru curățirea sîngelui. Petalele mărunțite se foloseau pentru vindecarea rănilor (*Legendă populară*).

495. Поширте речення однорідними членами так, щоб були й однорідні члени речення, й узагальнювальне слово.

1. Весною з'явилася травичка. 2. Дерева вкрилися цвітом.
3. Ліс наповнився щебетом птахів.

496. Складіть за схемами речення. Запишіть їх, визначте головні й другорядні члени.

1. УС: О, О і О.
2. О, О, О – УС.
3. УС: О і О, О і О.
4. УС: О, О, О –

497. Спишіть, розставте розділові знаки. Визначте однорідні члени речень та узагальнювальні слова.

1. Синє все озєра річка в синяві намоклий ліс (*В. Малишко*).
2. І усе порожєвіло кремєністі шпилі Дніпро унизу далєкїї темнїї гаї на верховинах і прудка пташка понад Дніпром (*Марко Вовчок*). 3. Тут рідне все трава листок пір'їна. Це наша мила серцю Україна (*В. Швець*). 4. Над річкою густі очерети а у воді риба сомки щучки линки краснопєрки (*Остан Вишня*).

§ 52. Звертання

ЦІНУЄМО

498. Прослухайте текст. Поміркуйте, для чого потрібні чарівні слова людині. Визначте слова або словосполучення, які вказують, до кого звертаються. Запишіть їх.

ДОСЛІДЖУЄМО

Звертання – це слово або сполучення слів, що називає того, до кого (або чого) адресоване мовлення: *Вийди, вийди, сонечко, на дідове полечко* (Народна творчість).

Звертання ніякої синтаксичної ролі в реченні не виконує, тобто **НЕ є членом речення**.

Звертання може стояти на початку, у середині та в кінці речення: *Мамо, іде вже зима* (Леся Українка). *Уже, мамо, іде зима. Уже зима йде, мамо.*

Звертання відокремлюються комами. На початку речення звертання може відокремлюватися знаком оклику, якщо вимовляється з окличною інтонацією: ***Краю мій єдиний!** Люблю твої степи та гори, річки та моря.*

В українській мові звертання має форму кличного відмінка.

499. Поставте іменники у формі кличного відмінка. Спишіть речення, розставте розділові знаки. Визначте, зі скількох слів складається звертання.

1. (Літо) до побачення! Здрастуй рідна (школа)! 2. Ми здійснили наш (Тарас) твої заповіді (*М. Терещенко*). 3. (Мама) чого зажурились? (*Д. Луценко*) 4. Виростає (дитина) й пам'ятає: Батьківщина – то найкращий край! (*Д. Павличко*)

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Богдан Ступка – знаний в Україні та за її межами актор театру й кіно, Герой України, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка. Ще

за життя його називали «актором № 1». Понад півстоліття ім'я Б. Ступки було знаковим для української національної культури. Більшість ролей, що зіграв актор у театрі й кіно, увійшли до літопису сценічного та кіномистецтва України (З інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

За будовою звертання бувають:
непоширені й поширені.

Непоширені звертання складаються з одного слова:
Друже, ми тобі довіряємо.

Поширені звертання складаються з кількох слів:
Вірний друже, ми тобі довіряємо.

500. Випишіть звертання у дві колонки: у першу – непоширені; у другу – поширені. Визначте риторичні звертання.

1. Україно моя, мені в світі нічого не треба, тільки б голос твій чути і ніжність твою берегти (А. Малишко). 2. Чом ти, березо, така журлива? (Леся Українка) 3. Моя Україно, як я тебе любив, твої луки, твої степи... (М. Старицький) 4. Як я люблю тебе, мій рідний краю! (І. Франко) 5. Дяка щирая тобі, ніченько-чарівниченько, що закрила ти моє личенько (Леся Українка).

журлива – *tristă*

Звертання до неживого предмета, відсутньої особи для посилення виразності тексту називається **риторичним звертанням**: *Зоре моя вечірняя! Зійди над горою...* (Т. Шевченко)

Воно служить лише для того, щоб привернути до нього увагу читача й висловити ставлення мовця.

Риторичне звертання може стосуватися живої істоти, явища природи, предмета, назви країни, міста, ріки тощо. Найчастіше використовується у поетичних творах, піснях.

501. Уявіть, що ви – у супермаркеті. З поданих речень виберіть і запишіть правильне.

1. Продавець(продавчине)! А білий хліб є? 2. Мені, будь ласка, білий хліб, шановний(шановна) продавець(продавчине). 3. Пані (пане) продавець(продавчине), скажіть, будь ласка, чи є у продажу білий хліб? 4. Пані (пане), білий хліб, будь ласка.

■ МОДЕЛЮЄМО

502. Перебудуйте речення так, щоб виділені слова виступали в ролі звертань.

1. Я *сонцю* шлю привіт. 2. Скільки пісень складено про *калину*. 3. *Соловейко* співав у тихому гаю. 4. Скільки краси в моєму *рідному місті*.

503. Складіть із поданими словами по два речення так, щоб у першому слово виступало підметом, а у другому – звертанням.

Україна, козак, рідна земля.

504. Поставте у формі кличного відмінка й запишіть імена членів своєї родини та друзів. Із чотирма з них складіть речення.

505. Складіть і запишіть висловлювання (7–8 речень) на тему «Моє рідне місто (село)». Використайте в ньому два-три звертання.

§ 53. Вставні слова

■ ЦІНУЄМО

506. Прослухайте гумореску Павла Глазового. Доберіть свій заголовок. Як автор твору досягає комічного ефекту?

■ ДОСЛІДЖУЄМО

Вставними називаються слова чи сполучення слів, що виражають ставлення мовця до висловлювання. Вони граматично не пов'язані з членами речень і виражають ставлення мовця до інформації, його оцінку, характеризують спосіб

оформлення думки: **Напевно**, літо цього року буде спекотне й посушливе. **За словами вчених**, колись територію нашої країни вкривали величезні льодовики.

Вставні слова не додають нічого нового до змісту, а лише оцінюють, уточнюють основне повідомлення.

Вставні конструкції **НЕ є членами речення**, до них не можна поставити запитання від головних чи другорядних членів речення.

На письмі вставні слова чи словосполучення виділяються комами і позначаються так: **ВС**.

Вс, ...

... , вс, ...

... , вс

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Ліна Костенко – українська письменниця, поетеса другої половини двадцятого століття, культуролог, громадська діячка.

У дитинстві мріяла стати льотчицею. Бажання було настільки сильним, що вона змайструвала собі саморобний парашут зі старої маминої парасолі та простирадла, піднялася з ним на горище – і стрибнула. Тоді маленька Ліна ледве не загинула, тому з мрією дитинства було покінчено. Уже дорослою Л. Костенко стала педагогом і лише згодом відкрила талант до поезії (з інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

507. Випишіть вставні сполучення слів, з'ясуйте їх групу за значенням (див. таблицю на с. 180).

1. Будь ласка, будь мужнім і сильним (О. Слоновська).
2. Мабуть, ніщо так не радує людський зір, як результат роботи (Ю. Мушкетик).
3. По вулиці йду і, здається, уперше розплющив очі я на світ (О. Підсуха).
4. Він, видно, спав, бо не ворухився (Панас Мирний).
5. Тут, бачу, ти велику силу маєш (Леся Українка).

Опрацюйте таблицю

Значення вставних слів	Вставні конструкції	Приклади
Упевненість чи невпевненість	<i>безумовно, безперечно, справді, без сумніву, певно, напевно, може, мабуть, очевидно</i>	<i>Того, можливо, не найду я слова, щоб наш прекрасний оспівати край (М. Рильський).</i>
Емоційна оцінка (задоволення, незадоволення, радість, жаль, здивування)	<i>на щастя, на диво, на жаль, на сором, чого доброго, гріх казати, як на зло</i>	<i>Плаща я, на жаль, не взяв (В. Семеняка).</i>
Джерело повідомлення	<i>кажуть, мовляв, як кажуть, бачу, на мою думку, по-моєму, як відомо, на думку ... , за словами ... , за висловом ...</i>	<i>Кажуть, обличчя людини – то дзеркало її душі (А. Мороз).</i>
Привернення уваги співрозмовника	<i>бачиш, чуєте, вірите, майте на увазі, зверніть увагу</i>	<i>Бач, як вигадала (В. Семеняка).</i>
Зв'язок між думками, послідовність викладу	<i>по-перше, з одного боку, до речі, наприклад, навпаки, отже, зокрема, значить, узагалі, однак, проте</i>	<i>Значить, хтось мене чекав (В. Семеняка).</i>
Слова ввічливості	<i>пробачте, будь ласка, дозвольте, вибачте, перепрошую, прошу вибачення</i>	<i>Пробачте, можна пройти до каси?</i>

508. Прочитайте речення, випишіть вставні слова, визначте групу за значенням.

Олександра Кутас із Дніпра стала першою в Україні професійною фотомоделлю. На жаль, ще з дитинства вона прикута до інвалідного візка. Очевидно, це не завадило їй здійснити мрію. У серпні 2017 року дівчина підписала свій перший контракт із модельним агентством «Strawberrifox» у Нью-Делі і стала першою моделлю з інвалідністю, яка представляє українських виробників одягу в Індії. Звичайно, її хобі-

рість і наполегливість надихають безліч людей з інвалідністю не зупинятися на шляху до своєї мрії (*З інтернет-джерел*).

509. Запишіть речення. Визначте вставні слова. Розставте розділові знаки.

1. Кажуть дитино що мова наша солов'їна. Правильно кажуть (*І. Малкович*). 2. О дубе дубе хто тобі дав сили устояти проти вітрів і злив? Мабуть земля, яка тебе зростила... (*Л. Забашта*) 3. Здавалось заgrimів десь на небі грім (*С. Васильченко*). 4. Буває часом спісну від краси (*Л. Костенко*).

510. У реченнях розставте розділові знаки. Визначте вставні слова, які вказують на впевненість чи невпевненість.

1. Генерал видно був не дуже задоволений (*Олесь Гончар*). 2. Може ми якоїсь веснянки заспіваємо? (*Ю. Ярмиш*) 3. Звісно коли я кажу про техніку, то не лише про мотори думаю (*А. Маркуша*). 4. Скажіть будь ласка як мені знайти Фею сонячного проміння? (*Ю. Ярмиш*) 5. Працював я треба сказати на совість (*Ю. Збанацький*). 6. А може власне і не в тому справа (*Л. Костенко*).

Деякі слова бувають лише вставними: **мабуть, по-перше, по-друге, отже, щоправда**. На письмі вони виділяються комами і **НЕ** є членами речення.

511. Спишіть речення. Підкресліть головні й другорядні члени. Поясніть, чому в одних реченнях слова є вставними, а в інших – членом речення.

1. Нарешті люди могли повернутися до рідних осель, до нив, які чекали невтомних хліборобських рук. 2. Чи може щось бути прекрасніше за це?.. (*Марко Вовчок*). 3. Я може щось на світі зрозумію (*Л. Костенко*). 4. І життя здавалось без краю... (*Є. Гуцало*)

Бувають вставними словами або членами речення: **правда, кажуть, може, здається, на щастя**: 1. **Кажуть**, розумний багато говорить. 2. Люди кажуть, що в гостях чудово, а вдома найкраще. У другому реченні **кажуть** виступає присудком і тому **НЕ** виділяється комами.

512. Доповніть речення вставними словами, розставте розділові знаки.

1. Але піти їй не попрощатися з товаришем Артем ... не міг (*А. Головка*). 2. У такому ... стані блукав я одної весняної днини понад річкою Прутом, у південній Бессарабії (*М. Коцюбинський*). 3. Можна і йому одказати: бачили ... очі, що купували (*Панас Мирний*). 4. Як хоч а річку ... перескоч (*Панас Мирний*). 5. ... голос у нього гучний голос людини зі знанням справи (*О. Довженко*). 6. ... йому заздро дивилися вслід (*М. Коцюбинський*).

513. Складіть речення, у яких подані слова виступали б то вставними, то членами речення.

Виявляється, певне, на диво.

514. Перепишіть речення. Уставте пропущені букви. Розставте розділові знаки. Обведіть вставні слова.

1. Піднялися всі люди, увесь край. О..же то була справді свята війна (*Марко Вовчок*). 2. До речі з лікувальною метою використовують малину садову і дику. Це ж стосуе..ся інших рослин яблунь вишень черешень (*Н. Зубицька*). 3. Здаєт..ся часу і не гаю, а не встигаю не встигаю! (*Л. Костенко*) 4. Панове громадяни ця байка вам в пр..годі може стане (*Л. Глібов*). 5. Голуб видно заспокоївся й заснув (*У. Самчук*). 6. Значить йому таки вдалося знайти лощинку (*Ю. Яновський*).

515. Доповніть текст вставними словами. Запишіть, розставте розділові знаки. Підкресліть головні та другорядні члени речення.

СИНИЦЯ

Цю пташку зустрінеш ... у місті й у селі. Зимою вона ... прилетить до вікна. Постукає дзьобиком нагадає про себе. Діти нагодуйте мене.

Зате влітку синиць не видно. Весь літній день вони ... у справах, їм треба ... нагодувати своїх діточок. Ось і в'ються пташки від гнізда до яблуні гусениць збирають (*З інтернет-джерел*).

§ 54. Складні речення зі сполучниковим і безсполучниковим зв'язком.

Кома між частинами складного речення

ЦІНУЄМО

516. Прочитайте речення, визначте граматичні основи. Дайте відповіді на запитання.

1. Настала осінь, і листя на деревах пожовкло. 2. Звичайно, ми поїдемо на екскурсію. 3. Не бешкетуй, розбишако, слухай нашого батька. 4. Задзвенів дзвоник, і учні дружно висипали з класу.

1. Що таке граматична основа?
2. Який член речення називається підметом?
3. Який член речення називається присудком?
4. Як називається речення, у якому одна граматична основа?

Речення, у якому дві й більше граматичних основ, називається **складним**.

Частини складного речення, що пов'язуються між собою за змістом, з'єднуються в одне ціле інтонаційно і сполучниками (*і, та, чи або, а, але, щоб, що, якби, бо, мов, наче, як, тому що, якщо, де*), називаються **складними реченнями зі сполучниковим зв'язком**: ¹*У калини про зозулю я питаю*, але ²*калина не відповідає* (Є. Гуцало).

ДОСЛІДЖУЄМО

517. Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовок. Дайте відповіді на запитання. Знайдіть складні речення. Допишіть кінцівку розповіді, використайте складні речення.

Здавна вогонь вважають другом людини, адже він зігріває, варить їжу, оберігає від ворогів. Вогонь плавить метал, рухає транспорт і допомагає пізнавати таємниці космосу.

Але коли вогонь виходить з-під влади людини, він стає її найлютішим ворогом.

Особливо небезпечно, коли доступ до вогню мають діти. Пожежа часто виникає через пустощі дітей із вогнем, бо вони граються із сірниками, запальничками.

Пожежа знищує житлові будинки і громадські будівлі. Інколи в полум'ї пожеж гинуть і самі діти (З інтернет-джерел).

1. Чому вогонь здавна вважають другом людини?
2. Чи може вогонь-друг стати ворогом? Чому?
3. Чому діти люблять гратися з вогнем?
4. До яких наслідків може призвести така гра?
5. Що треба робити, щоб уникнути небезпеки пожежі?

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Іван Піддубний – український спортсмен-борець, силач, цирковий діяч, якого назвали «чемпіоном чемпіонів» – титулом, яким до цього нікого не нагороджували.

За 40 років спортивної участі у змаганнях борців він не програв жодного чемпіонату. Коли його запитували про секрет перемог, І. Піддубний відповідав: «Перед тим як вийти на сцену, я молився за Україну. Тому й перемагав...» (З інтернет-джерел).

518. Прочитайте речення. Запишіть. Підкресліть граматичні основи. Поясніть, як пов'язуються прості речення в складному: без сполучників чи за допомогою сполучників.

1. Великі хмари холодом нагусли, червоне листя падає в гаю. Летять у вирій дуже дикі гуси, а я слонам привіт передаю (Л. Костенко). 2. Журавлята жалкували, що ростуть вони по-волі (М. Сингаївський). 3. Ліщинові кущі позадирали списи, по списках дощ стікає... (Є. Гуцало) 4. Пробіг автомобіль, і синя хмарка диму за ним розвіялась (М. Рильський).

Безсполучникове складне речення – це таке складне речення, частини якого поєднуються без сполучників, за допомогою смислових та інтонаційних зв'язків: ¹*Пишається калинонька*, ²*явір молодіє* (Т. Шевченко).

ВИВЧАЄМО

519. Спишіть, підкресліть у кожному реченні граматичні основи.

Пов'яли пишні квіти, затих осінній сад, туманом ліг на віти холодний листопад. Повільно на світанні бреде він у степах, де листячком осіннім легкий мороз пропах. Зима ось-ось прилине, в снігах засне земля, і пісня хуртовини над нею загуля (Д. Мегелик).

520. Запишіть текст. Поясніть орфограми та розділові знаки. Підкресліть однорідні члени речення, граматичні основи у складних реченнях.

Україна... У цьому слові – музика смутку й жалю. Україна – країна, де найбільше люблять волю. Країна гарячої любові до народу. Українці вели героїчну боротьбу за волю.

Україна – це тихі води і ясні зорі, зелені сади, білі хати, лани золотої пшениці.

Україна – розкішний вінок із рути й барвінку, що над ним світять заплакані золоті зорі (За С. Васильченком).

521. Прослухайте речення, запишіть їх. Розставте розділові знаки. Підкресліть граматичні основи.

спалахувати – *aprendere*

522. Знайдіть і випишіть складні речення. Підкресліть граматичні основи. Укажіть, за допомогою чого поєднуються прості речення в складному.

Березневе сонце залоскотало потемнілий сніг, і з даху не-
сміливо виглянула велика прозора крапля води. Вона поні-

жилася у весняному теплі, набралася хорообрості, відірвалася і радісно впала під хатою.

Сонце лоскотало сніг...

І за першою краплею полетіли інші. Тільки й чути було: кап-кап-кап.

Спочатку оті прозорі краплі зробили в снігу глибоку криничку, а вона висвічувала небесною синню.

Найхорообріші краплини почали шукати снігові стіни кринички. Знайшли слабке місце, кинулися туди гуртом, пробили вузький струмочок.

І з того струмочка задзюрчав прозорий холодний потічок. Він повільно пробирався поміж замерзлими грудками і шматками льоду.

А потічок усе далі й далі продовжував текти, набирав швидкості, шукав шлях до великої води.

Так починалося велике оновлення на землі *(За М. Магєрою)*.

МОДЕЛЮЄМО

523. Прочитайте текст. Із простих речень утворіть складні. Доберіть сполучники.

1. Стежка кличе в ліс. Він мене надзвичайно захоплює.
2. Я тут придивляюся до різних трав. Вони ростуть навколо.
3. Осіннє сонечко ледь обігріває галявину. Трава пожовкла й опустилася додолу.

додолу – *rîpă jos*

524. Перебудуйте складні речення зі сполучниками на безсполучникові. Визначте граматичні основи.

1. Перед лісовою смугою стоїть у затишку калина, і жодна гілка в неї не здригнеться.
2. Якось над нашою хатою пролітали лелеки, а від них на землю падав незримий клекіт.

здригатися – fior
незримий – invizibil

525. У поданих прислів'ях допишіть другу частину складного речення, поставте розділові знаки.

1. Хто людей питає 2. Чим розумний стидається 3. Хто рано підводиться 4. Страшно буває тому

Довідка: *той і розум має; за тим діло водиться; тим дурень величається; у кого совість нечиста.*

526. Прочитайте текст, доберіть заголовок. Спишіть, розставте розділові знаки.

Ми йдемо через сінокіс і темніє над нами небо. Дзвенить земля а я слухаю. Слухаю небо слухаю землю і слухаю дідову мову. І в серце моє вливається якась невидима сила. На віки вічні прив'яже вона мене до цієї землі до співучої тихої мови (За В. Симоненком).

527. Складіть розповідь «Улюблена пора року» (8–10 речень). Використайте у своєму висловлюванні складні речення.

§ 55. Пряма мова. Розділові знаки при прямій мові

■ ЦІНУЄМО

528. Прочитайте речення. Поясніть вживання розділових знаків.

1. Якось я спитала у Весни: «Ти чому приходиш, поясни!» (І. Жиленко). 2. Листочки з вітриком шептались: «Голубчику, ще, ще дихни!» 3. Став бідненький Хом'як тут плакати і ту-жити: «Ой квіти, мої діти! Нащо я вас кохав? Нащо вас доглядав?» 4. «Чи всі ви живі і здорові?» – гукнула Миша Пацюкові (За Л. Глібовим).

Пряма мова – чужа мова, передана дослівно, без змін, від імені того, кому вона належить. **Пряма мова** складається з **власне висловлювання** – **П** та слів **автора** – **А**. Вони вказують, кому належить пряма мова. Слова автора можуть стояти перед прямою мовою, після неї та в середині прямої мови.

Пряма мова береться в лапки: *«Як тебе не любити, Києве мій!»* – захоплено написав у 1962 році поет Дмитро Луценко.

Схематично пунктограми при прямій мові можна зобразити так: **А, а** – слова автора, **П, п** – пряма мова.

А: «П?!»	Мама запитала Оксану: «Ти полила квіти?»
Тарас заплескав у долоні: «А он наша хата!»
А: «П».	Бабуся сказала: «Почалася буря».
«П», – а.	«Дякую за підтримку», – похмуро всміхнувся син (<i>Олесь Гончар</i>).
«П?!» – а.	«Чи бачили таке!» – сказав батько (<i>А. Головка</i>).
«П, – а, – п».	«Еге, – догадалась Катря, – це ж у нас дитина знайшлася» (<i>С. Васильченко</i>).

529. Запишіть речення, поясніть вживання розділових знаків. Побудуйте схеми до них.

1. Лисиця скаржилась одна: «І що за світ?! Скрізь ворогів стіна» (*В. Еллан*). 2. Скрипіло колесо криве: «Усяк по-своєму живе!» (*П. Гришко*) 3. «Хто там?» – як музика, звучить із хати (*Панас Мирний*). 4. Ходить вітер і питає з болем: «Де поділо ти жита, поле?» (*В. Сосюра*) 5. «Не кидайсь хлібом, він святий!» – в суворості ласкавій, бувало, каже дід старий малечі кучерявій (*М. Рильський*).

Хвилинка-цікавинка

Яна Клочкова – чотириразова олімпійська чемпіонка, багаторазова чемпіонка світу та Європи, Заслужений майстер спорту України. Має найвищу державну нагороду – Герой України. Яна – володарка найбільшої кількості золотих олімпійських медалей. Її ще називають українською Золотою рибкою. Під час 4-денного турніру на чемпіонаті Європи в 1999 році в Лісабоні плавчиня виборола 4 золоті медалі. Візитна картка Я. Клочкової – комплексне плавання. У цій дисципліні на Олімпійських іграх у Сіднеї вона встановила світовий рекорд на дистанції 400 м.

За свою спортивну кар'єру Яна Клочкова здобула 50 рекордів України (3 інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

530. Прочитайте уривок із казки. Розставте й поясніть розділові знаки при прямій мові.

Мав тато трьох синів. Були вони дуже ліниві. Тато важко працював, щоб їх прогодувати. Казав їм батько Сини мої працюйте, бо важко вам буде, коли я помру. А найстарший син говорить Ей тату працюй, поки можеш, а ми будемо працювати коли тебе не стане. Тато каже Та ти не вмієш нічого. Я оженюся, і жінка буде працювати відповів старший син (*За народною казкою*).

531. Запишіть речення, розставте розділові знаки при прямій мові.

1. Ось я йду обізвалася Зима (*Леся Українка*). 2. Яких же я людей бачу? Одказує Кармелюк. Багатих та вбогих (*Марко Вовчок*). 3. Мамо питаю то льони цвітуть? (*Олесь Гончар*). 4. Сонце сіло на сосну, сонце мовило Засну (*Г. Чубач*). 5. Піднімає джміль фіранку, каже Доброго вам ранку! (*Л. Костенко*). 6. Гордо каркнула ворона Я – ворона з Лісабона! Гордо каркнув чорний крук Я – з самісіньких Прилук! (*Є. Гуцало*).

532. Складіть речення за схемами.

1. А: «П».
2. «П?» – а.
3. «П, – а, – п».
4. «П! – а. – П!»

533. Визначте речення, у яких допущено пунктуаційні помилки. Запишіть їх правильно.

1. «Книги – морська глибина» – так писав Іван Франко.
2. Хворий відповів «дякую, мені вже набагато краще».
3. Світить нам у віки пророцтво Тараса: «Не вмирає душа наша, не вмирає воля».
4. Як ти себе почуваш – Запитав лікар хворого.
5. «Книги – це ріки, що напувають Всесвіт».

534. Прослухайте уривки речень. Допишіть закінчення чи початок речень, правильно розставте розділові знаки.

535. Перебудуйте подані речення на речення з прямою мовою та словами автора. Запишіть.

1. Калина хвалилась, що медом солодка. 2. Хвастала кобила, що возом горшки побила. 3. Хвалилася вівця, що в неї хвіст, як у жеребця. 4. Заліз черв'як у хрін та кричить, що йому добре.

536. Прочитайте текст. Випишіть речення з прямою мовою та побудуйте до них схеми. Уставте пропущені букви.

«А що ж мій кінь білогривий?» – Олег зап..тався. «Не п..тайся, милий княже!» – слуга обізвався. І поїхав Олег віщий, поїхав у гості, коло Дніпра на бер..зі оглядає кості. І Олег на білий череп наступив ногою і говорить: «Спи, мій коню, в мирі та спокою!» Він на череп наступає, пох..тнути хоче, а гадюка із черепа пнеться чер..з очі. І промовив Олег віщий: «Твоя правда, сивий! Згубив мене мій кінь вірний, мій кінь білогривий!»
(За С. Руданським)

§ 56. Діалог. Розділові знаки при діалозі

ЦІНУЄМО

537. Прочитайте виразно вірш Тамари Коломієць. Поясніть, чому виникають труднощі під час читання.

ВІТРИСЬКО

Чом, вітриську, розходився, хазяйнуеш у саду?
Це я в листі заблудився і дороги не знайду.
А навіщо трусиш сливи у некошену траву?
Бо удався нелінивим, без роботи не живу!
Ой вітриську, робиш шкоду! Угамуйся хоч на мить!
Краще геть піду з городу, в чистім полі буду жить!
Звісив з тину босі ноги, свиснув – листя полягло.
І за мить впродовж дороги зняв куряву за село.

зняти куряву – *a scoate fumul*

ДОСЛІДЖУЄМО

Діалог – це розмова двох осіб. Якщо в спілкуванні беруть участь більше двох учасників, така розмова називається **полілогом**; висловлювання або виступ однієї особи – **монологом**.

Слова кожного зі співрозмовників називаються **реплікою**. Кожна репліка діалогу записується з нового рядка, перед реплікою ставиться тире. Після репліки ставиться розділовий знак, який відповідає меті висловлювання та емоційному забарвленню. Якщо репліка супроводжується словами автора, то ставляться ті самі розділові знаки, що й при прямій мові, але без лапок.

538. Прочитайте висловлювання вголос за особами. Укажіть репліки та слова автора. Поясніть уживання розділових знаків.

Зійшлися якимось люди й заперечалися, що в житті найдорожче.

- Найдорожче – здоров'я, – сказав хворий.
 - Хіба не молодість за все найдорожча? – здивувався старий.
 - Ніхто й ніде не проживе без хліба! – вигукнув бідняк.
 - А яке життя без волі? – здивувався козак.
 - Найцінніше в світі – правда, – виголосив мудрець.
- Проходила мимо дитина, почула слова дорослих і каже:
- Найдорожча у світі – мама! (*Народна творчість*)

539. Перепишіть народну усмішку, поділіть текст на репліки, розставте пропущені розділові знаки. Укажіть репліки та слова автора. Поясніть уживання розділових знаків.

Бабуся й онук сидять на кухні У наш час музика була набагато мелодійніша пригадує бабуся Онук спочатку дивується а потім пояснює Бабусю це ж міксер працює.

ПІЗНАЄМО

Хвилинка-цікавинка

Лілія Подкопаєва – українська спортсменка, гімнастка, Заслужений майстер спорту України, яка стала абсолютною чемпіонкою Олімпійських ігор в Атланті, чемпіонкою світу зі спортивної гімнастики в 1995 році й чемпіонкою Європи в 1996 році. Здобула 45 золотих, 21 срібну й 14 бронзових медалей (3 інтернет-джерел).

ВИВЧАЄМО

540. Прочитайте текст, розіграйте діалоги з однокласниками/однокласницями.

ДОПИТЛИВИЙ

Тарас здійняв пилюку, на довгій лозині під'їхав до перелазу.

– Не збивай пилюки! Бач – лякаєш пташок і метеликів, – сказала сестра.

– ... А чим живляться пташки?

– Комариками, мухами, метеликами...

– А чого метелики бувають і білі, і червоні, жовті і всякі?

Чого комарі кусаються?

Тарас розпитував, а Катря ледве встигала відповідати.

- Катрусю, а чорногузи теж відлітають у теплі краї?
- Еге ж, відлітають.
- Кажуть, що в чорногузів кам'яні зуби. Чи правда, що вони ними креснуть вогонь і можуть хату підпалити?
- Ні, Тарасику... *(За Д. Красицьким)*

кресати – a kresa

541. Замініть пряму мову на діалог.

КОШЕНЯ Й МИШКА

Подружилися кошеня й мишенятко. Повернулося кошеня додому, а мати запитує: «Що за гарний запах ти з собою принесло?» Котик відповідає: «Так пахне мій друг мишеня!» «Дуже добре, – відказує кішка. – Як будеш іти до свого смачного приятеля, поклич мене!»

У цю мить миша запитує у своєї дитини: «Що за гидкий запах ти принесло?» Мишенятко пояснило: «Я гралося з кошеням!» «Та це ж загибель наша!» – злякалась і розгнівалась миша *(Гвінейська казка)*.

МОДЕЛЮЄМО

542. Складіть діалог між двома друзями/подругами, один/одна з яких передає іншому/іншій запрошення від дідуся, який живе в селі, разом погостювати в нього протягом одного тижня. Використайте подані початки речень.

Дідусь просив передати Чи не завдам я клопоту
Дідусь буде тобі радий Я відчуваю незручність У нас люблять гостей, тому Чи не зможу я допомогти в господарстві? У дідуся чимало кролів Я дуже люблю тварин, тому Чудово відпочинемо Якщо це не обтяжить твою рідню Спитай дозволу в батьків Передай, будь ласка, мою вдячність Домовимось про зустріч

543. Прослухайте діалог. Доповніть словами, які, на вашу думку, будуть доречними в ньому.

544. Складіть діалог на одну з тем, використайте звертання та вставні слова.

1. «Екскурсія до зоопарку».
2. «Цікавий фільм».
3. «Зустріч із відомим/відомою спортсменом/спортсменкою».
4. «Пригода під час прогулянки».

545. Запишіть текст відповідно до правил.

Смачна піца! А ти їв(їла)? Ні! А звідки знаєш, що смачна? Чув(чула), як говорили, що бачили, як їли (*Народний гумор*).

ТЕСТОВИЙ ПРОСТІР за темою «Відомості із синтаксису й пунктуації»

Виконайте тестові завдання (з 1 по 11), які розміщені на QR-кодi

12. Прочитайте речення, що первісно, за іншого порядку їх розташування, становили зв'язний текст. Виконайте завдання після речень.

- Вечірнє сонце наближалось до заходу.
- Сріблястою змієюю вилася по степу річка й губилася за горизонтом.
- Навколо лежав широкий степ.
- Повівало вечірньою прохолодою
- Своїми квітучими берегами він зливався з великим наметом неба (*За М. Старицьким*).

Зміст первинного тексту буде відновлено, якщо речення розташувати в послідовності, запропонованій у рядку

А					
Б					
В					
Г					

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

§ 57. Загальне уявлення про спілкування і мовлення. Види мовленнєвої діяльності: аудіювання, читання, говоріння, письмо.

Різновиди мовленнєвого спілкування: монологічне і діалогічне мовлення, усне і писемне

Для кожної людини її мова – найкраща. Це відомо всім. Чи відчуваємо велику таїну живого Слова? Чи достатньо уважні ми до української мови? Мова – неоціненний скарб народу. Щоб оволодіти цим скарбом, людина повинна постійно докладати зусиль.

Освітній і культурний розвиток кожної людини визначає рівень її спілкування. Найвідоміший філософ Давньої Греції Сократ сказав: «Заговори, щоб я тебе побачив». Мова – це оселя, де живе людина. Ставитися до мови як-небудь – значить і мислити як-небудь: неточно, приблизно, неправильно.

546. Прослухайте текст. Дайте відповіді на запитання.

пензлик – pensula

1. Чому Кицька не звертала увагу на горобців?
2. Чим були зайняті горобці?
3. Що здивувало красуню?
4. Що злякало птахів?
5. Чому Кицька простягнула лапку?
6. Чи зрозуміли горобці наміри кішечки?
7. Що завадило птахам зрозуміти порух Кицьки?
8. Чи могли тваринки повноцінно спілкуватися?
9. Чи можливе спілкування без знання мови?

Треба розрізняти поняття **мова** і **мовлення**.

Мова – це засіб спілкування між людьми. Це слова, словосполучення, речення.

Мовлення – це процес використання мови (спілкування, вираження думки). Мовлення неможливе без мови.

547. І. Уважно прочитайте вірші, визначте їх теми та доберіть заголовки до них. Дайте відповіді на запитання до текстів.

Текст А

Із нею – в космос й до глибин,
хто з нею – в гурті, не один.
Вона – у росах пелюстки,
слова, віршовані рядки,
в барвистій вишивці моїй,
в мені, у тобі та у ній.
Із нею ми – одна сім'я,
Несемо гордо власне «я».
Води не наберемо в рот,
ми з нею – нація, народ!
Це – мова матері свята,
в ній – наша сила й чистота.

Л. Відута

Текст Б

Плекатимеш мову –
цвістимуть слова,
Мов білі черешні весною...
Ростимуть слова, як у квітні трава,
Зігріті любов'ю земною.
Які ж вони чисті, як вічно звучать,
Як птахами в'ються крилато, –
Мов зорі незгасні небесних багать:
Хліб. Совість. Вітчизна і Мати.
Шануй їх у серці. Ніколи не смій
Святе і високе топтати.
Як жито-пшеницю
слова добрі сій –
Рясний урожай будеш мати!

В. Олійник

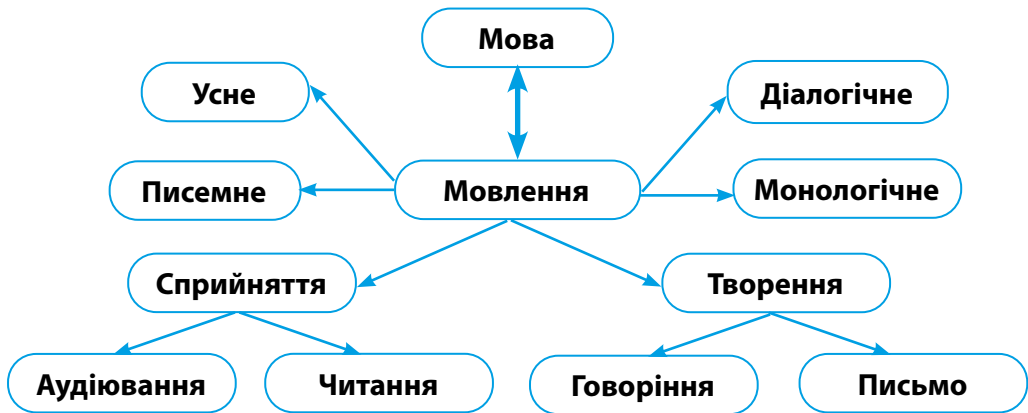
1. Чи є зв'язок між текстами віршів?
2. У якому тексті йдеться саме про мову?
3. Як ви вважаєте, що таке спілкування?
4. Як ви розумієте слова «Плекатимеш мову – цвістимуть слова...»?

II. Випишіть із текстів слова, словосполучення, які характеризують мову.

548. Спишіть прислів'я, поясніть їх значення.

1. Будь господарем своєму слову. 2. Від теплого слова і лід розмерзається. 3. Не кидай слова на вітер. 4. Хто багато обі-

цяє, той рідко слова дотримує. 5. Людина має два вуха, щоб багато слухати, а один язик, щоб менше говорити (*Народна творчість*).

Здатність використовувати мову для спілкування з іншими людьми називається **мовленням**. Процес мовлення називається **мовленнєвою діяльністю**. Той, хто говорить чи пише, – це **мовець**, який вкладає певний зміст у висловлювання. А той, хто слухає чи читає, – це **адресат** мовлення. Він вилучає зміст з утвореного кимось висловлювання.

Мовлення буває усним і писемним.

Усне мовлення – слухове сприймання певної інформації, поділяється на **діалогічне** та **монологічне**.

Діалогічне мовлення – мовлення між двома співрозмовниками.

Монологічне мовлення – це таке мовлення, коли говорить одна особа, а решта слухає, сприймає її промову.

Усне мовлення повинно бути правильним, виразним, чітким. Під час усного мовлення використовуються міміка та жести.

Писемне мовлення – це особливий вид мовлення, що дає змогу спілкуватися з відсутніми співрозмовниками.

Писемне мовлення повинно відповідати таким вимогам: правильність, охайність, дотримання абзаців.

549. Прослухайте легенду. Складіть розповідь про те, чи змогли 6 люди продовжити спілкування, якби не були гордовитими?

Гендрік ван Клеве III. Зведення Вавилонської вежі. XVI ст.

нахабство – obraznicie

§ 58. Монологічне і діалогічне мовлення.

Основні правила спілкування. Створення діалогів

550. Складіть основні правила спілкування. Спишіть, уставте з довідки слова, словосполучення.

При зустрічі першим ... ,

Будь ... ,

Уважно слухай

Намагайся висловлюватися

Будь відвертим і щирим,

Від уміння спілкуватися залежить ... , ... ,

Стався до людей так, як би ти хотів, щоб

До старших звертайся

Не втручайся у їхню

Довідка: *привітним, доброзичливим; не перебивай співрозмовника/співрозмовницю; вітайся, усміхайся; чітко й зрозуміло; розмову; люди ставилися до тебе; на Ви; не кричи; настрій людини, здоров'я, емоційний стан.*

Культура мовлення – це правильність, чіткість, точність, виразність мовленого слова, доцільність його вживання, багатство словникового запасу.

Дотриманню культури мовлення сприятимуть такі правила:

1. Учитися правильної літературної мови треба завжди.
2. Прислухатися до власного мовлення, критично оцінювати його.
3. Позбутися вживання образливих слів, слів-паразитів, вульгарних слів.
4. Пильнувати за чистотою і красою свого мовлення.
5. Збагачувати постійно свій словниковий запас, щоб навчитися добре і змістовно говорити.

Культура мовлення спрямована на виховання навичок правильного спілкування.

551. Подані слова й словосполучення запишіть у такій послідовності: 1) ті, що вживаються під час прощання; 2) ті, що використовуються при вибаченні; 3) ті, що використовуються для висловлювання вдячності.

Щиро дякую. Даруйте. Перепрошую. Прошу вибачити (пробачити). Вибачте. Бувайте здорові! Велике спасибі. Дуже вдячний за вашу допомогу. Вибачте, що турбую. На все добре. До побачення. Ходи здоровий!

552. Запишіть подані конструкції у дві колонки: у першу – вітання, у другу – прохання.

Доброго ранку; передайте, будьте ласкаві, підручник; вибачте за запізнення; даруйте; добрий день; до побачення; добрий вечір; на все добре; бувайте; вибачте, дозвольте пройти; до зустрічі; доброго здоров'я; хай щастить; будь ласка, повторіть іще раз; зачиніть, будь ласка, двері; будь ласка, порадьте мені в цій справі.

Щоб краще донести інформацію до співрозмовника, треба визначити:

- що ми хочемо сказати (тема й основна думка інформації);
- з якою метою ми звертаємося до співрозмовника;
- до кого ми звертаємося (адресатами можуть бути друзі, батьки, вчителі);
- де відбувається спілкування (у класі, удома, на вулиці).

553. Прослухайте діалог. Доберіть заголовок. Дайте відповіді на запитання.

1. Скільки осіб бере участь у розмові?
2. Чи дотримуються учасники правил спілкування?

554. Створіть діалог, додайте слова іншого учасника/учасниці розмови.

- Вітаю тебе, Юліко!
-
- Як справи?
-
- Ти йдеш сьогодні на тренування з баскетболу?
-

555. Складіть діалог до однієї з тем: «Мій улюблений вид спорту», «Цікавий фільм».

§ 59. Стилi мовлення

556. Прочитайте тексти. У якій мовленнєвій ситуації доречне кожне з висловлювань?

Текст А. — Привіт, Оленко. Брат удома?

- Ні, його немає. Поїхав кататися на велосипеді.
- Жаль. Нехай заїде до мене, коли повернеться. Бувай!
- До побачення.

Текст Б. Давно це було, у краї щасливим та квітучим. Ніколи не було там холодно, ніхто не сумував і не журився. Правив цим краєм цар, що мав одну доньку — царівну Осінь. Росла

вона стрункою та гарною: мала коси, як золото, очі – як синє небо (*Народна творчість*).

Текст В. Стаття 31. Держави визнають право дитини на відпочинок і дозвілля, право брати участь в іграх і розважальних заходах, що відповідають її віку, та вільно брати участь у культурному житті, займатися мистецтвом (*З Конвенції про права дитини*).

Текст Г. Віками народ витворював цю мову, витворив її, одну з найбагатших мов слов'янства... Дала світові Україна геніальних поетів, зажило українське слово шани й визнання серед народів (*Олесь Гончар*).

Стиль мовлення – це сукупність мовних засобів (слів, речень тощо), які свідомо використовує мовець за певних умов спілкування. Стилi різняться способом висловлювання, змістом і метою мовлення.

Стилістика – це розділ мовознавства, що вивчає стилі літературної мови та мовні засоби.

Опрацюйте таблицю

СТИЛІ МОВЛЕННЯ

Стиль	Де застосовується	Основні види висловлювань
розмовний	побут, сімейні, дружні стосунки	діалоги, записки, особисті листи
науковий	наука, техніка, освіта	виступи, доповіді, лекції, підручники
офіційно-діловий	офіційні відносини	договори, угоди, постанови, закони, ділові папери
художній	мистецтво слова (фольклор, художня література)	оповідання, повісті, романи, п'єси, вірші, казки, легенди

557. Прослухайте тексти різних стилів. У якій галузі життя можливе кожне з висловлювань?

558. Складіть діалог у розмовному стилі «Моє захоплення».

559. Спишіть словосполучення, розкрийте їх значення. У текстах яких стилів мовлення вони вживаються?

Слово подяки, добрим словом прислужитися, замовити добре слово, майстер слова, слово честі, слово має, брати слово, вітальне слово, вірити на слово, вступне слово, надати слово, пускати слова на вітер.

§ 60. Стилiстична помилка

560. Прослухайте текст. Визначте стиль мовлення.

Стилiстичнi помилки – помилки в усному або писемному мовленнi, що порушують стиль викладу матерiалу. Наприклад, до наукового чи офiцiйно-дiлового стилю введено зменшувально-пестливі слова чи синонiми: *Нам було дуже весело під час **візиту** до лісу.* Слово **візит** використовується в офiцiйному стилі. У поданому реченнi його краще замінити словом **прогулянка**.

561. Спишіть, замініть за змістом виділені слова.

Зразок: У магазині покупцеві забули **вручити (віддати)** решту.

1. На листі *зелених насаджень* діамантами сяяла роса.
2. Моя *люба тварина* – це мій кіт Мурко.
3. Чорногузи *бігають* і ловлять жаб.

562. Прочитайте. Самостійно відновіть пропущені фрагменти. Доберіть власний заголовок.

НА СТАВКУ

На краю села є невеликий, але досить глибокий ставок. У гарячу пору літа це справжній рай і для дітей, і для дорослих.

У селі всі знали, що в одному місці ставка купатись небезпечно, бо там на дні є якісь металеві труби. Їх уже пробували витягти, але не змогли.

Того літа приїхав до бабусі в гості п'ятикласник Сашко.

.....

Життя хлопчика вдалося врятувати. Але, хто знає, чи зможе він колись із розгону стрибати у воду...

.....

§ 61. Текст, його ознаки

563. I. Прочитайте дві групи речень.

Текст А. Тимко носить оберемками сухий бур'ян. Колись тут росли високі густі трави. Ліс ще спить. З дерев опадає листя.

Текст Б. На горбку пишалася своєю осінньою вродою розкішна калина. Від самого вершечка зайнялася вона гарячим полум'ям. Радісно перешіптувались зубчасті листочки від легенького подиху вітру. А з-поміж них визирали важкі коралові кетяги (*За М. Магєрою*).

II. У якій групі речення пов'язані між собою за змістом? Назвіть слова, що вказують на такий зв'язок. До якої групи речень можна дібрати заголовок?

Текст – це висловлювання з двох і більше речень, об'єднаних спільною думкою (темою).

Тема – те, про що розповідається в тексті.

Основна думка розгорнутого висловлювання – це головне, що автор хоче нам сказати.

564. Прочитайте речення, що первісно, за іншого порядку їх розташування, становили зв'язний текст. Виконайте завдання після речень.

Рання осінь.

Пожовкла трава й прилягла до землі.

Зеленіють лише ялинки і сосни.

Ще світить сонечко, але його проміння вже не таке ласкаве.

Ліс одягнув золоту сорочку.

1. Зміст тексту буде відновлено, якщо речення розмістити в такій послідовності

А					
Б					
В					
Г					

2. Тема тексту відображена в реченні

А	Б	В	Г
---	---	---	---

3. Іменник, ужитий у знахідному відмінку, позначений у рядку

А	Б	В	Г
---	---	---	---

Речення в тексті пов'язуються між собою за допомогою таких засобів:

- **займенників:** *Навесні прилетіла ластівка. **Вона** змайструвала гніздечко під стріхою.*
- **синонімів:** *У траві ми побачили мурашку. **Комаха** швидко-швидко перебирала лапками.*
- **повторів:** *Уже років із триста люди вирощують у садах **первоцвіт**. Наукова назва **первоцвіту** – примула.*
- **спільнокореневих слів:** *З першим весняним теплом прокидаються **джмелі**. Волохаті джмелики перелітають із квітки на квітку;*
- **сполучників:** *Останній місяць зими наші предки назвали лютим, **бо** мороз тоді найсильніший, **а** вітер найхолодніший.*

565. Прослухайте текст, визначте тему й основну думку. Доберіть заголовок.

суцвіття – *inflorescența*
кетяги – *buchet, strug*
приваблює – *a atrage*

§ 62. Будова тексту. Поділ тексту на частини

566. Прочитайте. Чи можна написане назвати текстом? Розставте речення так, щоб утворився текст. Визначте частини тексту: зачин, основну частину, кінцівку.

Він кинувся у відчинене вікно і врятував хлопчиків, але дуже попик ноги і дзьоб, які стали кривавими. На цю пору пролітав повз хату врятований лелека. Одного разу в людей загорілася хата, а в ній було двоє маленьких хлоп'ят. На селі знайшли лелеку з пораненим крилом, виходили його, а потім випустили. Відтоді в лелеки червоні ноги і дзьоб, а крила – чорні (*Народна творчість*).

Текст складається з таких частин: **зачин, основна частина, кінцівка**. **Зачин** готує до сприйняття того, про що йтиметься в тексті. **В основній частині** розкривається тема тексту (його зміст). **Кінцівка** – це завершення тексту, своєрідний підсумок усього висловленого.

567. Прослухайте текст. До якого стилю він належить? Визначте тему й основну думку.

Тема тексту розкривається за допомогою мікротем.

Мікротема – це частина загальної теми. Мікротему розкривають кілька речень тексту, з-поміж яких є одне найбільш значуще – **тематичне**, яке несе в собі найважливішу інформацію мікротеми.

У мікротемах є слова, які мають істотне смислове навантаження. Такі слова називаються **ключовими**.

Група речень, які розкривають мікротему, на письмі здебільшого оформляється як окремий абзац.

Абзац – це частина тексту, об'єднана однією мікротемою. Кожен абзац пишеться з нового рядка.

568. Доберіть текст із будь-якого підручника 5 класу, визначте в ньому мікротеми й ключові слова.

569. Прочитайте речення, виконайте завдання, подані після них.

Одного ранку Сонце піднялося над горами.

Спочатку воно торкнулось промінчиками полонини.

Білою ковдрою вкривала вона верхівку.

Заглянуло крізь двері у хлівець, наче промовляло: «Час прокидатися».

Далі на іншій горі побачило Сонечко хмару.

полонина – câmpie

хлівець – ocol

1. Зміст тексту буде відновлено, якщо речення розмістити в такій послідовності

А					
Б					
В					
Г					

2. Текст належить до стилю

- А науковий
- Б розмовний
- В художній
- Г офіційно-діловий

3. Темою тексту є

- А Сонце піднялося над горами.
- Б «Час прокидатися!»

В Сонечко побачило хмару.
Г Ранок у горах.

4. Заголовком тексту може бути

- А Гори
- Б Ранок
- В Промінці сонця
- Г Ранок у горах

570. Прочитайте текст, поділіть на абзаци. Доберіть заголовок. Спишіть, уставте пропущені букви, розставте розділові знаки.

У нас під стріхою жили ластівки аж ось трапилася велика біда під час вітру гніздо впало і ро..билося на з..млі лежало четверо жовторотих пташ..нят батьки їхні кружляли над своїми дітками і кликали на допомогу Василько прибив старий капелюх під стріхою і поклав туди ластів..яток ластівки дуже зраділи і почали годувати пташ..нят.

§ 63. Простий план тексту

Складають план для того, щоб виділити в змісті тексту найбільш важливе й зазначити послідовність викладу думок.

План – це короткий послідовний перелік основних тем і питань тексту.

Не можна змінювати послідовність пунктів плану!

571. Спишіть уривок, у якому розкрито мікротему певного тексту. Розставте розділові знаки.

В Україні ремез найчастіше селиться на вербі. Дерева дають йому і притулок і будівельний матеріал. Будувати гніздо птах починає в другій половині квітня а закінчує лише в травні. Пів місяця споруджується чудова будівля яка викликає подив і захоплення. Не віриться що пташка може виткати такий міцний білуватий матеріал (З журналу).

572. Пригадайте, як скласти простий план тексту.

573. Прослухайте висловлювання, визначте тему й основну думку. Доберіть заголовок. Складіть план.

одноманітний – monoton

574. Прочитайте, визначте правильність розміщення абзаців. Запишіть виправлений текст, уставте пропущені букви.

Незабаром уся ця краса засне довгим міцним сном, щоб зацвісти в..селими барвами юної в..сни.

Та раптом д..хнув холодом вітер. Але ще квітнут.. вогнисті жоржини, рожеві айстри.

А барви ж які навколо! То запалахкотіли золотаві, жовто-гарячі листочки.

Віддзвеніло в..селе літо. Повагом, неквапливо надходить.. осін.. .

Стоїт.. навколо приємна, таємнича тиша. Вальсує й тихо опускає..ся на землю листя.

Згасають.. золоті потічки сонця. Закуталос.. воно в густі хмари, лише зрідка всміхне..я у височині.

§ 64. Усний переказ тексту розповідного характеру

575. Прочитайте текст. Визначте мікротеми, складіть план.

ПОРАДА ЧУМАКІВ

Давно колись Таврійським степом чумаки по сіль у Крим ходили. Удень вони по сонцю дорогу знаходили, а вночі – по зірках, ще й досі ті зоряні дороги на небі Чумацьким Шляхом звуть. Доїдуть, було, чумаки до нашої річки та й сядуть на спочинок. Дуже їм оці місця подобалися, а особливо нічної пори, коли зорі вночі сяяли й у воді білим світлом відбивалися. Серед усіх тих зірок дві були найяскравіші. Одна – велика, а друга – трохи менша... І почали тут мирні хлібороби поселятися. Думали вони, як же їм річку і свої поселення назвати, аж поки чумаки одного разу не підказали. «Назвіть, – кажуть, – річку Білозіркою, бо в ній уночі білі зірки купаються. А поселення

свої назвіть Великою і Малою Білозірками, бо, бачте, як над ними велика й мала зірки білим сяйвом виграють!...» Послухали люди поради чумаків і назвали села та річку Білозірками (*Народна легенда*).

576. Прослухайте текст, визначте його частини. Дайте відповіді на запитання. Складіть план тексту й підготуйтеся до усного переказу.

1. Які часи зображені в легенді?
2. Куди забирали молодих дівчат і хлопців?
3. Якими росли в селі красуні? На що вони були схожі?
4. Що зробили дівчата, щоб не потрапити в неволю?
5. Що з'явилося на воді на світанку?
6. Де ділися рослини після заходу сонця?
7. Визначте тему й основну думку тексту.

577. Напишіть продовження тексту. Доберіть заголовок.

Настала осінь. Сонце гріє ще майже по-літньому, прагнучи віддати останнє тепло. На блакитному й чистому небі ще майже немає хмар. Тільки вітер став холодним і різким, нагадував про те, що надворі вже вересень. Серед яскравої зелені помітні перші провісники осені: жовте, червоне, рожеве листячко. Скоро вони опадуть із дерев і вкриють ...

§ 65. Типи мовлення: розповідь, опис, роздум

578. Прослухайте тексти. Чим вони відрізняються?

579. Поставте речення в певному порядку, щоб утворився текст. Запишіть. Яке запитання можна поставити до тексту?

Сушить і складає у своєму дуплі.

Вже осінь.

Тому не страшна звірятку зима.

Білочка готується до зими.

Цілий день вона носить горіхи та жолуді.

Текст може розповідати про хід певних подій, описувати певні об'єкти, розмірковувати над причинами й наслідками подій, мотивами вчинків людей, умовами, у яких можливі ті чи інші явища. На цій основі висловлювання поділяються на **розповіді, описи, роздуми (міркування), есе**.

Тексти цих типів мовлення відрізняються структурою, засобами зв'язку між складовими частинами.

Опрацюйте таблицю

ТИПИ МОВЛЕННЯ

Тип мовлення	Про що говориться у висловлюванні	На які питання відповідає
Розповідь	про події, про дії персонажів	<i>що робить предмет, особа? що сталося?</i>
Опис	про ознаки предмета, особи, дії	<i>який?</i>
Роздум	про причини ознак та дій	<i>чому?</i>
Есе	про індивідуальні враження й міркування автора з конкретного приводу або предмета	<i>що відчуваю, що думаю з цього приводу?</i>

580. Прочитайте тексти, визначте їх теми й основні думки. Поставте запитання, з'ясуйте тип мовлення кожного з них.

Текст А. Квітка соняшника – це своєрідний кошик, корзинка. Суцвіття її складається з півтори й більше тисячі маленьких квіточок.

Текст Б. Чи є щось виразніше та красивіше, коли соняшник цвіте? «Стоїть гарний, як соняшник у цвіту», – кажуть у народі.

Текст В. Соняшник з'явився в наших краях не так уже й давно. Батьківщина цієї рослини – далека Америка.

Текст Г. Я вважаю, що соняшник – квітка сонця. Він має такий, як у небесного світила, теплий колір.

581. I. Прочитайте виразно текст і перекладіть його.

FLOREA SOARELUI

Pe o tulpină înaltă este o floare cu petele aurii. Ea seamănă cu soarele. Deaceea și o numesc floarea-soarelui. Închinând petalele aurii, doarme. Dimineța petalele tremură. Inseamnă, că răsărita așteaptă soarele, bucurându-se de el. Ziua soarele răsare sus și floarea-soarelui își întoarce capul după el. Seara soarele apune. Floarea ultima oară zâmbește razei aurii (*V. Suhomlinschii*).

II. Визначте стиль перекладеного тексту. Які типи мовлення поєднано у висловлюванні?

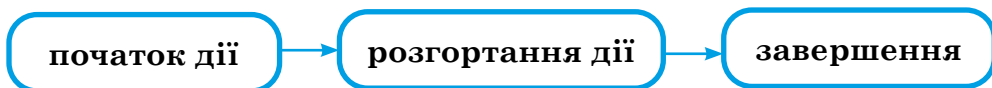

582. Прослухайте текст, визначте тему й основну думку. До якого стилю й типу мовлення він належить? Доповніть текст власними міркуваннями.

§ 66. Особливості будови розповіді. Письмовий переказ тексту-розповіді

Розповідь – це висловлювання про події, що відбулися (відбуваються чи будуть відбуватися) у певній послідовності. До тексту-розповіді можна поставити загальне питання **що сталося?**

Будова тексту-роздуму

583. Прочитайте текст, визначте тип мовлення. Знайдіть частини тексту.

ЗИМА-ЧАРІВНИЦЯ

Ось нарешті до нас завітала зима-чарівниця. Сьогодні зранку, коли я виглянула у віконце, то побачила, як із неба падав лапатий сніжок. Мені здалося, що сипалися на землю шматки білої пухкої вати. Дерева й кущі одягли теплі снігові шапки та шубки на свої гілочки.

Василь Ганжуга. Зима

Роман Семесюк. На окраїні села

584. I. Прочитайте речення. Перебудуйте й запишіть текст за планом.

Хвиля накрила її і ледве не потопила.
Мурашка спустилася до струмка напиться.
Вона побачила, що мурашка тоне й кинула їй гілку.
Голубка несла гілку.
Мурашка сіла на гілку і врятувалася.

План

1. Мурашка.
2. Голубка.
3. Порятунк.

II. До якого стилю належить утворений текст? Визначте тип мовлення.

585. I. Прослухайте текст, визначте стиль і тип мовлення.

свинопас – *porcher*

полонянка – *prizonieră*

II. Напишіть письмовий переказ тексту.

586. Самостійно складіть і запишіть кінцівку до казки вправи 585.

§ 67. Особливості будови опису предмета

587. Прослухайте виразно тексти. Дайте відповіді на запитання.

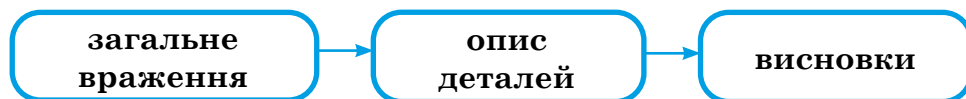
1. Що спільного в текстах?
2. Визначте стиль кожного тексту.

3. Ви відрізняли тексти різних стилів?

4. Який тип мовлення використаний?

Опис – це висловлювання, у якому йдеться про ознаки предмета. Ці ознаки постійні або одночасні. В описі йдеться про ознаки всього предмета та про ознаки його частин. До опису можна поставити одне з таких питань: **який? яка? яке? які?**

Будова тексту-опису

Опис предмета може бути поданий у науковому чи в художньому стилях.

Мета наукового опису – забезпечити точність інформації про розмір, форму, вагу, колір предмета тощо.

Мета художнього опису – створити образ предмета, викликати до нього певне ставлення.

Науковий опис здебільшого стислий, усі слова в ньому вживаються тільки в прямому значенні. У художньому описі використовуються художні засоби: епітети, порівняння та інші.

588. Прочитайте тексти, визначте стиль уривків.

Текст А. Веселка – одне з дивних явищ природи. Над цим явищем люди замислювалися здавна. Веселка є супутницею дощу.

Час її появи залежить від переміщення хмари, що дає зливові опади. Веселка може з'явитися як перед дощем, так і після опадів (*З підручника*).

супутниця – *tovarășă de drum*

Текст Б. Веселка – надзвичайне явище природи, прекрасне, чарівне! І скільки б років вам не було, ви захоплено дивитесь

на кольоровий місток веселки. Здається, ніби казка огортає серце. Хочеться бігти за цим дивом усе далі й далі... І ось воно зникає, а радість від того, що побачили цю красу, надовго залишається (З інтернет-джерел).

589. І. Спишіть, уставте, де потрібно, пропущені букви. Доберіть заголовок. Визначте стиль і тип мовлення.

Чудовий літ..ній день. Після короткого дощу спалахнула в небі барвиста в..селка. Скільки ж кол..рів у в..селки? Які вони?

В..селка має сім кол..рів. Це ч..рвоний, оранжевий, жовтий, з..лений, блакитний, синій і фіолетовий кольори. В..селка утворює..ся, коли світит.. сонце і йде дощ. Її можна побач..ти, коли стоїш спіною до сонця. Верхня частина її – ч..рвоного кольору, нижня – фіолетового. А між ними – всі інші кол..ри в..селки (З інтернет-джерел).

II. Поділіться з однокласниками/однокласницями своїми враженнями від веселки як явища природи.

590. Виберіть один із предметів, який є у вашому наплічнику (будинку, квартирі, подвір'ї, класі). Уважно роздивіться предмет, його частини, назвіть ознаки. Складіть опис предмета за планом.

План твору-опису предмета

1. Як предмет з'явився в мене?
2. Розмір і форма предмета.
3. Колір (запах, смак) предмета.
4. Матеріал, з якого зроблено предмет, оздоблення.
5. Частини предмета, їх розміри, форма, колір.
6. Я люблю користуватися предметом.

591. Пригадайте якийсь із фантастичних предметів, які згадано в казках, мультфільмах чи кінофільмах (чарівну паличку, шапку-невидимку, меч тощо). Складіть художній опис цього предмета.

§ 68. Особливості будови опису тварини. Докладний усний переказ тексту, що містить опис тварини

592. І. Прослухайте та прочитайте текст. Визначте тему й основну думку. Дайте відповіді на запитання.

РУДИЙ ПІВЕНЬ

Увесь півень – рудий, вогнистий. Кругом шиї в нього світяться коротенькі білі пера, мов намисто. І є ще білі пера у хвості. Їх небагато, п'ятеро чи шестеро, вони довгі, гнуті, пухнасті. Наче білі язички вогню в рудому віялі полум'я.

Півень походжає по широкому подвір'ю, кличе курей. Вони гурточком бігають за ним. Сам він не клює, тільки гордо поглядає.

Ось на город заходять сусідські кури, і веде їх сусідський білий півень. Увесь білий, хіба що гребінь червоний.

Тут червоний півень вискакує з кущів смородини. Він розставляє крила, нагинає голову й біжить. Білий теж кидається вперед. Півні злітають угору, б'ються в повітрі дзьобами й крильми. Тоді відступають назад, нагинають голови, грізно дивляться. Раптом рудий півень летить уперед, а білий несподівано повертає й тікає геть.

Рудий спершу женеться слідом, та відразу зупиняється. З горла йому рветься переможний хрипкий крик.

Рудий співає. Співає хвалькувато й радісно, сповіщає про перемогу (*За Є. Гуцалом*).

вогнистий – *luminos*

хвалькувато – *laudāros*

1. Як поводить себе рудий півень, коли ходить по подвір'ї?
2. Про якого півня ще говориться в тексті?
3. Чим зумовлена така поведінка птахів?
4. До якого типу мовлення належить поданий текст?

5. На які частини можна поділити текст? Визначте мікротеми, проаналізуйте, як вони пов'язані між собою.
6. У якій частині тексту міститься опис?

II. Складіть план. Усно перекажіть текст.

593. Складіть опис улюбленої тваринки.

§ 69. Особливості будови роздуму

594. Прослухайте й прочитайте тексти. До якого типу мовлення належить кожен із них? Поясніть свою думку.

Текст А. Вербa – дводомна рослина родини вербових. Дерево заввишки 20–30 м. Молоді гілки на кінцях сріблясто пухнасті, старі – голі, бурі. Листки цілісні, загострені. Квітки жовті, у товстих сережках, 7 см завдовжки. Плід – коробочка (З підручника).

Текст Б. Ще довкола сніги біліють, але як тільки сонце на весну поверне і трохи потепліє, одразу ж на верболозах біля річок, ставків і на узліссях з'являються ніжні пухнасті котики. Це верба цвіте, нагадує, що весна вже не за горами (З інтернет-джерел).

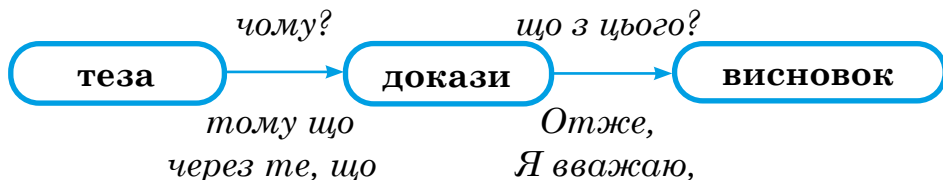
Текст В. Вербa – здавна одне з найпоширеніших дерев на Україні, одне з найулюбленіших у народі, тому що вона – символ життя, довголіття. У різних народів із вербою пов'язано чимало обрядових звичаїв і традицій, існують повір'я і легенди (З інтернет-джерел).

Роздум – це висловлювання, мета якого – довести істинність (правдивість) чи хибність якоїсь думки (тези).

Роздум відповідає на питання **чому?**

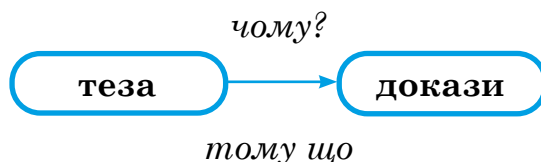
Роздум буває **розгорнутий** і **стягнений**.

СХЕМА РОЗГОРНУТОГО РОЗДУМУ

Стягнений роздум складається із двох частин: **тези** та **доказу**.

СХЕМА СТЯГНЕНОГО РОЗДУМУ

Розгорнутий елементарний роздум уживається найчастіше в текстах наукового та офіційно-ділового стилів.

Стягнений роздум використовується в художньому й розмовному стилях.

595. Спишіть текст, укажіть тезу й докази.

Бджола здавна була улюбленою комахою українців, тому що походить вона з раю. Бджолиний мед посідав особливе місце в народній медицині. Лікувальні якості мав і бджолиний віск. Повагу викликала працьовитість комах. Отже, скривдити бджолу вважалось просто неприпустимим.

Один текст може поєднувати два або три типи мовлення.

596. Прочитайте тексти й визначте стилі мовлення. Які типи мовлення поєднано в них?

Текст А.

НАЙЦІННІШЕ

Мав цар трьох синів, а у володаря сусідньої держави була дочка. Царевичі в неї закохалися.

Сказала царівна, що вийде заміж за того, хто здобуде для неї найцінніше. Поїхали царевичі найцінніше шукати.

Через рік повернулися. Старший купив далекогляд, з якого видно через три держави. Середній придбав плащ, який може донести, куди захочеш. Молодший знайшов ліки, які можуть оживити... *(Народна казка)*

Текст Б.

ЛІС

У сосновому лісі приємно пахне смолою. Сосни стоять вільно – прямі, як колони. Стовбури їх знизу гладенькі, без сучків. Тільки ближче до верхівки видно гілки з боків. Вони утворюють крону. У сосни хвоя тримається на гілках два, рідше три роки, а потім опадає. Тому на кожній гілці два або три пагони останніх років укриті хвоєю, а інші оголені (*З інтернет-джерел*).

597. До поданих тез доберіть докази, запишіть.

1. Найкращою людиною для кожного є мати, тому що... .
2. Найкращий учитель – книга, тому що... .
3. Учинки говорять голосніше, ніж слова

§ 70. Есе. Вимоги до написання есе

Есе (есеї) – невелика за обсягом творча робота, що має *довільну будову, авторські враження, думки та емоційність*.

В есе (есеї) **НЕ** обов'язковими є зачин, основна частина й висновок, які властиві для звичного твору. Есе (есеї) може містити елементи будь-якого типу мовлення: розповіді, опису, роздуму.

598. Прослухайте, прочитайте й порівняйте подані тексти. Визначте, який із них есе. Поясніть, чим вони відрізняються.

Текст А. Коли я повертаюся зі школи, мене завжди зустрічає Рекс. А сьогодні він не вибіг мені назустріч. Це тому, що в тата розпочалася відпустка. І він на кілька днів поїхав на озеро порибалити. Узяв палатку, рюкзак із речами й Рекса. Щоб він теж побував на природі. Та й татові з Рексом не буде самотньо.

Ось чому сьогодні мій чотирилапий друг мене не зустрів.

Текст Б. Я повертався зі школи. Сподівався, що мене зустріне Рекс. Але він не вибіг мені назустріч.

Я захвилювався. Що могло статися? Може, він захворів? Ні, напевно, поїв із насолодою бабусиною борщу з кісткою і задрі-

мав. А можливо, тато забрав його із собою на озеро порибалити? Ой, а чи, бува, хтось не вкрав мого чотирилапого друга?

Треба швидше запитати в бабусі, де Рекс. А то різні тривожні думки починають мене хвилювати.

599. Прочитайте висловлювання. Дайте відповіді на запитання до тексту.

ЯКИМ МАЄ БУТИ СПРАВЖНІЙ ДРУГ

Як добре мати вірного друга. У нас спільні інтереси. Ми любимо прогулюватися після уроків вулицями міста, проводити час у парку, посидіти з вудкою на ставку. Ми ділимося своїми радощами, невдачами. Коли хворіємо, навідуємо один одного, допомагаємо виконувати домашні завдання. А ще ми ділимося своїми секретами. Я думаю, що саме таким має бути справжній друг (*З учнівського твору*).

1. У якому стилі написаний твір?
2. Чи можна визначити в тексті композицію – вступ, кінцівку?
3. Які художні засоби використані у висловлюванні?

600. Прочитайте висловлювання про серце.

МОЄ СЕРЦЕ

Серце в мене велике. Воно різнокольорове. Шматочок жовтого, тому що я добрий/добра. Клаптик сірого, тому що інколи буваю сумним/сумною. Ще воно яскраве, бо я дуже люблю життя та своїх рідних і близьких.

601. Напишіть власне есе «Моє серце».

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Білоус Д. Диво калинове. К., 1988. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=22>
2. Довженко Олександр. Літературні твори. URL: <https://sites.google.com/site/dovzenkoukraine/mistecka-ta-literaturna-padsina/literaturni-tvori>
3. Костенко Л. В. Триста поезій: вибране. Серія: Українська Поетична Антологія / упоряд. О. Пахльовська, І. Малкович. Київ, 2013. 416 с.
4. Коцюбинський Михайло. Вибрані твори. URL: <https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=11842>
5. Легенди про Україну. URL: <https://mamabook.com.ua/5-tsikavykh-lehend-pro-ukrainu-dlia-ditey/>; <https://vseosvita.ua/library/legendi-pro-ukrainu-mista-ta-sela-14546.html>
6. Магера Микола. Повні тексти творів. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/author.php?id=225>
7. Марко Вовчок. Вибрані твори. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=13049>
8. Мовчан-Карпусь Надія Михайлівна. Сонячне коло: вірші для молодшого і середнього шкільного віку. Одеса, 2003. 246 с.; іл.
9. Нечуй-Левицький Іван. Вибрані твори : у 2 т. Київ, 1937. 262 с. Т. 2.
10. Рутківський Володимир. Джури козака Швайки: іст. роман. Київ, 2007. 432 с.
11. Симоненко Василь. Повні тексти творів. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/author.php?id=98>
12. Слабошпицький Михайло. Твори для дітей. URL: <https://mala.storinka.org/>
13. Стельмах Михайло. Вибрані твори. Київ, 2005.
14. Стельмах Михайло Панасович. Гуси-лебелі летять: повість. Київ, 1979. 149 с.
15. 100 видатних особистостей в історії України. URL: <https://nv.ua/ukr/project/istoria-100-vydayushchikhsya-l-40004783.html>
16. Стус Василь. Усі вірші поета. URL: <https://ua.poetree.club/poets/stus.vasil>
17. Сухомлинський Василь. Важко бути людиною. Добірка оповідань та казок для дітей. URL: <https://mala.storinka.org> (За матеріалами: Сухомлинський В. О. Бути людиною. Оповідання, казки. Харків, 2016. 64 с.)
18. Українка Леся. Усі твори в одному томі / передм. М. Литвинця. Київ; Ірпінь, 2008. 1376 с.
19. Універсальний словник. Українська мова та література / уклад. Полякова Л. О., Паращич В. В., Загоруйко О. Я. Харків, 2010. 448 с.
20. Шевченко Тарас. Кобзар. Київ, 1939. с. 839–843.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
ДЕРЖАВА І МОВА	5
§ 1. Мова єднає народи.....	5
ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	8
УСЕ, ЩО ЗВЕТЬСЯ УКРАЇНА	8
Будова слова	8
§ 2. Значущі частини слова.....	8
Частини мови	11
§ 3. Іменник. Прикметник.....	11
§ 4. Числівник	14
§ 5. Займенник	17
§ 6. Дієслово. Прислівник	19
Службові слова	22
§ 7. Прийменник, сполучник	22
Словосполучення	24
§ 8. Головне й залежне слово у словосполученні.....	24
Речення	26
§ 9. Зв'язок слів у реченні. Головні члени речення (підмет і присудок) і другорядні	26
§ 10. Види речень за метою висловлювання й інтонацією. Побудова речень із звертаннями. Речення з однорідними членами	28
Тестовий простір.....	31
ЛЕКСИКОЛОГІЯ	32
ЧУДЕСА УКРАЇНИ	32
§ 11. Лексичне значення слова. Ознайомлення з тлумачним словником.....	32
§ 12. Однозначні й багатозначні слова	35
§ 13. Уживання багатозначних слів у прямому й переносному значеннях ..	37
§ 14. Лексична помилка	39
§ 15. Загальновживані (стилістично нейтральні) і стилістично забарвлені слова	42
Групи слів за значенням	45
§ 16. Синоніми. Ознайомлення зі словником синонімів	45
§ 17. Антоніми. Ознайомлення зі словником антонімів	48
§ 18. Омоніми	51
§ 19. Пароніми (ознайомлення)	54
Тестовий простір.....	57
БУДОВА СЛОВА. СЛОВОТВІР. ОРФОГРАФІЯ	58
МУДРІСТЬ КРІЗЬ ВІКИ	58
§ 20. Корінь, суфікс, префікс і закінчення – значущі частини слова. Основа слова і закінчення змінних слів.....	58

§ 21. Уживання префіксів у вимові та на письмі. Префікси <i>з-, (зі-, с-), роз-, без-, через-</i>	60
§ 22. Вимова і написання префіксів <i>під-, від-, над</i> . Префікси <i>пре-, при-, прі-</i>	63
§ 23. Основні способи словотворення: суфіксальний, префіксальний, суфіксально-префіксальний, основоскладання	66
§ 24. Сполучні <i>о, е (є)</i> у складних словах	69
§ 25. Зміни приголосних при творенні слів	71
§ 26. Написання складних слів із <i>пів, напів-, полу-</i>	74
Тестовий простір.....	78
ФОНЕТИКА. ГРАФІКА. ОРФОЕПІЯ. ОРФОГРАФІЯ	79
СВІТ НАВКОЛО НАС	79
§ 27. Звуки мовлення	79
§ 28. Алфавіт. Позначення звуків мовлення на письмі	82
§ 29. Співвідношення звуків і букв. Звукове значення букв <i>я, ю, є, ї</i>	84
§ 30. Голосні звуки	88
§ 31. Приголосні тверді й м'які, дзвінки й глухі	90
§ 32. Вимова звуків, що позначаються буквами <i>з і г</i> . Особливості вимови українського звуку <i>[z]</i>	94
§ 33. Склад. Основні правила переносу слів.....	97
§ 34. Наголос. Ненаголошені голосні <i>[e], [u], [o]</i> у коренях слів	100
§ 35. Ненаголошені голосні, що не перевіряються наголосом. Вимова наголошених і ненаголошених голосних. Словник наголосів.....	104
§ 36. Звуковий запис слів (транскрипція). Орфоепічний словник. Орфоепічна помилка.....	108
§ 37. Фонетичний розбір слова. Орфографічний словник. Орфографічна помилка.....	111
§ 38. Вимова приголосних звуків та позначення їх на письмі. Уподібнення приголосних звуків	115
§ 39. Спрощення в групах приголосних.....	118
§ 40. Найпоширеніші випадки чергування голосних і приголосних звуків. Уживання <i>у-в, і-й</i>	122
§ 41. Чергування приголосних звуків	128
§ 42. Позначення м'якості приголосних на письмі буквами <i>ь, і, є, ю, я</i> . Правила вживання м'якого знака	131
§ 43. Сполучення <i>ьо, йо</i>	135
§ 44. Правила вживання апострофа. Правильна вимова та написання слів з апострофом	138
§ 45. Подвоєння букв на позначення подовження м'яких приголосних	142
Тестовий простір.....	147
ВІДОМОСТІ ІЗ СИНТАКСИСУ Й ПУНКТУАЦІЇ	148
КРАЙ ДОСЯГНЕНЬ І КРАСИ	148

Словосполучення та речення	148
§ 46. Головне й залежне слово у словосполученні. Граматична помилка та її умовне позначення.....	148
§ 47. Речення, його граматична основа (підмет і присудок). Речення з одним головним членом.....	153
§ 48. Речення. Види речень за метою висловлювання: розповідні, питальні, спонукальні; за емоційним забарвленням: окличні й неокличні. Пунктуаційна помилка та її умовне позначення.....	157
§ 49. Другорядні члени речення: додаток, означення, обставина.....	161
§ 50. Речення з однорідними членами (без сполучників) і зі сполучниками <i>а, але, і</i> . Кома між однорідними членами.....	168
§ 51. Узагальнювальне слово при однорідних членах речення.....	171
§ 52. Звертання.....	176
§ 53. Вставні слова.....	178
§ 54. Складні речення зі сполучниковим і безсполучниковим зв'язком. Кома між частинами складного речення.....	183
§ 55. Пряма мова. Розділові знаки при прямій мові.....	187
§ 56. Діалог. Розділові знаки при діалозі.....	191
Тестовий простір.....	194
РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ	195
§ 57. Загальне уявлення про спілкування і мовлення. Види мовленнєвої діяльності: аудіювання, читання, говоріння, письмо. Різновиди мовленнєвого спілкування: монологічне і діалогічне мовлення, усне і писемне.....	195
§ 58. Монологічне і діалогічне мовлення. Основні правила спілкування. Створення діалогів.....	198
§ 59. Стилї мовлення.....	200
§ 60. Стилїстична помилка.....	202
§ 61. Текст, його ознаки.....	203
§ 62. Будова тексту. Поділ тексту на частини.....	205
§ 63. Простий план тексту.....	207
§ 64. Усний переказ тексту розповідного характеру.....	208
§ 65. Типи мовлення: розповідь, опис, роздум.....	209
§ 66. Особливості будови розповіді. Письмовий переказ тексту-розповіді.....	211
§ 67. Особливості будови опису предмета.....	212
§ 68. Особливості будови опису тварини. Докладний усний переказ тексту, що містить опис тварини.....	215
§ 69. Особливості будови роздуму.....	216
§ 70. Есе. Вимоги до написання есе.....	218
ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА	220

Навчальне видання

**СВІНТКОВСЬКА Світлана Андріївна
МИХАЙЛОВСЬКА Неля Анатоліївна
ЛЕВИНСЬКА Марія Валентинівна
та ін.**

УКРАЇНСЬКА МОВА

**Підручник для 5 класу з навчанням молдовською мовою
закладів загальної середньої освіти
(з аудіосупроводом)**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Обкладинка створена за мотивом картини Олега Шупляка
«Над рідною землею»

Редактор *Л. П. Веремієнко*
Художній редактор *І. Б. Шутурма*
Коректор *О. А. Тростянчин*

Формат 70×100¹/₁₆. Ум. друк. арк. 18,144.
Обл.-вид. арк. 17,15. Тираж пр.
Зам. №

Державне підприємство «Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Світ»
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 4826 від 31.12.2014
www.svit.gov.ua; e-mail: office@svit.gov.ua, svit_vydav@ukr.net

СЛОВНИЧКИ

ТЛУМАЧНИЙ

СИНОНІМІВ

АНТОНІМІВ

ОМОНІМІВ

ПАРОНІМІВ

НАГОЛОСІВ

ТЕСТОВИЙ ПРОСТІР

ПОВТОРЕННЯ
ВИВЧЕНОГО В
ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

ЛЕКСИКОЛОГІЯ

БУДОВА СЛОВА.
СЛОВОТВІР

ФОНЕТИКА.
ГРАФІКА.
ОРФОЕПІЯ

ВІДОМОСТІ
З СИНТАКСИСУ
І ПУНКТУАЦІЇ

